

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

RİCHARD DAWKİNS'İN TANRI YANILGISI KİTABINDAKİ MANTIK YANLIŞLARI

Yüksek Lisans Tezi

Sonnur GÜNAYDIN ASAN

Danışman:

Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN

SAMSUN, 2016

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

RİCHARD DAWKİNS'İN TANRI YANILGISI KİTABINDAKİ MANTIK YANLIŞLARI

Yüksek Lisans Tezi

Sonnur GÜNAYDIN ASAN

Danışman:

Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN

SAMSUN, 2016

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tez çalışmasının, bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

… /… / 2016

Sonnur GÜNAYDIN ASAN

TEZ KABUL VE ONAYI

Sonnur GÜNAYDIN ASAN tarafından hazırlanan (Richard Dawkins'in Tanrı Yanılgısı Kitabındaki Mantık Yanlışları) başlıklı bu çalışma, / / tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan :________________________________ ______________________

Üye : ______________________________________ _______________________

Üye : ______________________________________ _______________________

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

__ / __ /2016

Doç. Dr. Selim EREN

Enstitü Müdürü

ÖZET

RİCHARD DAWKİNS'İN TANRI YANILGISI KİTABINDAKİ MANTIK YANLIŞLARI

Sonnur GÜNAYDIN ASAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans, Haziran 2016

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN

Günümüzde, dünya üzerinde yaygınlaştırılmaya çalışılan akımlardan biri de ateizmdir. Bu çalışmada, ateizmi güncel ve doğru olarak anlattığı kabul edilen Richard Dawkins'in "*Tanrı Yanılgısı"* adlı kitabı incelenmiştir. Kitap, mantık yanlışları açısından irdelenerek akli delillere uygun olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde metot ve kaynaklar hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde kitabın yazarı, "*Tanrı Yanılgısı*" kitabı hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. İkinci bölümde, çalışmanın temelini oluşturacak mantık yanlışları nedir? Nasıl yapılır? Çeşitleri nelerdir? Konularına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Dawkins'in "*Tanrı Yanılgısı*" kitabındaki belirgin mantık yanlışları ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Richard Dawkins, Mantık Yanlışları, Tanrı Yanılgısı

ABSTRACT

LOGIC ERRORS IN RICHARD DAWKINS' BOOK THE GOD DELUSION

Sonnur GÜNAYDIN ASAN

Ondokuz Mayis University Institue of Social Sciences Department of Philosophy and Religion Sciences, June 2016

Supervisor: Professor Cafer Sadık YARAN

Today, one of the world currents are also trying to spread atheism. In this study, Richard Dawkins is considered to describe atheism as current and accurate *"The God Delusion"* book has been investigated. The book has sought to demonstrate compliance with reasonable evidence examined in terms of logic errors. Log in and were informed about the methods and resources in the preamble of the work consists of three parts.

In the first chapter the author of the book *"The God Delusion"* book has been made in the description. In the second part, what is wrong with the logic will form the basis of the study? How to do? What are the types? Place is given to the subject. In the third chapter, Dawkins' *"The God Delusion"* obvious logic errors in the book were examined.

Key words: Richard Dawkins, Logic Fallacy, The God Delusion

TEŞEKKÜR

Bu tezin hazırlanmasında çok değerli bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım, çalışmamın her safhasında yakın ilgi ve desteğini esirgemeyerek bilimsel tecrübe ve anlayışımın gelişmesine katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM
DAWKİNS VE *“TANRI YANILGISI”*

İKİNCİ BÖLÜM
MANTIK YANLIŞLARI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

***"TANRI YANILGISI"* KİTABINDAKİ MANTIK YANLIŞLARI**

KISALTMALAR

ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.m. :	Adı geçen makale
Bkz. :	Bakınız
c. :	Cilt
çev. :	Çeviren
DİA :	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB :	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.:	Editör
ing. :	İngilizcesi
İSAM:	İslami Araştırmalar Merkezi
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö:	Milattan Önce
MÜİF:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
OMÜSBE :	Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
örn. :	Örneğin
s. :	Sayfa
ss. :	Sayfadan Sayfaya
ter. :	Tercüme
vb. :	Ve benzerleri
vd. :	Ve diğerleri
vs. :	Vesaire
Yay. :	Yayını/Yayınlar

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı

İnsan üzerine yapılan araştırmalar onun inançlı bir varlık olduğu noktasında birleşmektedir. Bu, evrenin yetenekli ve en değerli parçasını oluşturan insanın selim yaratılışının temel bir özelliğidir. Çünkü o, bilinçli bir canlı olup dünü hatırlamakta, bugünü bilmekte ve gelecekte de yaşayacağına hükmetmektedir. Aynı zamanda insan, kendisini diğer varlıklardan ayırarak, etrafını saran tabiatı gözlemleyip işleyişini incelemekte ve iç içe sistemlerden oluşan bu harika düzen karşısında hayranlık duymaktadır. İnsandaki bu özellik, yüksek seviyedeki bu düşünüş ve duyuş onu tabiatüstü bir varlığın, bir yaratıcı, düzenleyici ve yöneticinin mevcut olduğu sonucuna götürmektedir. Çünkü olağanüstü kuruluş ve işleyişine rağmen tabiatın kendisinde ne düşünme ne de hissetme kabiliyeti vardır. Bu iki yeteneğe sahip bulunan insan, bunlara, tabiatı aşan bir varlık sayesinde sahip olduğunu anlamakta gecikmeyecektir. Allah, insan ve tabiat. Varlık kavramının bu üç unsurundan tabiatın insan hizmetine verildiği göz önünde bulundurulduğu takdirde üzerinde düşünülmesi gereken tek konu Allah-insan ilişkisinden ibaret kalmaktadır.[1] Nitekim, Kur'an'da insan türünün atası Âdem'in yaratılışından söz edilirken ilahi bir ifade olarak "Ona ruhumdan üfledim"[2] buyurulmaktadır.

Allah-insan ilişkisinin amacı, insanın hem dünyada hem de ahirette mutlu olmasıdır. Bunun sağlanabilmesi için insanın selim yaratılışını kirletmemesi, zihniyle Allah'ın varlığını benimserken gönlüyle de O'na yönelmesi gerekir. Ancak insanda bulunan akıl, irade, ilim, idrak, malik/sahip olma ve hâkim olma gibi kabiliyetler iki tarafı keskin bıçak gibidir.[3] Bu noktada önemli olan kişinin bu kabiliyetlerini nasıl kullandığıdır.

Geçmişten günümüze inananların varlığı gibi Tanrı'ya inanmayanlarında var olduğu karşı konulmaz bir gerçektir. "Tanrı'ya inanmama" dendiğinde ise akla ilk

---

[1] Bekir Topaloğlu, *Allah İnancı,* İstanbul: İSAM Yayınları, 2010, ss. 7-8.
[2] el-Hicr, 15/29.
[3] Cevdet Kılıç, *İslam Felsefesi,* Ankara: Nobel Yayınları, 2015, s. 2.

gelen anlayış ateizmdir. Ateizm veya Tanrıtanımazlık, Yunancada olumsuzluk bildiren "a" ön ekiyle, Tanrı anlamına gelen theosun birleşiminden doğmuş olan Tanrı'nın ya da Tanrı'ların var olmadığı inancına dayanan felsefe akımı olarak karşımıza çıkar.[4] Ateizm kavramı felsefi bir bakış açısını ifade etmenin yanında, belli bir yaşam tarzını ve davranış biçimini de dile getirmektedir. Bu anlayışı benimseyenlere de ateist denir. Ateizm tarihte çok yaygın olmasa da eski dönemlerden itibaren günümüze kadar var olan bazı filozoflarca da dile getirilen önemli bir akımdır.[5]

İlk çağda ve antik Yunanda ortaya çıktığı bilinen ateizm Tanrı'nın reddi olarak değil bir çeşit inançsızlık olarak algılanmıştır. Ortaçağa gelindiğinde ise, ontolojik, epistemolojik ve etik gibi felsefenin kendisine konu edindiği hemen her alanda monoteistik dinlerin teolojilerinin özellikle de Hristiyanlığın teolojisinin etkisi ve inisiyatifi kendisini ortaya koyduğu için bu dönemde açıkça bir ateizm görülmemiştir. Her ne kadar bu dönemde Hristiyan dünyasında kiliseye ve kilise öğretilerine karşı içten içe bir nefret ve tepki oluşmuşsa da bunlar gizlilikten kurtulamamış ve kendilerini açıkça ifade etme imkânı bulamamışlardır.[6]

Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise, ateizm adına ortaya pek çok şey konmuş, konuşulmuş, yazılmış ve çizilmiştir. Özellikle son dönemlerde ateizm ya da popüler adıyla "Yeni ateizm" adına yapılan şeylerin çoğunluğu ne yazık ki tutarlı ve insaflı fikri tartışmalar olmak yerine, birer ateizm retoriği haline gelen ideolojik söylemler olmuştur. Yakından bakıldığında ortaya çıkan şeylerin daha ziyade ideolojik bilim, ideolojik felsefe ve ideolojik ateizm olduğu görülmektedir.[7] "Yeni ateizm"in ortaya çıktığı yıl 2006 dır (yeni ateizm kavramı ilk olarak *wired* dergisi tarafından Kasım 2006 da kullanılmıştır). "Yeni ateizm"in temelinde Tanrı diye bir şeyin, yani var olan her şeyin ebedi ve sonsuz bir kaynağı olmadığı inancı yatmaktadır. Bu, diğer argümanların çoğunun bir anlam taşıyabilmesi için doğruluğunun kanıtlanması gereken kilit inançtır. Ancak, yeni ateistler bu inancı kanıtlayamadıkları gibi aynı

[4] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010, s. 153.
[5] İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 42.
[6] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 153.
[7] Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 42.

zamanda Tanrı'nın var olup olmadığı sorusuyla alakalı olguları göz ardı etmektedirler.[8]

"Yeni ateizm" genellikle inançlı insanlara karşı hırçın saldırgan ve kavgacı bir tutum içindedir. Savunucuları dinin kötü olduğuna inanır ve bu inançlarını yüksek sesle ve açıkça ifade ederler. Bilim adamı olsunlar veya olmasınlar, yeni ateistler sıklıkla bilimi araç olarak kullanırlar. "Yeni ateistler"den Dawkins, Kraus, Hitchens, Harris ve Dennet gibi isimler güçlü ortak bir amaç etrafında bir araya gelmişlerdir ve sürekli birbirlerinin fikirlerini desteklerler. "Yeni ateistlerin" kitaplarında ve derslerinde yer alan bilimle ilgili asıl sorun, bahsedilen bilimin saf bilim olmamasıdır. Aksine burada kullanılan bilim Tanrı'nın var olmadığını kanıtlamak amacı güden bir bilimdir. Bu yazarların savundukları şeyler bu sebepten dolayı çoğu kez taraflıdır. Kendi gündemlerini ispatlamak için bilimi eğip bükerler ve çarpıtırlar.[9] Bu yüzden günümüzde ateizm anlayışı ciddi bir ideolojiye dönüşmüş ve saldırgan bir hal almıştır.

Günümüz araştırmacılarının güvenirliliği dünyaca kabul edilmiş olan İsviçre merkezli Global araştırma ağı Wın/Gallup International'ın son çalışmasındaki bilgiler, dünyada ülkelere göre dindarlık verilerini ortaya koymuştur. Birçok basın organında da yer alan bu araştırmanın sonuçları şöyledir: Türkiye'de dindar olduğunu söyleyenler % 79 çıkmış, yüzde 13'lük bir kesim ise 'dindar değilim' cevabını vermiştir. Türkiye'de kendini ateist olarak nitelendirenlerin oranının % 2 olarak görüldüğü araştırmada, kendisini din konusunda herhangi bir şekilde tanımlamayanların ya da soruya cevap vermeyenlerin oranı ise yüzde 6 olmuştur. Dünyanın en dindar ülkesi % 94 oranında Tayland olurken, bunu Ermenistan, Bangladeş, Gürcistan ve Fas % 93 oranıyla takip etmiştir. Çin, % 7 oranı ile dindarlığın en az olduğu ülke olarak dikkat çekmiş ve Çin'lilerin % 61'i ateist olduklarını söylemişlerdir. Japonya'da dindar olduğunu söyleyenlerin oranı % 13 olurken, İsveç % 19, Çek Cumhuriyeti % 23 ve Hollanda % 26 ile en az dindar nüfus barındıran diğer ülkeler olarak sıralanmıştır. Türkiye'nin yanı sıra Ortadoğu'da araştırmanın yapıldığı ülkeler İsrail ve Filistin olmuştur. Filistin'de 'dindarım' diyenler % 75 çıkmış, İsrail'de ise bu oran % 30 olmuştur. WIN/Gallup

[8] Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, Hasan Kaya-Zeynep Ertan (çev.), İstanbul: Profil Yayınları, 2012, s. 151.
[9] Amir D. Aczel, *Bilim Tanrının Varlığını İnkar Edebilir mi?*, Suat İdil (çev.), İstanbul: Ka Kitap, 2015, s. 25.

International'ın çalışması gençler arasında dine verilen önemin yüksekliğini ortaya koymuştur. 25-34 arasındaki yaş grubunda dindarlık % 65'in üzerine çıkmış ve 55 yaş üstündekilerde bu oranın % 60'ın altına düştüğü belirtilmiştir.[10]

Araştırma sonuçları Tanrı'ya iman her zamanki gibi en üst düzeyde güncelliğini korumakla birlikte ateizm her devirde şekil değiştirerek varlığını ciddi bir biçimde sürdürmeye devam ettiğini göstermektedir. "Yeni ateist"lerin son dönemdeki en öne çıkan iddiaları ateizmin bilimselliğe, akla ve mantığa en uygun çağdaş düşünüş biçimi olduğu iddiasıdır. Ateistler, bu iddiayı dünya üzerine yaymak ve insanların zihninde soru işareti oluşturarak inançlarından vaz geçirmek amacıyla teknolojik bütün imkânları kullanmaktadırlar. Dünyanın en ünlü ateistlerinden kabul edilen Richard Dawkins bu konuda en çok çalışma yapan kişidir. Popüler olmuş tüm eserleri de ateizm hakkındadır. Çalışmada ele alınan "*Tanrı Yanılgısı*" kitabı ise onun ateizmi anlatan en ünlü eseridir. "Ateizm savaşçısı" olarak nitelendirilen Dawkins'in kitabının iddia edildiği gibi akli delillere dayanmış bilimsel bir ateizm anlayışını ne derece ortaya koyabildiğini göstermek amacıyla "*Tanrı Yanılgısı*" kitabı incelenmiştir.

2. Araştırmanın Önemi

Çalışmanın esas gayesi Dawkins'in "*Tanrı Yanılgısı*" kitabını temel alarak günümüzdeki birtakım ateist iddiaların doğru ve mantıklı olup olmadığını ortaya koymaktır. "*Tanrı Yanılgısı*" kitabı ateizm savunucularının örnek kitaplarından biri olması nedeniyle bu kitaptaki iddialar irdelenirken aynı zamanda ateist iddialar da ele alınmış olacaktır. Bu incelemenin yapılabilmesi için mantık ilminden yola çıkılarak hareket edilmesi gerekir. Çünkü mantık doğruyu yanlıştan ayırt etmenin ölçüsü; zihni yanlıştan korumanın tekniği; doğru, sağlam ve kesin (burhanı) delilleri göstermenin kıstası; ilimlere yol ve metot gösteren bir rehber olmasından dolayı önemi ve değeri tartışılmayacak kadar açık olan bir disiplindir. Bu ilmin önemine inandıklarından dolayı atalarımız, mantık eserlerini asırlarca medreselerde okumuşlar, okutmuşlar ve şerh etmişlerdir. Bundan dolayı, sözgelimi bir Osmanlı âliminin veya yazar-çizerin sözlerinde ve yazılarında dil ve mantık hatasına kolay kolay rastlanamaz. Sağlıklı bir

[10] http://www.ensonhaber.com/turkiyede-dindarlik-arastirmasi (13.04.2015).

toplumun oluşmasında sağlam düşünenlerin varlığı oldukça önemlidir. Sağlam düşünenlerin yetişmesinde de mantık eğitimi birinci planda gelir.[11]

Mantık, temel olarak doğru ve geçerli düşüncenin ne olduğunu ve sahip olduğumuz bilgilerin doğru olup olmadığını ya da ispatının nasıl yapılabileceğini tespit edip ortaya koymaya çalışır.[12] Bu durumu şu örnek en açık şekilde gösterir: Ünlü Romalı Stoa filozofu Epiktetos'tan mantık dersi alan bir öğrenci, "Mantığı ispat bilimi olarak niteliyorsunuz; o halde mantık dersi almanın gerekli olduğunu ispat ediniz" diyerek hocasını sıkıştırmak ister. Epiktetos'un cevabı kısa ve net olur: "Peki ispatımın doğru olduğunu nasıl bileceksin?"[13]

Mantık bilmeksizin bir düşüncenin veya bir ispatın geçerli olup olmadığının ortaya konulması oldukça zordur. Gazali, "mantık bilmeyenin ilmine güvenilmez" diyerek bu durumu ifade eder. Hangi türden olursa olsun bilgilerin denetlenmesi, tartışılması ve eleştirilmesi için mantığa ihtiyaç vardır. Mantık başta matematik, felsefe ve metafizik olmak üzere bütün bilimlerin kavram ve ilkelerini aydınlatma, dayandıkları temel ilkeleri gözden geçirme ve ulaştıkları sonuçları değerlendirme işinde son derece etkin çözümleyici yöntemler sunar.[14] Kısaca mantık; bütün şekilleri ile akla uygun biçimde düşünen ve davranan insan yetiştirmeyi hedefler. Bir amaç değil araç disiplin olan mantık, özellikle pratik hayatta, bilim alanında, teorik alanda ve felsefe alanında kullanılması son derece önemlidir.[15]

Mantığın önemli başlıklarından biri de "*mantık yanlışları*" konusudur. Mantık yanlışı (İng. *fallacy*), basit bir ifadeyle, yaygın bir şekilde rastlanan ve iyi bir akıl yürütme gibi gözükebilmesine rağmen aslında zayıf veya hatalı olan akıl yürütme biçimleridir. Özellikle informel yanlış aslında öyle olmadığı halde kanıtınızın doğru olduğu yönünde akıl yürüttüğünüz bir akıl yürütme hatası veya birini ikna etmede kullanılabilen bir kanıtlama taktiğidir. Bir başka ifadeyle bunlara "kanıtlama hataları

[11] İbrahim Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, Ankara: Elis Yayınları, 2011, ss. 9-12.
[12] Nazım Hasırcı, *Klasik Mantık El Kitabı*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2015, s. 20.
[13] Cemal Yıldırım, *Mantık*, Ankara, 1999, s. 29. Nazım Hasırcı, *Klasik Mantık El Kitabı*'ndan naklen, s. 20.
[14] Hasırcı, *Klasik Mantık El Kitabı*, s. 20.
[15] Necip Taylan, *Mantık,* İstanbul: MÜİF Yayınları, 1996, s. 14.

veya kanıtlamada başvurulan aldatıcı taktikler” (*errors or deceptive tactiks*) denmektedir.[16]

İnformel mantıkta, yanlışlar (yanıltmacalar/hatalar, *fallacies)* ve özellikle de informel yanlışlar konusunun bir başka açıdan da önemli bir yeri vardır. Bu yanlışlar genellikle formel mantıkta ele alınmayan argümantasyon biçimleriyle ilgilidir. Bunlar formel olmayan veya formel olarak karakterize edilemeyen ama nispeten yaygın olan akıl yürütme hatalarını içerirler.[17] İnformel mantık yanlışları denilen hatalar veya hileler, çok kesin ve net bir mantıksızlığı, aşikâr bir yanlışlığı göstermezler; daha ziyade günlük yaşamda ve sıradan söylemlerde görülen hatalardır.[18]

Dolayısıyla “*Tanrı Yanılgısı*” kitabında ele alacağımız mantık yanlışlarının yanlış, hatalı veya hileli olduğu bariz olarak gözükmeyebilir. Zaten bu konunun ele alınmasını önemli kılan da bu tür yanlış ve hilelerin sık yapılmasına rağmen anlaşılmasının çok da kolay olmamasıdır. Bu nedenle, çalışmamızda mantık yanlışlarının veya hilelerinin nasıl yapıldığı konusunda da bilgiler verildikten sonra “*Tanrı Yanılgısı*” kitabının akla ve mantığa ne derece uyduğu, yanlışlık hile ya da yanıltmacaların yapılıp yapılmadığı konusu ele alınacaktır.

3. Araştırmada İzlenen Yöntem

Mantık ilmi tüm bilimlerin doğruya ulaşmada kullandıkları genel bir yöntemdir. Mantık disiplinini dikkate almayan bir bilim düşünülemez. Bilim insanı araştırmalarını yaparken mantık kurallarını bilmek zorundadır. Aksi takdirde arzu edilmeyen sonuçların ortaya çıkması kaçınılmaz olur. Geçmişten günümüze kadar mantık, insanların konuşma ve iddialarında, haklı çıkma sanatı olarak da kullanılmıştır. Günümüzde ise hayatın her alanında bir aldatmaca olarak kullanılan mantık yanlışları, insanları farkında olmadan tuzağa düşürebilmektedir. Bu durumdan kaçınmanın tek yolu mantık ilmini ve mantık yanlışlarının nasıl yapıldığını iyi bilmektir. Söz konusu durumun önemine binaen bu çalışmada mantık

---

[16] Douglas N. Walton, 1993, *Informal Logic:* A Handbook for Critical Argumentation, s. 19. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 139.

[17] Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011, s. 141.

[18] Arnauld, Antoine, ve Pierre Nicole, 1996., *Logic or the Art of Thinking*. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 141.

ilminden yola çıkarak mantık yanlışlarını irdelemeye ve ateizmin savunulduğu *"Tanrı Yanılgısı"* kitabında ne tür mantık yanlışlarının yapıldığı ele alınıp incelemeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DAWKİNS VE *“TANRI YANILGISI”*

Çalışmanın birinci bölümünde, mantık yanlışlarının ele alınacağı *“Tanrı Yanılgısı”* kitabının yazarı Richard Dawkins hakkında bilgiler verilecektir. Bilinen bir gerçektir ki bir kitabın yazarını tanımak; o kitabı daha kolay anlamak, anlatılmak isteneni daha mükemmel kavrayabilmek demektir. Aksi takdirde fikirleri anlamak, onları analiz etmek ve olaylara objektif bir yaklaşım sergileyebilmek zorlaşabilir. Bu yüzden öncelik, yazarı tanıtmaya çalışmak olmuştur. Daha sonra *“Tanrı Yanılgısı”* kitabının kısa bir özeti yapılacak ve kitap hakkındaki yorumlara kısaca yer verilecektir.

1. Richard Dawkıns’in Hayatı

Richard Dawkins 26 Mart 1941 yılında Kenya’nın Nairobi şehrinde dünyaya gelmiştir. Uzmanlık Dalı Biyoloji ve Etolojidir.[19] Dawkins’in doktora hocası Oxford Üniversitesinden Nikolas Tinbergen’dir. Doktora Öğrencileri ise Alan Grafen, Mark Ridley’dir. Dawkins, 1995 yılında kendisi için Charles Simonyi tarafından oluşturulmuş *Simonyi Professorship for the Public Understanding of Science* kürsüsünde 2008 yılında emekli oluncaya kadar görev yapmıştır. Etkilendiği kişiler arasında Charles Darwin, Ronald Fisher, George C. Williams, W. D. Hamilton, Daniel Dennet, Bertrand Russel, Nikolaas Timbergen, John Maynard, Smith, Robert Trivers gibi biyologlar ve filozoflar vardır.

[19] Etoloji: Hayvan davranışlarını inceleyen zooloji alt dalıdır. Davranışçılık akımından farklı olarak, hayvanların doğal ortamlarında gözlenmesi gerektiği ekolüne sahiptirler; ancak artık ikisini de kapsayıcı bir çatı olarak görülmektedir. Etoloji, özellikle evrim, nöroanatomi ve ekoloji gibi bazı bilim dallarıyla sıkı işbirliği içerisinde yürütülen, laboratuvar ve alan çalışmalarını kapsar. Etolojinin amacı belirli bir hayvan grubunu değil, onların davranışlarını incelemektir ve çoğu kez tek bir davranış kalıbının, örneğin saldırganlığın değişik hayvanlarda nasıl ortaya çıktığını araştırır. Nöroetoloji olarak ayrılmış, sinirbilimin daha aktif dahil olduğu bir dalı bulunur. Özellikle etoloji üzerinde çalışan zoologlara etolog adı verilir. Örnek, Modern etolojinin 1930 senesinde Hollandalı Nikolaas Tinbergen ile Avusturyalı etologlar Konrad Lorenz ve Karl von Frisch'in çalışmalarıyla başladığı kabul edilmektedir. Üçlü, yaptıkları çalışmalardan ötürü 1973 Nobel Fizyoloji Ödülü'nü paylaşmışlardır. http://www.evrimagaci.org/sozluk/etoloji (26-10-2014)

Dawkins'in babası Clinton John Dawkins'tir (1915-2010). Clinton John Dawkins bugün Malawi olarak bilinen bölgede Birleşik Krallık sömürge yönetimine bağlı çalışmaktadır. Kendisi ikinci dünya savaşı sırasında silahaltına alındıktan sonra aile 1949 yılında İngiltere'ye dönmüştür. Ailenin Over Norton Park bölgesindeki malikânesinde büyüyen Dawkins, tipik bir Anglikan eğitimi almıştır. 1954-1959 yılları arasında Oundle'de lise eğitimini tamamlamış ve 1962 yılında "doğa bilimlerine" karşı küçük yaştan beri devam eden ilgisi yüzünden Oxford'daki *"Balliol College"* de zooloji okumuştur. Bu dönemde öğretmenleri arasında Nobel ödüllü etolojist Nikolas Timbergen de bulunmuştur. 1962 yılında lisans eğitimini tamamladıktan sonra akademik kariyerine devam ederek 1966 yılında doktorasını bitirmiş ve 1967-1969 yılları arasında Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesinde zooloji alanında çalışmıştır. Bu dönemde üniversite, Vietnam savaşı karşıtlarının yoğun olduğu bir yer olduğu için Dawkins de savaş karşıtı fikirlerden etkilenmiştir. Dawkins 1970 yılında Oxford Üniversitesine dönmüş, 1995 yılında ise *Simonyi Professorship for the Public Understanding of Science* kürsüsüne atanmıştır. Dawkins üç kez evlenmiştir. 1967-1984 etolojist Marian Stamp, 1984-1992 Eva Barham, 1992 aktrist Lalla Ward. Dawkins'in Eva Barham ile birlikteyken doğan kızı Juliet Emma Dawkins 1984 doğumludur.[20]

Dawkins 1987 yılında *Royal Society of Literature* ödülünü ve *Los Angeles Times* Edebiyat ödülünü almıştır. Aynı yıl BBC için hazırlanan Kör Saatçi belgeseli, yılın en iyi televizyon belgeseli seçilmiştir. Diğer ödülleri; Londra zooloji derneği gümüş madalyası (1989), Finlay inovasyon ödülü (1990), Michael Faraday ödülü (1990), Nakayama ödülü (1994), American Humanist Association'ın verdiği yılın humanisti ödülü (1996), beşinci uluslararası Cosmos ödülü (1997), kistler ödülü (2001), İtalya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı madalyası (2001), The Royal Philosophical Society of Glasgow tarafından verilen bicentennial Kelvin madalyası (2007) ve bilimi kamu için kullandığı için Nierenberg ödülünü (2009) almıştır. Ekim 2005 ve Haziran 2008 tarihlerinde ABD'den *Foreign Policy* ve İngiltere'den *Prospect* dergilerinin internet üzerinden okuyucu anketleri ile oluşturduğu Dünyanın ilk 100 entelektüeli listelerinde, 2005 yılında 3. 2008 yılında 19. sırada yer almıştır.

Dawkins'in www.richarddawkins.net adresindeki internet sitesine 10 Eylül 2008 tarihinde Türkiye çıkışlı sunucularda yasak konulmuştur. Siteye Türkiye'den

[20] http://tr.wikipedia.org/wiki/Richard_Dawkins (26/02/2014).

girildiğinde yalnızca “Mahkeme kararıyla erişim engellenmiştir” ifadesi yer almaktadır. Ancak, hangi mahkemenin hangi tarih ve sayılı kararı ile engellendiği belirtilmemektedir. Yasaklama üzerine, siteden yapılan açıklamaya göre Türkiye'den mahkeme başvurusu yapan kişinin Adnan Hoca olarak da bilinen, Harun Yahya mahlâsını kullanan Adnan Oktar olduğu belirtilmiştir.

Richard Dawkins, yazdığı kitap nedeniyle de Türkiye'de dava konusu olmuştur. Dawkins'in "*Tanrı Yanılgısı*" adlı kitabını Türkiye'de yayımlayan Kuzey Yayınları'nın sahibi Erol Karaaslan, geçtiğimiz Mart ayında, "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" iddiasıyla dava edilmiş, ancak mahkeme, "kitap yasaklamanın düşünce özgürlüğünü özünden sınırlayacağını" belirterek Karaaslan'ın beraatına karar vermiştir.[21]

Dawkins; Fixed Point Enstitüsünün finanse ettiği programda “*Tanrı Yanılgısı*” kitabındaki Hristiyanlıkla ilgili kullandığı tabirleri Prof. Dr. John Lennox ile tartışmıştır. Programın başında Dawkins kendisini şöyle tanıtır.

> Afrika’da doğdum. O günlerde “Britanya İmparatorluğu” olan imparatorluğun çocuğuyum. Khaki şortları giyen kıllı dizli, kahverengi ayakkabılı sömürge subaylarının oluşturduğu uzun bir nesilden geliyorum. Bir doğacı olmak için her olasılığım vardı. Çünkü bildiğiniz gibi Afrika doğacı olmak için harika bir yer. Maalesef durum böyle değildi. Hiçbir zaman doğacı olmadım. Bu durum, her ne kadar babamı hayal kırıklığına uğrattıysa da. Çünkü kendisi çok iyi bir doğacı idi. Benim uzmanlık alanım olan Biyoloji’ye ilgim temel sorulardan kaynaklandı. Hiçbir zaman kuşları, böcekleri seyretme ya da çiçekleri kurutma sevgimden kaynaklanmadı. Neden burada olduğumuzu bilmek istedim. Hayatın anlamı nedir? Evren neden var? Hayat neden var? Beni bunlar bilime sürükledi.
>
> Ailem ben sekiz yaşındayken Afrika’yı terk etti. Ben de onlarla geldim. İngiltere’ de yatılı okula gittim. Sanırım bu özgeçmişi vermemdeki bir amaç da dini geçmişimi vermek, dinden bahsettiğimize göre… Zararsız Anglikan olarak yetiştim. Dinin, bazı daha savaşçı dinlerde olduğu gibi boğazımdan aşağıya tıkıldığını asla iddia edemem. Anglikanizm bildiğiniz gibi Hristiyanlığın gayet medeni bir versiyonudur. Koku yok ya da çan yok ve yaratılışçılık çılgınlığı yok. On üç yaşımda İngiltere kilisesine kabul törenim olmuştu ve o zamanlar samimiyetle inanmıştım. Bundan üç dört yıl önce dokuz yaşlarında iken çok kısa süreli bir şüphe duymuştum. Bu şüpheye dünyada bir sürü farklı dinlerin olduğunu ve benim Hristiyan inancında doğmamın bir tesadüf olduğunu ve eğer Afganistan da ya da Hindistan da doğmuş olsam çok farklı şeylere inanmış olacağımı fark etmem sebep olmuştu ve bu çok doğru olduğu içinde doğduğum dine inancımı sarsmıştı. Garip ama şu an anlayamadığım sebepten dolayı on üç yaşımda bu şüpheleri kaybettim ve İngiltere kilisesine kabul edildim. On beş-on altı yaşlarımda inancımı tamamen kaybettikten sonra Oxford’a gittim. Bunun sebebi Darwinizmi keşfetmemdi. Anladım ki doğaüstü yaratıcıya inanmak için iyi bir sebep yoktu ve inancımın en son izi de Darwin’in hayatı açıklamasını anladıktan sonra tamamen kayboldu. Oxford’a gittim. Doktoramı orada yaptım. Genç yardımcı profesör olarak Kaliforniya Üniversitesine gittim. Berkeley’de iki yıl geçirdikten sonra Oxford’a geri döndüm ve kariyerime hayvan davranışı öğrencisi olarak devam ettim.1972 de Britanya da bir genel grev oldu. Elektrikler kesildi. Araştırmamı yapamadım ve

[21] http://tr.wikipedia.org/wiki/Richard_Dawkins (26/02/2014).

> böylece kitap yazmaya başladım. Bu kitap sonunda ilk kitabım *"Gen Bencildir"* oldu. Fakat maalesef elektrikler geri geldi ve ben yazdığım ilk iki bölümü rafa kaldırdım ve tamamen unuttum. Ta ki üç yıl sonrasına kadar.1975 de ücretli izine ayrıldığımda tekrar "*Gen Bencildir*" i yazmaya başladım. O zamandan beri birçok kitap yazdım. Şu anda yaşıyor olmayı özelliklede 20.yy'ın sonları ve 21.yy'ın başlarında yaşıyor olmayı büyük bir ayrıcalık olarak görüyorum. Bir bilimci olmayı dolayısıyla da var olma gizemi ile ilgili ve neden var olduğumuz ile ilgili bir şeyler anlıyor olmayı bir ayrıcalık olarak görüyorum.[22]

Buraya kadar Dawkins'in yaşam hikâyesi ele alınarak onun ateist olma sürecinden kısaca bahsedilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra, Dawkins'in ateizmi anlatan ünlü eseri *"Tanrı Yanılgısı"* kitabının bölümleri kısaca özetlenecektir.

2. Tanrı Yanılgısı Kitabının Bölümleri

2. 1. İçten İnanan Bir İnançsız

Tanrı Yanılgısı kitabı toplam on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm en kısa olanıdır. Bu bölümün hemen hemen tamamında Einstein'ın ateist olduğu yazar tarafından ispat edilmeye çalışılmıştır. Dawkins aynı zamanda bilim insanlarının çoğunun, inandıklarını söyleseler bile gerçekte inanmadıklarını, hepsinin birer ateist olduğunu iddia ederek bunu çeşitli argümanlarla ispatlamaya çalışmıştır. Bölümde "Hak edilmiş saygı" ve "Hak edilmemiş saygı" olmak üzere iki başlık bulunur. Dawkins'e göre yalnızca insanın yaratılışını evrim teorisi ile açıklamaya çalışan bilim adamları saygıyı hak etmektedirler. Diğer bilim adamları saygıyı hak etmez. Bununla birlikte yeni bir iddia daha ortaya atılacaktır ki Tanrı'ya inandığını söyleyen bilim adamlarının gerçekte evrime inanmalarına rağmen toplumdan çekindikleri için bunu söyleyemediklerine dair iddiadır. Ancak bu iddianın hangi delile göre öne sürüldüğü açıklanmamıştır. Hak edilmemiş saygı ise toplumun dine gösterdiği lüzumsuz saygıdır. Dawkins, inanç kavramının mantıklı nedenlere bağlı olmadığını iddia ederek inanca, inançlıya ve Tanrı'ya saygı duyulmaması gerektiğini belirtir. Bugüne kadar dine duyulan saygının son derece lüzumsuz olduğunu ifade eder.[23]

---

[22] http://www.youtube.com/watchtv The God Delusion Debate-Richard Dawkins vs John Lennox (preview) (20/02/2014).

[23] Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* Tunç Tuncay Bilgin (çev.), İstanbul: Kuzey Yayınları, 2012, ss. 18-33.

2. 2. Tanrı Varsayımı

Bölümde kutsal kitaplara karşı ağır ithamlarda bulunulduğu görülür. Dawkins'in şöyle bir iddiası vardır: Dünya din tarihi çoktanrıcılıkla başlar zamanla tektanrıcılığa doğru geçiş yapar. Bilim ilerledikçe tektanrı da ortadan kalkacak ve insanların tamamı ateist olacaktır.

Bu bölümde Noma adı verilen bir başlık vardır. Noma İngilizce bir deyimin *(non-overlapping magisteria)* kısaltılmasıdır. Noma'yı savunan kişi yakın geçmişte ölen Stephen Gould'dur. O, din ve bilim arasında, denetledikleri alanlar açısından bir kesişme ve örtüşme bulunmadığı için gerçek bir savaş olmadığını iddia etmiştir ve şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "Din ve bilim farklı şeyler, gece geçen iki gemi gibi ikisi arasında hiçbir kontak yok. İkisi tamamen farklı şeyler." Yani din konularında bilimin felsefenin ve mantığın hiçbir şey söyleyemeyeceğini savunan bir görüştür. Dawkins bu görüşe katılmadığını belirtmiştir.

Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır: Çoktanrıcılık, Tektanrıcılık, Laiklik Amerika'nın Kurucuları ve Amerika'nın Dini, Bilinmezciliğin Yetersizliği, Noma, Büyük Dua Deneyi, Neville Chamberlain Evrimciler Okulu, Küçük Yeşil Adamlar.[24]

2. 3. Tanrının Varlığı İçin Gösterilen Kanıtlar

Bu bölümde Tanrı'nın var olduğuna dair akli delillere dayanmayan bir takım uydurma kanıtlar incelenmiş ve bu kanıtlar hakkında çeşitli değerlendirilmelerde bulunulmuştur. Kitapta kutsal kitaplardaki deliller mantıksal olarak incelemek yerine dinlerin delil olarak öne sürmedikleri, uydurma deliller sanki delilmiş gibi gösterilerek olumsuz yorumlarla insanların zihninde önyargı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır: Thomas Aquinas'ın "Kanıtları", Ontolojik ve Diğer A Priori Kanıtlar, Güzellikten Kanıt, Kişisel Deneyimden Kanıt, Kutsal Kitaptan Kanıt, Takdir Edilen Dindar Bilim İnsanlarından Kanıt, Paskal'ın Bahsi, Bayesçi Kanıtlar başlıkları bulunmaktadır.[25]

---

[24] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 36-74.
[25] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 76-105.

2. 4. Neden Neredeyse Kesin Olarak Tanrı Yoktur?

Bölüm, Fred Hoyle' un evrim karşıtı ünlü söylemi "Boeing 747" benzetmesi ile açılır. Hoyle'e göre: "Yaşamın evrim kuramı uyarınca kendiliğinden başlama olasılığı, bir hurdalığın altını üstüne getirerek geçen bir kasırganın rastlantı sonucu orada bir Boeing 747 ortaya çıkarması olasılığı ile aynıdır" görüşüdür. Dawkins çeşitli açıklamalarla bu iddiaya karşı çıkmıştır.

Son kısımda ise "boşluk ibadeti" başlığıyla çeşitli açıklamalarda bulunulur. Bölüm "Cambridge'de bir söyleşi" başlığı ile sona erer. Dawkins bir tarihte Cambridge'de katıldığı bir konferanstan bahsederek bölümü bitirir.[26] Ayrıca bu bölümde Dawkins kitabını ithaf ettiği Douglas Adams'ın nasıl ateist olduğunu anlattığı bir röportaja da yer verir. İnancını tek değiştirebildiğini düşündüğü Adams'a özlem ve sevgilerini belirtir. Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır: Nihai Boeing 747, Bir Bilinç Arttırıcı Olarak Doğal Seçilim, İndirgenemez Karmaşıklık, Boşluklara Tapmak, Antropik İlke: Gezegensel Versiyon, Antropik İlke: Evrenbilimsel Versiyon, Cambrige' de bir Söyleşi.[27]

2. 5. Dinin Kökeni

Dawkins bu bölümde dinin kökeni ile ilgili farklı görüşleri anlattıktan sonra kendi görüşünü de ortaya koyar. Ona göre din "başka bir şeyin" yan ürünüdür. "Başka bir şeyin" ne olduğu hususunda şöyle bir açıklamada bulunur. "O şey, insanlara daha çocukluk yaşlarındayken büyükleri tarafından işlenen ve korkuya dayalı bir itaat emreden kurallar bütünüdür." Ona göre insanlar dine yönelik bir psikolojik istekle dünyaya gelmektedirler.[28]

Bu bölümde özellikle ilkel kabilelerdeki inanma ve tapınma çeşitlerinden örnekler verilerek; dinin akla mantığa dayanmayan çocuk beyinli insanların itaat edeceği bir saflık olduğu ifade edilir. Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır: Darwinci Buyruk, Dinin Doğrudan Faydaları, Grup Seçilimi, Başka Bir Şeyin Yan Ürünü Olarak Din, Psikolojik Olarak Dine Koşullanmış Olmak, Yavaş Yürü Çünkü Memler'imin Üzerinde Yürüyorsun, Kargo İnançları.[29]

---

[26] Erhan Ayşan, *Yanılgılar ve Tanrı,* İstanbul: Kavim Yayıncılık, 2011, s. 34.
[27] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 108-150.
[28] Ayşan, *Yanılgılar ve Tanrı*, s. 34.
[29] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 152-192.

2. 6. Ahlakın Kökeni: Neden İyiyiz?

Bu Bölüm çeşitli ateistlere yazılmış birkaç mektup örneği ile başlar. Mektuplar hakaret içeren mektuplardır. Ancak mektupların büyük bir kısmı Dawkins'e yazılmamıştır. Bunlar belli ateistlere gelmiş mektuplardır. Dawkins bu mektupları dindarların kötü ahlakını ispatlamak adına kullanır. Bu mektupları yazanların mutlaka Hristiyan olduklarını ve dindar olduklarını iddia eder. Yalnız mektupları yazanlar belli değildir. Dawkins'e gelen sadece bir mektup vardır. O mektubun da bir doktordan geldiği ifade edilmektedir. Bu bölümde Dawkins iyi insan olmak için dört sebep olduğunu iddia eder. Bu sebepler genellikle çıkar içeriklidir yani insanlar çıkarı için iyi olurlar mantığı vardır. Burada yazar, Darwinci mantıkta bulunan "sen benim sırtımı kaşı ben de seninkini" mantığından hareket edecektir. Diğer yandan Tanrı'nın onayını, ödülünü almak için ahlaklı olmaya çalışmanın da hiçbir anlamının olmadığını yağcılık ve dalkavukluk olduğunu ve savunulması bir tezat olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır; Ahlak Anlayışımızın Darwinci Bir Kökeni Var mıdır? Ahlakın Kökenine Dair Bir Örnek Olay İncelemesi, Eğer Tanrı Yoksa İyi Olmak Niye?[30]

2. 7. "İyi" Kitap ve Değişen Ahlak Anlayışı

Bölüm eski ahit (Tevrat) ve yeni ahit (İncil)'deki kutsal metinleri özellikle Peygamber kıssalarını irdeleyerek başlar. Kitaplardaki Peygamber kıssalarını oldukça alaycı tavırlar ile eleştirir ve amacın ahlak kurallarının kutsal metinlerden türetilmediğini ispatlamak olduğu ifade edilir. Dawkins, ahlakın da tıpkı diğer varlıkların evrim geçirdiği gibi zamanla, bilim ilerledikçe geliştiğini iddia eder. Bu bölümde Yahudiler'in on emrinin alaya alındığı görülür. Daha sonra Hitler ve Stalin'in ateist olup olmadığı konusuna değinilecektir. Stalin'in ateist olduğu kabul edilmekle birlikte Hitler'in ateist olduğu kabul edilmez ve bu hususta bir takım sözler delil olarak gösterilerek iddia ispatlanmaya çalışılır.

Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır; Eski Ahit, Yeni Ahit Daha İyi midir? Komşunu Sev, Zamanla Değişen Ahlak Anlayışı, Peki Ya Hitler ve Stalin? Onlar ateist değil miydiler?[31]

---

[30] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 194-215.
[31] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 218-256.

2. 8. Dinin Sakıncası Nedir? Neden Bu Kadar Düşman Olmak Gerekir?

Bölüm, inancın aşırı tutuculuğa sebep olduğu iddiasıyla başlar. Dindar toplumların hoşgörüsüz olduğu açıklanmaya çalışılır. Bu bölümde Afganistan, Pakistan gibi İslam devletlerinden de örnekler verilir. İslam dinine en çok atıfların yapıldığı bölüm bu bölümdür. Kürtaj meselesini de çeşitli yönlerden inceleyerek dinlerin kürtaja karşı çıkmasının son derece yanlış olduğu ifade edilir.

Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır; Aşırı Tutuculuk ve Bilimin Altüst Edilmesi, Saltçılığın Karanlık Yüzü, İnanç ve Eşcinsellik, İnanç ve İnsan Hayatının Kutsallığı, Büyük Beethoven Safsatası, "Ilımlı" İnancın Yobazlığı Teşvik Etmesi.[32]

2. 9. Çocukluk ve İstismarı ve Dinden Kaçış

Bölüm, 1858'de Bologna'da yaşayan bir Yahudi ailenin oğluna yasal olarak el konularak Hristiyanlaştırılması anlatılarak başlar. Bu örnek genelleştirilerek tüm dinlerde asimile etme gayreti olduğu iddia edilir. Dawkins anne babaların çocuklarını inançlı yetiştirmeye çalışmasının; çocuklara yapılabilecek en büyük istismar olacağını ifade eder. Ona göre çocuklar din adamlarından, dini okullardan, din eğitiminden uzak tutulmalıdır.

Bölümdeki diğer başlıklar şunlardır; Fiziksel ve Ruhsal Kötü Muamele, Çocukları Savunmak, Bir Eğitim Skandalı, Bilinci Tekrar Yükseltme, Edebi Kültürün Bir Parçası Olarak Dinsel Eğitim.[33]

2. 10. Çok Gerekli Bir Boşluk mu?

Bölüm başlığından da anlaşılacağı gibi Dawkins bu bölümde Tanrı'ya inanmanın gereksizliğini ispat etmeye çalışmıştır. Yazar; din çok gerekli bir boşluğu doldurur mu? Sorusuna cevap ararken; kendince pek çok alternatifi okuyucusuna sunar. Yapılan kamuoyu araştırmasında Amerikan halkının % 95 inin ölümden sonraki hayata inandıkları sonucunun kesinlikle yanlış olduğunu ifade eder. Dawkins son sözlerini söylediği bu bölümde, insanlığın kurtuluşunun evrimi kabul etmekten geçtiğini söyleyerek kitabını bitirir. Kitabın sonunda "Dinden Kurtulmak İçin Yardıma İhtiyacı Olanlara, Kısmi Yararlı Adresler Listesi" vardır.

---

[32] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 258-283.
[33] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 286-314.

Bölümde'ki diğer başlıklar şunlardır. Binker, Teselli, İlham, Tüm Burkaların Anası.[34]

3. "Tanrı Yanılgısı" Kitabı Hakkındaki Yorumlar

Alister McGrath kitabında, Dawkins'in *Tanrı Yanılgısı* kitabı hakkındaki ifadeleri şöyledir: *Tanrı Yanılgısı* Dawkins'i her tür din biçimine karşı zayıf eleştiriler yönelten dünyanın en önde gelen ateist polemikçisi olarak kabul edilir ve okuyucularının inancını değiştirmek için yola çıkmıştır. Aslında Dawkins ve ben her ikimiz de doğa bilimlerini seven Oxford akademisyenleriyiz. Her ikimizde kanıta dayanan düşünceye tutkulu bir şekilde inanıyoruz ve yetersiz nedenlerden ötürü tutkulu inançlara sahip olanları eleştiriyoruz. Eğer kanıtlar öyle gösterecek olsa, her ikimizde Tanrı hakkında fikrimizi değiştirebileceğimizi düşünmek isteriz. Fakat aynı dünyada deneyimlerimiz ve analizimize dayanarak, Tanrı hakkında birbirinden aşırı farklı iki sonuca vardık. Aramızda bir karşılaştırma yapılması öğretici olsa da, Dawkins için bazı zor sorular ortaya çıkarır. Hâlihazır da Oxford Üniversitesi'nde bilim hakkında toplum anlayışı profesörü olan Dawkins, doğa bilimlerinin ve özellikle de evrim biyolojisinin, insanı ateizme götüren entelektüel süper hızlı bir yol olduğunu düşünüyor. Benim durumum ise yola ateist olarak çıktım ve sonuçta Hristiyan oldum. Dawkins'in entelektüel yolculuğunun tam tersini yaşadım. Hayatımı asıl olarak bilimsel araştırma yaparak geçirmeyi amaçlamıştım, ama Hristiyanlığı keşfim Hristiyanlık tarihini ve bu konudaki düşünceleri derinlemesine çalışmaya beni yöneltti. Dawkins ve benim, temelde aynı dünya üzerinde uzun ve yoğun bir şekilde düşünmenin sonucunda nasıl tamamıyla farklı sonuçlar çıkardığımız konusunda sık sık düşünmüşümdür. Bunun bir nedeni, Tanrı'ya inandığım için çılgın, yanılgı içinde, aldatılmış ve aldatıcı olmam ve entelektüel kapasitem bulaşıcı, kötü bir Tanrı virüsü tarafından rehin alınmış olması olabilir. Ya da çılgın, yanılgı içinde, aldatılmış ve aldatıcı olduğum entelektüel kapasitem bulaşıcı kötü bir Tanrı virüsü tarafından rehin alınmış olduğu için Tanrı'ya inanıyorum. Korkarım, *Tanrı Yanılgısı* kitabının sayfalarında bulduğum yanıtın özü bundan ibaret. İlginç olan *Tanrı Yanılgısı* kitabında şaşırtıcı derecede az bilimsel analize yer verilmiş olmasıdır. Çoğunlukla daha eski ateist yazılardan ödünç alınmış, dinle ilgili daha geniş kültürel eleştiri ile bağlantılı olan yarı bilimsel spekülasyona

[34] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı,* ss. 316-340.

olabildiğince çok yer verilmiştir. Dawkins, kuşkusuz, retorik salvolarından zevk alması ve ellerini övgüyle kaldırmaları beklenen Tanrı'dan nefret eden kalabalıklara vaaz ediyor:

> Biyolojik evrimin Din'le uzlaştırılabileceğini düşünenler dürüst değildir! Amin! Evrim taraftarlarının "Neville Chamberlain okulundanlar." Tavizciler! Amin! Gerçek bilim adamları Tanrı'ya inancı reddederler! Haleluya! Eski Antlaşma zamanında Yahudilerin inandığı Tanrı psikoza girmiş bir çocuk istismarcısıydı! Amin! Anlat kardeşim!

*Tanrı Yanılgısı'*nı okuduğumda hem üzüldüm hem de sıkıldım. Nasıl olurda, diye düşündüm, bir zamanlar kanıtların nesnel bir şekilde analiz edilmesi için büyük bir tutku duyan, doğa bilimlerinin böylesine yetenekli, halkın anlamasını ve sevmesini sağlayan yazarı, davasını desteklemeyen kanıtları açıkça göz ardı ederek böylesine saldırgan bir din karşıtı propagandacıya dönüşebilir? Ateist köktenciliği ileri götürmek adına neden doğa bilimleri bu şekilde istismar ediliyor? Bunun için yeterli açıklama bulamıyorum. Ateist arkadaşlarımın pek çoğu gibi dine karşı gösterdiği şaşırtıcı düşmanlığı anlayamıyorum. Boğa için kırmızı bayrak neyse Dawkins için de din odur. Dawkins, sadece saldırgan bir tutum içinde olmakla kalmıyor, titiz doğruluk ve adaletle ilgili normal araştırmacılığın kurallarını da bir kenara fırlatıyor. Bu nefret dolu kitap retorik tutku ve kuvvetle yazılmış olsa da, iddialarının tiz sesi, sadece bitkin, zayıf ve yeniden kullanılan salları maskelemekle kalıyor. Burada hayal kırıklığına uğrayan sadece ben değilim. *Tanrı Yanılgısı,* yazarının dünyanın önde gelen üç entelektüelden biri olarak seçildiğini üzerine basa basa yazıyor. Bu sonuç Prospect dergisi okuyucuları arasında Kasım 2005 yılında yapılan anketi yansıtıyor. Peki, aynı Prospect dergisi kitabı nasıl değerlendirdi? Kitabı değerlendiren kişi, böylesine "kayıtsız, dogmatik, konudan konuya atlayan ve kendisi ile çelişen" kitap karşısında şok olmuştu. Değerlendirmenin başlığı neydi? "Dogmacı Dawkins".

Alister McGrath, Dawkins'in pozisyonu ile ilgili yakın zamanda yaptığı değerlendirmede, Dawkins'in önemli ilahiyat düşünürlerinin fikirlerini özümseyemediğini vurgular. Aslında Dawkins'in yanılgısını anlamak için, Onun kendi önerisine uymak yeterli: "Birileri sana bir şeyin doğru olduğunu söylediğinde, neden ona şunu sormuyorsun: "Bu konuda ne tür bir kanıtın var?" Eğer sana iyi bir

yanıt veremezler ise, umarım bundan sonra söyleyecekleri sözleri inanmadan önce daha dikkatli düşünürsün."[35]

Erhan Ayşan'ın *Yanılgılar ve Tanrı* adlı eserinde *Tanrı Yanılgısı* kitabı hakkındaki yorumları şöyledir: *Tanrı Yanılgısı* kitabı çok açık bir şekilde, bir ateizm misyonerliği kitabıdır. Yani insanları ateizm inancına çağıran ve onun zıttı olan teistik inançta uzaklaştırmayı amaçlayan bir kitaptır. Bu benim söz konusu kitap hakkında yorumum olmayıp, Dawkins'in kitabında birçok kere, açıkça ifade ettiği bir gerçektir.[36] Şaşırtıcı bir biçimde, Sayın Dawkins bu kitabında ortaya yeni bir ateistik kanıt koymamaktadır. Nitekim böyle bir iddiası olmadığını kitabın içinde de belirtiyor. Oysa kitabın yaptığı sükse gerçekten de böyle bir imaja sahip ve okuyucuyu daha başından bu beklenti içine sokuyor. Onun bu kitapta yaptığı şey, var olan tüm ateistik ve teistik inanç ilklerini ortaya koymak ve teistik olanlara karşı itiraz argümanları üretmek. Bu bağlamda akla şöyle bir soru gelebilir: Bu çok da farklı bir yaklaşıma benzemiyor. Şu ana kadar yazılmış böyle bir kitap yok mu? Eğer varsa Dawkins'in kitabını bu kadar ünlü yapan, ona ödüller verilmesini sağlayan ve kitabın aylarca bestseller olmasına neden olan şey nedir? Öncelikle şunu söylemeliyim ki böyle kitaplar elbette ki var. Hem de oldukça fazla sayıda. Üstelik her yeni kanıt yada kanıt olduğu iddia edilen argüman ortaya atıldığında bu kitaplar bir daha, bir daha yazılıyorlar. Dawkins'in kitabının elde ettiği başarıya gelince yeni bir şey ortaya koymayan, edebi tarafı ağır basmayan, yazım tarzı sıradanlıktan sıyrılmamış böyle bir kitabın elde ettiği bu başarıyı anlamak doğrusu biraz güç. Ama ben, bununla ilgili olarak iki temel neden ortaya koyabilirim.

1- Daha öncede belirttiğim gibi Dawkins bugün dünyanın en ünlü ve en üretken ateistidir. Kendi deyimi ile öncü bir ateizm savaşçısıdır. Dolayısıyla onun bu konuda yazdığı her satır, binlerce insan tarafından içinin ne kadar dolu olduğuna bakılmaksızın hemen alınıyor.

2- *Tanrı Yanılgısı* öyle üstünkörü hazırlanmış, laf olsun diye yazılmış, bir yerlerden kopyalanmış basit bir kitap değil. Üzerinde ciddi şekilde çalışıldığı açıkça

---

[35] Alister Mcgrath, *Dawkins Yanılgısı*, Mine Yıldırım (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009, ss. 7-13.
[36] Ayşan, *Yanılgılar ve Tanrı,* s. 30.

görünüyor. İçinin ne kadar dolu olduğu ve savunulan fikirlerin ne kadar ciddi argümanlara dayandığı tartışılır bir konudur.[37]

Ünlü matematik profesörü John Lennox *Tanrı Yanılgısı* için şunları ifade etmiştir: Richard Dawkins'in günümüzde önderliğini yaptığı yeni ateistlerin iddiası şudur: Muhakemesiz bir takım kuvvetlerin etkisi ile başıboş şekilde hareket eden akılsız madde ve enerjinin ürünlerinden başka bir şey değiliz.[38] Richard Dawkins'e göre "Tanrı'ya iman" yok edilmesi gereken bir kötülüktür. Dawkins şöyle der: "AIDS, deli dana hastalığı ve benzeri birçok hastalık ile alakalı felaket tellallığı yapmak moda halini aldı. Oysa bence dünyanın en büyük şerlerinden biri imandır. Çiçek hastalığı ile kıyaslanabilecek bir bela; fakat yok edilmesi çok daha zor. Tüm dinlerin en temel kusuru imandır, yani herhangi bir kanıta dayanmayan inançlarıdır."[39]

Kısa süre önce Dawkins'in iman hakkında görüşleri kısmi bir değişikliğe uğradı. Artık onu bir bela olarak değil bir yanılgı olarak tarif ediyor. *Tanrı Yanılgısı* adlı kitabında, Zen ve Motosiklet bakımı sanat adlı kitabın yazarı Robert Pirsig'den alıntı yaparak: "Bir insanın hezeyanının adı cinnettir. Ama birçok insanın hezeyanının adı dindir" diyen Dawkins'e göre yine de din sadece bir yanılgı değil ayrıca zararlı bir yanılgıdır. Bu tarz görüşler din ve bilim alanında ileri sürülen fikirler yelpazesinde en uç noktalardır ve bu tarz düşüncenin yaygın olduğunu söylemek hata olur. Birçok ateistte bu ve benzeri görüşlerin ihtiva ettiği saldırganlıktan, baskıcı hatta totaliter havadan rahatsız olacaklardır. Bununla birlikte, her zaman olduğu gibi, medyada en fazla ilgi uyandıranlar da bu tarz uç görüşlerdir ve insanlar medyada karşılaştıkları bu tarz görüşlerin etkisi altında kalmaktan kurtulamazlar. Bunları görmezlikten gelmek akıllıca bir seçenek değildir. Onları ciddiye almak zorundayız.

Dawkins "Bilimsel inanç insanlar tarafından test edilebilen bir delil içerir oysaki dinsel inançlar bir delile dayanmaz, üstelik onlar bunu bir övünç meselesi olarak kabul ederler" der.[40]

---

[37] Ayşan, *Yanılgılar ve Tanrı*, s. 40.

[38] John C. Lennox, *Aramızda Kalsın Tanrı Var*, Reşit Şahin-Sare Levin Atalay (çev.), İstanbul: Ufuk Yayınları, 2013, s. 8.

[39] Is science a religion The Humanist, Ocak/Şubat 1997, s. 26-39. John C. Lennox, *Aramızda Kalsın Tanrı Var,* kitabından naklen, s. 20.

[40] Daily Telegraph, Science Extra, 11 Eylül 1989. John C. Lennox, *Aramızda Kalsın Tanrı Var*, kitabından naklen, s. 20.

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi onun Tanrı düşmanlığı aslında bu yanlış anlayıştan kaynaklanmaktadır. Başka bir değişle o bütün dini inanışları kör inanç zannetmektedir. Eğer öyle olsaydı, gerçekten de inanç "Çiçek Hastalığı" ile beraber kategorize edilmeyi hak ederdi. Oysaki bizde Dawkins'e şu soruyu sorabiliriz: "Dini inancın delile dayanmadığı fikrinin delili nedir?" Elbette maalesef hiçbir delile dayanmadan inanan bilim karşıtı ve gerici insanlar yok değil. Belki Richard Dawkins, bir talihsizlik sonucu bunlarla çok fazla karşılaşmışta olabilir. Fakat bu durum, hâkim çizginin, inanç ve delilin bir arada olması gerekliliğinin savunduğu gerçeğini değiştiremez. Evet, gerçekten de inanç delile dayanmalıdır ve tabiî ki delilin yokluğu bir övünç meselesi değildir. Tıpkı bilimde olduğu gibi imanda da akıl ve delil bir bütün oluştururlar. Aslında Dawkins'in *"kör inanç"* olarak tarif ettiği şeyde tam aksi bir durum söz konusudur. Onun bu çelişkinin farkına varmıyor olması şaşılacak bir şey, bu durum acaba onun kendi kör inancının bir sonucu olabilir mi? Dawkins'in nev-i şahsına münhasır bu inanç yorumunun kendisi aslında, onun iğrenç diye nitelendirdiği, delilsiz inanca çarpıcı bir örnektir. Onun inancın zevki diye nitelendirdiği, kanıttan bağımsız olma durumu, bizzat kendisinin iddialarında bulunan bir özelliktir. Doğrusu bu olağanüstü bir tutarsızlık örneği değil de nedir? Maalesef, imanı "kör inanç" ile eşitlerken neden hiçbir delil sunmadığını bulmak hiç zor değildir. Böyle bir delil yok da ondan. Dawkins'in iman tarifine benzer bir iman anlayışını savunan ciddi bir ilahiyat âlimi ya da düşünürü olmadığını tespit etmek için öyle uzun boylu araştırmaya da gerek yoktur. Francis Collins, "Dawkins'in tanımladığı inanca sahip olan biri, ne tarihte geçen samimi müminlerin arasında, ne de tanıdığım kişisel dostlarım arasında yer almaktadır" der.[41]

Aliye Çınar'ın *Tanrı Yanılgısı* kitabı için yorumu şöyledir: Seküler bir dünyada yaşamamıza rağmen, Tanrı her geçen gün daha önemli bir konu olarak çıkıyor karşımıza. Bir şeyin problem olarak konuşulması, onun gerçek yaşama dâhil edilememesi anlamına gelebilir. Çünkü hayatın içinde olan bir şey yaşanır; hakkında konuşulsa bile problem olarak algılanmaz. Ancak, mademki Tanrı hayatın dışında, o halde gölgesinin bile sürekli problem olması ve gündemi meşgul etmesi, neye işaret ediyor olabilir? Mesela Richard Dawkins gibi bir ateistin, bütün enerjisini ateizme adaması nasıl bir ruh hali ve ne tür bir tavırdır? Bunu neye yoracağız? Acaba Dawkins'in asıl itirazı imandan (*faith*) ziyade inanç (*belief*) konusu olabilir mi? Zira

---

[41] The Language of God, New York, Free Press, 2006, s. 164. John C. Lennox, *Aramızda Kalsın Tanrı Var,* kitabından naklen, ss. 20-21.

*Tanrı Yanılgısı'*nın yazarı, imanın kodlarını anlamaya kesinlikle açık olmadığı için, dini hedef tahtası olarak görürken, reddettiği alan gerçekte inanç alanıdır. Bu nedenle O, rasyonel bir ilahiyata karşı çıkarken, bize çok önemli bir güvenlik sahasını haber vermektedir. Nitekim tıpkı Darwinciliğin bir inanç olması gibi, rasyonalize edilmiş din de inanç üzerine inşa edilmiştir. İster buna otoriteye veya akideye inanç diyelim, isterse bir düşünce sistemine inanç diyelim, son tahlilde bunlar dogmatizm üretecektir. Nitekim Dawkins, itiraz ettiği inançςılığı bir başka kulvardan savunmaktadır. Çünkü o semavi dinlerin iman eksenli dönüştürücü ve yeniden yapılandırıcı (yeniden doğum) paradigmasını merkeze alan güven, sevgi ve rızayı yani imanı, inanç kefesinde değerlendirilerek din adına ne varsa toptan reddetmektedir. Kısacası evrenin temeli ve yaratıcısı düşüncesi inanç eksenli doğal ilahiyatın temel tezidir. Oysa iman Tanrı'yı evrenin temeli olmaktan ziyade, insanın benliğinin korrelatı olarak işler. Evreni var eden yaratıcı düşüncesi ikinci planda gelir. Daha doğrusu Kur'an, insan denen muamma varlığın tam olarak insan olabilmesinde Allah'ın varlığını zorunlu olarak devreye dâhil ederken kozmolojik açıklamaları bir vesile olarak kullanır. İnsan olmanın mayasında inanmanın önemini vurgulayan duruş ile evrenin temeli olarak Tanrı düşüncesini merkeze alan inanç tavrı birbirinden oldukça farklıdır. Hristiyanlık, felsefi inançların etkisindeki melez bir din olarak, iman eksenli dinden ziyade, inanç manzumesine dönüşmüştür. Kim bilir! belki de şekilci ve isimsel (nominal) İslam'ı da böyle değerlendirebiliriz. Bir arkadaşımızın düşüncelerine güvenip, dürüstlüğüne inanç beslediğimizde sadece bu konuda bir kanaatimiz oluşur. Oysa birine âşık olan kişi, âdete baştan yaratıldığını hisseder. İnanç yeni bir doğum değildir; tıpkı ateizm gibi, ikna olup olmama meselesidir. Ancak iman, ikna değil "Kesinlikle evet" haykırışıdır. İşin ilginci bu kesinlikle evet ifadesi, görünmez olanı, sezgiyle ve öngörü ile teyit etmektedir. Bunun içindir ki hakiki iman dogmatizme yegâne alternatiftir.[42]

Hayatının büyük bir bölümünde ateizm'in bilinen felsefi savunucularının en önemlisi olan; ancak günümüzde bu fikrinden tamamen vazgeçerek artık Tanrı'ya inandığını söyleyen Antony Flew *Yanılmışım Tanrı Varmış* adlı bir kitabında *Tanrı Yanılgısı* için şunları ifade eder: "Yeni ateizm" denen kavramın ani çıkışı özellikle ilginçtir. "Yeni ateizm"in ortaya çıktığı yıl 2006'dır. Daniel Dennett'in *Breaking the spell* (büyü bozumu) ve Richard Dawkins'in *The God Delusion* (Tanrı Yanılgısı)

---

[42] Aliye Çınar, *Tanrı Yanılgısı Üzerine*, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009, ss. 7-8.

çalışmasından Lewis Wolper'in *Six İmpossible Things Before Breakfast,* (Kahvaltıdan Önceki Altı Olasılık) Victor Stenger'in *The Comprehensible Cosmos* (Kavranabilir Evren) ve Sam Harris'in *The End of Faith* (İnancın Sonu) (2004 yılında yayımlanmış ancak devamı olan *Letter to a Christian Nation* (Hristiyan Bir Ulusa Mektup) 2006'da basılmıştır) çalışmasına kadar, geçmişe öfke ile bakan, amacına giden yolda her yolun mubah sayan türde ateizm örnekleri ortalıktaydı. Bu kitaplarla ilgili önemli nokta ise, iddia düzeyleri değil–kibarca yaklaşacak olursak oldukça ılımlıydı- hem en çok satanlar hem de medyanın keşfettiği "yeni" bir hikâye olarak elde ettikleri görünürlük düzeyiydi. Bu "Hikâye" ye yazarların kitaplarındaki ateş kadar coşku ve renge sahip olmaları da katkı sağlıyordu. Bu kitapların başlıca hedefi hiç kuşkusuz, her türde, zaman da ve yerdeki cemaat dinleriydi. Bununla çelişkili biçimde kitapların kendisi tutucu vaazlar gibi yazılmıştı. Çoğu bölümde yazarlar, eğer aksi inançlarımızdan ve bununla ilgili olarak yaptıklarımızdan kükürt vaizleri gibi konuşuyorlardı. Belirsizlik veya inceliğe yer yoktu. Her şey siyah ve beyazdı. Diğer taraf için en ufak bir sempati besleyen tanınmış düşünürler bile hain ilan ediliyordu. Evangelislerin kendisi de yakında gerçekleşmesi beklenen şehitliğe rağmen mesajlarını ileten cesur ruhlardı. Peki, nasıl oluyordu da bu eserler ve yazarları, son birkaç yıldır süre gelen Tanrı üzerine geniş kapsamlı felsefi tartışmaya dâhil oluyordu? Bu sorunun cevabı aslında dâhil olmamalarıydı. İlk olarak, Tanrı'nın varlığı sorusunun içerdiği gerçek meseleleri ele almıyorlardı. Hiçbiri ilahi bir gerçekliği varsaymak için gerekli temel gerekçelere bile hitap etmiyordu. (Dennett Tanrı'nın varlığıyla ilgili iddialara yedi sayfasını ayırırken Harris hiç yer vermiyor). Evrenin yapısında bulunan rasyonelliğin kaynağı, özerk bir faaliyet olarak anlaşılan hayat ve bilinç, kavramsal düşünce ve öz hakkındaki soruları da ele almıyorlardı. Dawkins, hayatın kaynağından ve bilinçten "başlangıçtaki talih"in neden olduğu "özel" olaylar olarak bahsetmiştir.[43]

Dawkins'in evrenin temelini oluşturan rasyonelliğe yaklaşımıyla ilgili olarak fizikçi John Barrow bir tartışmada şunu ileri sürmüştür: "Bu fikirlerle ilgili bir problemin var Richards, çünkü sen gerçekten bir bilim adamı değilsin. Sen bir biyologsun." Julia Vitullo-Martin, Barrow için biyolojinin doğal tarih tadından biraz fazlası olduğuna dikkati çekiyor. "Biyologlar" diyor Barrow, "karmaşıklığa dair kısıtlı, sezgisel bir anlayışa sahipler. On dokuzuncu yüzyıldan kalma bir çatışmaya

[43] Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, ss. 12-13.

saplanmışlar ve yalnızca sonuçlarla, neyin diğerlerine galip geldiğiyle ilgileniyorlar. Ancak sonuçlar size evreni yöneten kurallarla ilgili hemen hemen hiçbir şey söylemez." Dawkins'in zihinsel babasının Bertrand Russell olduğu görülüyor. Russell'in 1925 yılına ait makalesi "Neye inanıyorum"u "on altı yaşında iken okuyunca ne kadar ilham aldığından" bahseder. Russell cemaat dininin karalı bir karşıtıydı ve bu da onu, Harris ve Dawkins için bir rol model yapıyor; biçimsel olarak da Russell'ın istihza, karikatür, uçarılık ve abartma eğilimini taklit ediyorlar. Ancak Russell'ın Tanrı'yı inkârına neden olan yalnızca zihinsel unsurlar değildi. *My Father Bertrand Russell* (Babam Bertrand Russell) adlı kitabında kızı Katharina Tait, Russell'ın Tanrı'nın varlığıyla ilgili hiçbir ciddi tartışmaya açık olmadığını yazıyor: "Onunla din hakkında konuşamazdım bile". Russell görünüşe göre karşılaştığı dini inanç sahiplerinden sıkılmıştı. "Babamı onun aradığı şeyi, bütün hayatı boyunca çok istediği tanımlanamaz şeyi bulduğuma inandırmayı çok isterdim. Tanrı arayışının boşuna olmak zorunda olmadığına onu ikna etmeyi isterdim. Ancak durum ümitsizdi. Hayattan keyfi tamamen çıkarmış ve karşıtlarına eziyet eden, can sıkacak kadar ahlakçı, kör inançlı çok fazla Hristiyan tanıyordu; onların gizledikleri gerçeği asla göremeyecekti". Tait yine de Russell'ın "bütün yaşamının Tanrı arayışıyla geçtiğine" inanıyor. "Babamın zihninin arkaların da bir yerlerde, kalbinin en altında, ruhunun derinliklerinde, bir zamanlar Tanrı'nın doldurduğu bir boşluk vardı ve hiçbir zaman bunu dolduracak başka bir şey bulamadı."[44]

Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı* adında Tom Harris'inkinden çok daha fazla sayıda baskısı yapılan ve beğeni toplayan bir kitap yayınladı. Bu çalışmada Dawkins, Tanrı'nın varlığına karşı bilimsel bir tartışma başlatmak için biyoloji alanındaki şöhretinden istifade etti. Ama bilimsel fikirlere (özellikle evrimsel biyoloji, ama aynı zamanda fizik ve evrenbilimden alınmış yüzeysel bilgilere) ek olarak Dawkins, kutsal kitaba özellikle de eski Ahit'e karşı kişisel bir savaş başlattı. Bu yolda, Dawkins bazı bilim dışı kanaatlerini insanlarla paylaşmaktan da geri durmamıştır. Örneğin Hitler'in Caligula kadar kötü olmadığını (nasıl biliyor?) ve çocuklara yönelik cinsel tacizin onların beynini yıkayarak bir dine yöneltmek kadar kötülük içermediğini ifade eder. Bu son iddiada, kişisel deneyimlerine göre konuştuğunu ileri sürerek çocukken tacize uğradığını, ama bunun sadece bir utanç meydana getirdiğini hâlbuki dini düşüncelere maruz kalarak çok daha fazla zarar gördüğünü söyler.

[44] Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, ss. 13-14.

Şimdilerde tecavüz edildiğini veya saldırıya uğradığını ifşa eden birçok yetişkinin bu görüşe katılıp katılmayacağı ise merak konusudur.[45]

Dawkins'in "*Tanrı Yanılgısı*" kitabının birinci bölümünde, dindar insanların inançları için saygıyı hak etmediklerine dair görüşünden söz eden "Hak Edilmemiş Saygı" başlıklı bir bölüm vardır. Dinin saçmalıkları üzerine yaptığı ateşli ve topyekün saldırılara rağmen Dawkins kendisine, yine kendisinin tasarladığı "Tanrı Tanımazlık Ölçeği" üzerinden kendisine sadece "altı" verir. Hâlbuki bu ölçekte "bir", Tanrı'ya mutlak inancı "yedi" ise, Tanrı'nın olmadığından yüzde yüz emin olma durumunu göstermektedir. Nedense dünyanın en ünlü ateisti birden bire tedbirli bir tavır takınarak kendisine "altı" verir. Her halükarda, Dawkins'in kitabının temel amacı, bilimi kullanmaya çalışarak dinin uydurma olduğunu ve Tanrı'nın olmadığını kanıtlamaktır. Dawkins "evrimi" Tanrı'nın yerine koymak ve etrafımızda gördüğümüz doğanın karmaşıklığının ve evrimin unsurlarının (güçlü olanın hayatta kalması, çevre ile adaptasyon ve doğal seleksiyonun) doğrudan sonucu olduğunu ve bu nedenle, ayrıca bir "yaratıcıya" hiçbir zaman ihtiyaç olmadığını göstermek istemektedir. Dawkins'in fizik ve matematik konularında ileri eğitimi olmadığından, evren hakkındaki bütün iddiaları kolayca çürütebileceğini zannedebilir. Hâlbuki ciddi hiçbir fizikçi tüm fiziksel evrende biyolojik evrime benzer bir mekanizmanın bir şekilde işlediğini kabul etmez. Özellikle fizik gibi daha matematiksel alanlardaki üst düzey bilim adamları, ateist tartışmalara derinlemesine girmekten kaçınırlar. Daha çok evren hakkında bilgilere ulaşmak gibi saf bir amaç için bilimle ilgilenirler.[46]

Dawkins "*Tanrı Yanılgısı*" kitabında başka bir bilim adamının ileri sürdüğü görüşleri kendi fikirlerini desteklemediği zaman bilim adamının "gerçekten onu demek istemediğini" veya "bir amaç için" (örneğin rakiplerini yatıştırmak için) böyle bir ifade kullandığını söyleyerek yapılan açıklamayı red eder. Dawkins'in Tanrı'nın varlığı hakkında nasıl dürüst olasılık ifadelerini kabul edeceği de belirsizdir. Fakat Dawkins'in tarafsız bir bilim adamı olan modern evrimci biyolog Gould'u neden eleştirdiği açıktır. Gould "*Çağların Taşları*" isimli kitabında dinin yaşamımızdaki değerini kabul etmiştir. Hâlbuki evrim ve dini inanç arasındaki çatışma "yeni ateistlerin" gözünde bir zorunluluktur ve burada Dawkins'in Gould'a olan düşmanlığının gerçek sebebi yatmaktadır. Ancak, Tanrı inancı ve evrim birbiri ile

[45] Aczel, *Bilim Tanrının Varlığını İnkar Edebilir mi?*, s. 20.
[46] Aczel, *Bilim Tanrının Varlığını İnkar Edebilir mi?*, s. 25.

çelişkili olmak zorunda değildir. Hatta 20. yüzyılın başlarında, önde gelen Fransız filozof, jeolog, paleontolog Pierre Teilhard de Cchardin ikna edici bir şekilde evrimin Tanrı yerine geçmeyeceğini öne sürebiliyordu. Yaratıcı (veya bizi buraya getiren güce ne isim vermek isterseniz) evrime pekâlâ uygun olabilirdi. "Tanrı evrim sürecinde etkilidir" der Teilhard. "Tanrı inancı ve evrim arasında bir çelişki görmüyorum". Ona göre, bizzat evrim yasaları bir şekilde "yaratılmış olmalıdır". Bu görüşe göre, sırf evrimsel süreçler var diye bu süreçler hareket halindeki evrimi var eden ve yaşam tohumunu yaratan gerçek bir yaratıcının yerine geçemez. Teilhard oldukça dindardı ve yine bütün kalbi ile bilime ve dünya hakkında bize öğrettiklerine itibar ediyordu.[47]

Bu bölümde Dawkins, bazen kendi anlatımlarıyla bazen de farklı bilim adamlarının yorumlarıyla tanınmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda da "*Tanrı Yanılgısı*" kitabının kısa bir özetlemesi yapılarak kitap hakkında yorumlara da kısaca yer verilmeye gayret edilmiştir. Bölüm sonunda şunu söylemek gerekir ki; Dawkins her ne kadar son derece özgür düşündüğünü ifade etse de kendisi de tıpkı diğer insanlar gibi yaşadığı toplum ve aldığı eğitim, fikirlerinin oluşmasında önemli bir temele sahiptir. Özellikle gençlik döneminde Darwin'in evrim teorisiyle tanışması adeta hayatında bir dönüm noktası olmuş ve kendini bu teoriyi savunmaya adamıştır. Daha sonra kendisini ateizm savaşçısı ilan edecek olan Dawkins'in kitaplarını hep bu minval üzerine yazmıştır. Zira çalışmada ele alınan "*Tanrı Yanılgısı*" kitabı da ateizm savunuculuğu üzerine kurgulanmış bir kitaptır.

[47] Aczel, *Bilim Tanrının Varlığını İnkar Edebilir mi?*, ss. 164-165.

İKİNCİ BÖLÜM

MANTIK YANLIŞLARI

Bu bölümde, çalışmanın temelini oluşturacak kavramlar ele alınarak mantık yanlışları hakkında gerekli bilgiler verilecektir. Nitekim mantık yanlışlarını kavramadan *"Tanrı Yanılgısı"* kitabındaki yanlışları ortaya koymak tam anlamıyla mümkün olmayacaktır.

"Mantık" teriminin iki anlamı: "Mantık" sözcüğü, Arapçada söylemek, demek, konuşmak, dile getirmek anlamlarına gelen "ntk" (nutk, nutuk, vd.) kökünden türetilmiştir. Sözcüğün batı dillerindeki tüm karşılıkları ise Grekçe "logos" sözcüğünden ileri gelir. "Logos" akıl, düşünme, yasa, düzen, ilke, söz vb. anlamları içerir. "Mantık" sözcüğü, "logos"un içerdiği bu anlamlardan "söz" anlamı esas alınarak Arapçaya ve Arapça üzerinden Türkçeye girmiştir. Terim olarak "mantık" uygulamada iki anlamlıdır. İlk anlamıyla o, etimolojik kökenine uygun olarak, "düzgün düşünme" "mantıksal düşünme" adları verilen bir düşünme türünün ve tarzının adıdır. "Söylediklerinde hiç mantık yok!", "mantıklı ol biraz!", "mantıklı düşünelim!" gibi ifadelerde, "mantık" terimini bu anlamda kullanırız. İkinci anlamıyla "mantık" "düzgün düşünme", "mantıksal düşünme" denilen bu düşünme türünü ve tarzını konu edinen felsefe disiplininin adıdır. Bir bilim veya disipline ad olmuş bir sözcüğün kaynağını ve kökenini belirlemek, şüphesiz ki, o bilimin veya disiplinin konusunun ne olduğunu göstermek bakımından sadece bir ipucudur ve bu ipucunu izlemek her zaman verimli de olmayabilir. Oysa mantık söz konusu olduğunda, "logos"un içerdiği bazı anlamlar bize oldukça uygun bir ipucu sağlamaktadır. "Logos" akıl, düşünme, yasa (hem doğa, hem düşünme yasası, akıl yasası), söz, anlamlarını içeren yönüyle; mantığın, zihin, düşünme ve söz (dil) ile ilgisini pekiyi göstermektedir. Gerçekten de mantığın bazı tanımları yüzyıllardan beri şöyle olmuştur:

1) Mantık, doğru düşünme kural ve formlarının bilgisidir.

2) Mantık düşünme yasalarının bilimidir.

3) Mantık dilsel ifadelerin, dile getirmelerin, dilsel anlatımların formel koşullarının öğretisidir.

4) Mantık doğru önerme formlarının, kesin ifade kalıplarının kuramıdır.[48]

Amacına göre mantık ise şöyle tanımlanmaktadır: Kendisine uyulduğunda zihni hatadan koruyan bir fen ve alettir. Mantık bilimi, mantıklı düşünmenin düzenli olarak tespitinden ibarettir. Mantıklı düşünme "doğru düşünme" veya "tutarlı düşünme" olarak da ifade edilmektedir.

Mantığı, "doğru düşünmeyi doğru olmayandan ayırmak için kullanılan prensiplerin ve metotların bilimi şeklinde tanımlamak" ve onun ana probleminin, doğru-geçerli olan ve olmayan akıl yürütme şekillerini birbirinden ayırmak olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Mantık, doğru düşünmenin prensiplerini koyar ve hataya düşmemek için gerekli olan ölçüleri verir. Zira onun gayesi, "zihni, fikirde hataya düşmekten korumaktır. "Mantık sanatı, bütün halinde, aklı düzeltmeye yarayan ve insani makullerde yanlıştan, sürçmeden ve hatadan koruyan kanunları verir" diyen Farabi, bazı hususlarda gerçeklerden uzaklaşıp gerçek olmayan şeylere gidileceğini yani yanlışa kayılacağını, bu yanlışların ise ancak derin düşünme, kıyas ve istidlal ile idrak edileceğini belirtip; yanıltmaca (*mugalata*) yerlerini ve şekillerini bilmeyeni, sağlığını tehlikeye atmamak için zehirli bitkileri ve ilaçları tanımayan ve bilgisizliği yüzünden onları gıda ve ilaç sanarak kullanıp telef olma tehlikesinden kurtulamayana benzetir.[49]

Doğada ortaya çıkan olayların bağlı olduğu yasa ve ilkeleri bulup çıkarmak bilimlerin görevi olduğu gibi, düşünceler arasındaki ilişkileri belirleyen ilkeleri tespit edip çıkarmakta mantığın görevidir. Öyleyse mantığa, "Düşünceleri ve onlar arasındaki ilişki ve nizamı belirleyip tespit eden yasa ve ilkeleri inceleyen bir disiplindir" diyebiliriz.[50] Bir başka ifade ile bilgi, subje-obje arasındaki münasebetin neticesidir. Bunun gibi düşünceler arasında var olan ilişkileri bulup ifade etmek mantık'ın (*logic*) konusuna girer. Demek ki, mantığın konusu mantıklı düşünmedir. Buradan hareketle mantığı kısaca; "Doğru düşünme kurallarının bilgisidir" diye tanımlamak yanlış olmaz. Az da olsa mantığın "Akıl yürütme bilimi", "Kanıtlama bilimi" ve "Sonuç kanıtlama bilimi" gibi tanımlamaları da yapılmıştır.[51]

---

[48] Doğan Özlem, *Mantık*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011, ss. 27-28.
[49] Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, ss. 12-13.
[50] Takıyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s. 80. Necip Taylan, *Mantık*, kitabından naklen, s. 13.
[51] Necip Taylan, *Mantık*, s. 13.

1. Mantık Yanlışları Nedir?

Mantık yanlışı, yanlışlık veya yanılım denilen şey basit bir ifade ile yaygın bir şekilde rastlanan iyi bir akıl yürütme gibi gözükebilmesine rağmen aslında zayıf olan akıl yürütme biçimidir.[52] İnformel mantık ise gündelik hayatta gerçekleştirdiğimiz usavurma yahut akıl yürütmelerimizi, daha basit ifade ile düşünüp tartışırken aklımızı doğru ve etkin bir biçimde kullanış tarzımızı ve bu akıl yürütme sürecinde ortaya çıkan düşüncelerimizi normal hayatta kullandığımız gündelik dil ile ifade ediş biçimimizi değerlendiren, çözümleyen ve iyileştirmeyi amaçlayan bir mantık türü geliştirme girişimidir.

Bu tür akıl yürütmeleri anlama teşebbüssünde onun girişimleri, felsefe, formel mantık, bilinçsel psikoloji ve başka bir çok disiplinin bakış açısıyla kesişir. İnformel mantık alanındaki çalışmaların çoğu kişisel alışveriş, reklamcılık, politik tartışma, hukuki kanıt ve gazete, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarındaki toplumsal yorumlarda görülen akıl yürütme *(reasoning)* ve kanıt(lama) (a*rgument*, öncüllü–sonuçlu kanıt) üzerinde odaklanır.[53]

Formel-Biçimsel mantıkta bir kanıtın/argümanın formu, uygun çıkarım biçimlerinden birini karşılar yada karşılamaz (başka bir deyişle, sonuç, kabul edilmiş türetim kuralarına uyularak yada başka bir formel yönteme başvurularak öncüllerden türetilebilir). İnformel mantık ise bizi, formel mantığın aksine, herhangi bir oranda (yada fazlaca) biçimselleştirme yönüne gitmeksizin çıkarımlar hakkında düşünmeye davet eder. Formel ve informel mantık arasındaki farkın bir örneği, şu kanıtın her ikisi açısından yapılan az çok farklı değerlendirmesinde görülebilir. “Başkan, bu öğleden sonra Beyaz Saray’da havanın yağacağını söylüyor. Öyleyse bu öğleden sonra Beyaz Saray’da hava yağacaktır”. Bu çıkarımı informel olarak değerlendirdiğimizde, “Başkan, bu öğleden sonra Beyaz Saray’da havanın yağacağını söylüyor” öncülünün doğru olabileceğini ama buna rağmen “Bu öğleden sonra Beyaz Saray’da hava yağacaktır” sonucunun yanlış olabileceğini düşünürüz. Bu kanıttaki temel problem, Başkanın güvenilir bir hava tahmincisi oluşundan kuşku duymamız fakat insanların söylediklerini ancak eğer onlar sözüne ettikleri konuda uzmansalar ve itimata layıksalar kabul ediyor olmamızdır. Bundan dolayı, onun hava

[52] Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, ss. 253-254.
[53] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 21.

yağacak demesine ilave olarak, “Başkan, hava konusunda uzmandır”, “Başkan ön yargısızdır” gibi iddiaların doğruluğu konusun da ikna edilmeye ihtiyacımız vardır. Bundan sonra, başlangıçtaki öncül ve sonuca ek olarak, bu ilave önermelerin anlamı ve doğrulukları hakkında düşünmeye başlarız. Formel mantığı kullanarak bu kanıtı değerlendirmek içinse, öncüller ve sonuçtan çıkan somut bilgiyi soyutlaştırır ve ortaya çıkan formu öncül(ler) ve sonuç arasında güçlü bir bağlantıya sahip olduğunu önceden belirlemiş olduğumuz çıkarım formları veya modelleri ile karşılaştırırız.

Ayrıca formel mantıkta bir kanıt, bir önermeler grubundan ibarettir. Önemli olan husus da, bu önermelerin doğruluk veya yanlışlığıdır. İnformel mantıkta ise bir kanıt, bir tartışmacının savunduğu sonucu ispatlaması veya temellendirmesi ile ilgili bir iddiadır *(claim)*. Formel mantık esas itibarıyla argümanı oluşturan önermelerle ilgiliyken, informel mantık tartışmadaki ikna hedefine ulaşmak için diyalog esnasında bu önermeleri akıllıca kullanmakla ilgilidir. Bu yönüyle o, pratik bir disiplin yahut uygulamalı bir sanattır.[54]

Formel ve informel mantık arasında yöntem olarak hem yakınlık hem farklılık olduğu gibi amaç bakımından da hem bazı yakınlıklar hem de farklılıklar vardır. Nitekim genel olarak mantık, “iyi (doğru) akıl yürütmeyi kötüsünden (yanlışından) ayırt etmekte kullanılan metotlar ve ilkeler bilimi” olarak tanımlanır. İnformel mantığı, formel mantıkla kıyaslandığında daha az biçimsellik, daha az ve iddiasız teknik terim kullanmak, gündelik tartışma ve kanıtlamalara daha fazla vurgu yapmak, daha pragmatik ve pedagojik amaç gütmek gibi bazı farklılıklar gösterir.[55]

İnformel mantık terimindeki informel kavramı ile yani formel olmamakla kastedilen niteleme, tamamen formsuz, biçimsiz, normsuz, kuralsız, kritersiz, standartsız, usulsüz, olmak anlamına gelmemektedir. İnformel mantığın da kanıtları değerlendirmek için standartları, eksik öncülleri ortaya çıkarmak için yöntemleri vs. vardır. Burada formel olmayıştan kastedilen, bir kanıtta geçen önermeler veya ifadeleri formel mantıkta şart koşulan geçerlilik kurallarına uymak zorunda olmamasıdır. Formel mantıkta anahtar kavramların başında geçerlilik kavramı gelmektedir. Klasik formel mantıkta öncüller doğru ise sonucunda mutlaka doğru olması gerektiği kabul edilir. Bu da kanıttı oluşturan öncüller ve sonuç arasındaki ilişkileri belirleyen mantıksal form kurallarına uyulmuş olmakla sağlanır. Mantıksal

[54] Walton, 1993, s. 1-2. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 19.
[55] Freeman, 1994, s. 37. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 19.

form ve ona dayalı geçerlilik kavramı, formel mantıkta merkezi bir normatif rol oynar. İnformel mantık ise bu anlamda formel forma bağlı değildir; O, mantıksal form kavramını bir kanıtı anlamada anahtar kavram olarak görmez, geçerlilik kavramını da bir kanıtın değerlendirilmesinde normatif bir kural saymaz.

Birçok informel mantıkçıya göre gerçeklilik kavramı çok sıkı veya katı bir şarttır. Çünkü gerçeklilik kuralının şart koştuğu gibi öncüllerden zorunlu olarak çıkmamakla birlikte, sonucun öncüller tarafından desteklendiği gayet iyi kanıtlar olabilmektedir. Nitekim sonucun "öncüller verildiğinde, makul şüphenin ötesinde" olduğu düşünülen bir kanıt, mantıksal gerçeklilik standardını karşılayamasa da, hukukta bir kişiye ölüm cezası vermek için bile yeterli görülmektedir. İnformel mantığın amacı teorik yönleri de elbette olmakla birlikte ondan ziyade pratik ve pragmatiktir. Bir informel mantık kitabı, amacını, siyaset, hukuk, bilim ve günlük hayatın bütün alanlarında karşılaştığımız ihtilaflı konularla ilgili birbirini ikna etme pazarında ve doğal gündelik dil içinde öne sürülen kanıtların eleştirel bir analizini yapabilmenin temel yöntemleri ile okuyucuyu donatmak olarak belirtir.[56] İnformel mantığın insanlarda geliştirmeyi hedeflediği yetenekler ve özellikler ya da zihinsel beceriler ve tutumlar, eleştirel düşünme kurslarında ulaşılmak istenen hedeflerle aynıdır. Eleştirel düşünme ve informel mantığın kazandırmak istediği zihinsel işlem becerilerinden bazıları şunlardır;

1) Problem çözerken, problemi oluşturan farklı değişkenlerin ayırt edilebilmesi, bunlar arasında daha etkili unsurların etkisizlerden ayrıştırılabilmesi ve birbirinden bağımsız olarak değerlendirmek.
2) Sunulan bilgilerdeki eksiklikleri, savunulan görüşlerdeki zayıflıkları, serdedilen fikirlerdeki tutarsızlıkları fark etmek ve gidermeye çalışmak.
3) Kullanılan, kavram, terim ve sözcüklerin anlamlarının müphem ve muğlak kalmasına izin vermemek, açık seçik tanımları tercih etmek ve gerektiğinde anlamayı kolaylaştırıcı açıklamalar istemekten çekinmemek.
4) Belli bir sonucu desteklemekte kullanılan deliller ve gerekçelerin gerçekte ne denli güçlü olup olmadıklarını değerlendirebilmek ve ona göre karar vermek.
5) Veriler ve bulgulardan doğru çıkarımlar yapabilmek, yanlış çıkarımlar varsa bunların önüne geçebilmek.

---

56 Walton, 1993, ix. Yaran, Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 24.

6) Karar verirken farklı alternatifleri değerlendirip tartmak ve bunu yaparken akla uygun kıstasları kullanmak.

7) Okurken anlamak için okumak ve içeriği doğru kavrayıp doğru yorumlayabilmek.

8) Problemli konuları çözmek için çeşitli stratejiler geliştirebilmek, sorunlara planlı ve yöntemli yaklaşmak. Eleştirel ve mantıklı düşünme, bu tür beceri ve yetenekler yanında şu tür kalıcı özellikler ve tutumların geliştirilmiş olmasını da hedefler:

a) Yeni fikirlere ve düşünme biçimlerine açık olmak ve esneklik,

b) Başlanılan işlemler ve problem çözümlerinin başarıya ulaşabilmesini sağlayacak derecede sabırlılık ve sebatkârlık,

c) Belli görüşlere koşulsuz bağlanmak ve bunu kritiksiz sürdürmek yerine yeni veriler ışığında görüşleri yeniden değerlendirmeye ve gerekirse değiştirmeye açık olmak,

d) Sadece düşünce içeriklerinin değil kendi düşünme süreçlerinin de farkında olmak ve bu değerlendirmelere göre karar almak.[57]

Walton'un tanımına göre informel yanlış "aslında öyle olmadığı halde kanıtımızın doğru olduğu yönünde akıl yürüttüğümüz bir akıl yürütme hatası veya birini ikna etmede kullanılabilen bir kanıtlama taktiğidir. Başka bir yerde de bunlara "kanıtlama hataları" veya "kanıtlamada kullanılan aldatıcı taktikler" *(errors or deceptive tactics)* demektedir.[58]

Aslında, fallacy teriminin karşılığı olarak formel mantık söz konusu olduğunda pek çok kişinin kullandığı üzere "yanlış" terimi doğru iken, informel fallacy'ler sözkonusu olduğunda pek çok "yanıltmaca" (farkında olmadan yapılan hata veya bilerek yapılan hata veya bilerek yapılan taktik ve strateji yani kısaca hileleri de içine alacak şekilde yanıltmaca) demek doğru ve kolay çağrışım yapabilir gibi gözükmektedir.

2. Mantık Yanlışlarının Tarihçesi

Mantık biliminin kurucu sayılan Aristoteles aynı zamanda mantıktaki yanlışlardan da bahsetmiş ilk kişidir. İnsan zihninin mütemayil olduğu, sıkça düştüğü ve başkalarını da yanıltmaca ya düşürdüğü belli başlı yanlışlar mantıkta ilk olarak

[57] Gürkaynak, 2008, s. 2-3. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 25.

[58] Walton,1993, s. 19. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 139.

Aristoteles tarafından tespit edilmiştir. Aristoteles bunu Organon'un altıncı kitabı olan "Sofistik Çürütmeler"inde başarmıştır.[59]

Mantık yanlışları *(mugalata),* Aristoteles'in Sofistik Çürütmeler isimli[60] eserine dayanır. Aristoteles bu kitabı sofistlerin iddialarını çürütmek için yazmıştır. İslam mantıkçıları bu kitabı Arapçaya genellikle *Kitabu's- Sufistika* ismi ile tercüme etmişlerdir.

Sonuç için uygun olmayan öncüllerden burhanı sanat tarzında ya da öncülleri meşhur olmadığı halde meşhur olduğu zannedilerek cedel sanatı tarzında yapılan, sofistik türden delillerin beş temel hedefi olduğunu söyleyen Aristoteles, bunları şöyle sıralamaktadır:

1. Hasmın delilini çürüttüklerini göstermek,
2. Hasmı yanlışa düşürmek suretiyle yalan söylediğini ortaya koymak,
3. Hasmı meşhur görüşün hilafına ve şüpheye sevk etmek,
4. Hasmı manasızca ve bunakça konuşmaya sevk etmek,
5. Hasmı dil hatasına düşürmek,

Aristoteles, sofistik çürütmeleri, gerçek kıyas ve çürütmeler olmadıkları halde görünüşte kıyas ve görünüşte çürütmeler yani sahte deliller olarak tanıtır.[61] Bundan sonra o, birinci hedefi ele alır ve yanlış çürütmeleri;

1) Dile (lafza) ilişkin olanlar,

2) Dile ilişkin olmayanlar, diye ikiye ayırıp birinci gruptaki yanlışları altı, ikinci kısımdaki yanlışları yedi kısma ayırarak, bunları ayrı ayrı değerlendirmesine rağmen bu tasnifi yapmak zor olabilir. Her delilin, aynı şekilde çelişiğini ifade eden kimse tarafından çürütülmesinin de mümkün olabileceğini söyleyen Aristoteles, sonsuz sayıda olduğundan tüm çürütmelerin tamamıyla kavranmasının mümkün olamayacağını dile getirir. Çürütme ile ilgili yanlışların, tartışılan konuyu bilmeme veya bilmezlikten gelme yanlışın da toplanabileceğini söyleyen Aristoteles bu yanlışların karışık muhakemeden ve tam bir ayrım yapmaya muktedir olmamaktan kaynaklandığını belirttikten sonra dile ilişkin olan ve olmayan yanlış çürütmelerin diğer sebepleri üzerinde durmuştur. Aristoteles'ten sonra gelen mantıkçılar Aristoteles'in bu kitabında ortaya konanları temelde aşabilmiş değillerdir. Sonradan

59 Emiroğlu, *Mantık Yanlışları,* s. 19.
60 İsmail Köz, Ali Çetin, *Mantık El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2016, s. 256.
61 Emiroğlu, *Mantık Yanlışları,* s. 19.

gelen İslam mantıkçıları mantık yanlışlarını (kıyasta kullanılan öncüllerin içerik yönünden değerine göre burhan, cedel, hitabet ve şiir sanatını işledikten sonra) mugalata veya safsata adı altında beş sanatın sonuncusu olarak ele almışlar ve öncekilerden farklı olarak pek fazla bir şey söylememişlerdir.[62]

3. Mantık Yanlışlarını Bilmenin Önemi

Mantık yanlışlarının önemi sadece kişinin kendi akıl yürütmelerinde yapabileceği yanlışlar ya da başkalarının kasıtsız olarak yapabileceği yanlışlar açısından değil, başkalarının kasıtlı olarak yaptığı yanlışları, daha doğru bir ifade ile yanıltmacalara kanmamayı başarmak açısından önemlidir. Bu husus elbette, kendi görüşün lehine iyi ve güçlü argümanlar ortaya koymak kadar olmasa da, kendi yanlış akıl yürütmelerin ve özellikle de kötü niyetli başkalarının kasıtlı yanıltmacalarına kanmamayı başarmak açısından en azından ona yakın derecede önemlidir. Dolayısıyla, yanlışlar konusu, informel mantıkta önemini şu veya bu derecede ama her zaman koruyacaktır. Mantık yanlışlarının informel mantıkta önemli görülmelerinden biri de, onların, kanıt değerlendirme ve eleştirisinde önemli bir yer tutuyor olmalarıdır. Çünkü karşılaştığımız bir kanıtın ne kadar doğru olduğuna karar verirken kullandığımız kriterlerin en önemlilerinden biri, iyi bir kanıtın biçimsel veya içeriksel herhangi bir tür mantık yanlışından uzak olmasıdır. Bir kanıtta formel veya informel bir mantık yanlışının olduğunun tespit edilmesi onun en az haliyle zayıf bir kanıt olduğunu yahut inandırıcı kanıt olma şartlarından bazısını yerine getiremediğini gösterir. Başta Farabi olmak üzere, diğer bazı islam mantıkçıları, mantık yanlışlarını bilmenin önemi ve yararını, beş sanattan biri olan mugalatayı ele alırken vurgularlar. Özellikle İsagoci şerhlerinde şu ifade hemen hemen aynen yer alır: "Bu tür fasit delilleri bilmenin en büyük faydası onları bilip de onlardan sakınmaktır". Hatta konunun önemini belirtmek için, bu kitapların bazısında şu beyit nakledilir.
"Şerri şer olsun diye değil de ondan korunmak için öğrendim. Şerri hayırdan ayıramayan şerrin içine düşüverir!".[63]

Her insan çeşitli yollarla edindiği inançlara, düşüncelere ve bilgilere sıkı sıkıya bağlıdır. Çoğu zaman bu tür bilgiler sağlam bir dayanaktan yoksun olup ciddi bir eleştiri ve irdelemeyle hemen çürütülür. Mantık insana bir inanç ve hükmü, hangi şartlara bağlı olarak doğru kabul edebileceğini gösterir. Bilimlerde olduğu gibi,

---

[62] Emiroğlu, *Mantık Yanlışları*, s. 20.
[63] Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, s. 254.

günlük hayattaki gibi düşüncede de ancak yeterince belgelenebilen, ispatlanabilen ya da ispatlanma imkânı taşıyan görüşlere güvenilebilir. Bir görüş veya fikir ne kadar parlak akla yatkın gözükürse gözüksün gerçeklerin veya mantık ilkelerinin süzgecinden geçmedikçe doğru ve güvenilir sayılmaz. Mantıklı insan şu iki gerçeğe sımsıkı bağlıdır:

1) Tutarlı olmak; yani birbiriyle çelişen hiçbir düşünce, inanç ve benzeri görüşlere yer vermemek.

2) Güvenilir ve genel geçer metotlarla belgelenmeyen hiçbir tez, hipotez veya teoriyi doğru kabul etmemek.[64]

Daha sonra ele alınacak olan yanlışa düşmeye sevk eden sübjektif, harici ve mantık kurallarını ihlal etme nedenlerine bir göz atılırsa, mantıkta yanlışlar üzerinde durmanın ve kişileri sevk eden amilleri ortadan kaldırmanın veya bunlara karşı önlem almanın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Mantık, doğru öncülleri koyduktan sonra zihnin bu ölçülere sadık kalarak kendisini yanlışlara kapalı tutacağı, hatta yanlışlar üzerinde ayrıca durmaya gerek kalmayacağı akla gelebilir. Bilinmelidir ki mantıkta yanlışlara eğilmekle veya neyin yapılmayacağı gösterilmekle; gerekli olanın terk edilmesi durumunda ne gibi zararların, haksızlıkların, garipliklerin ve tutarsızlıkların ortaya çıktığını göstermek hedeflenir. Yani ne yapmaması gerektiğini bilmek, kişiyi sağlam prensiplerin varlığından da haberdar eder. Yanlışlar görülürken, doğrunun önemi ve doğru/geçerli prensiplerin korunması gerektiği de önemle hatırlanır. Mantık yanlışlarının çeşitlerini ve yapılış şekillerini bilme ve onlara karşı koyma gücünü edinme, doğru ve sağlam düşüncenin zorunlu olarak kazanması gerekli şeyler cümlesindendir. Mantıkta, yanlış olarak gösterilen deliller sık sık gerçek delillerden daha çok inandırıcı olurlar. Bir mantık yanlışının ortaya çıkışını bilmek, o husustaki doğru ve uygun delili tetkik etmede güç kazandıracak, açıklık sağlayacaktır. Bu yanlışlar, sadece onu işleyeni yanıltmakla kalmaz, diğer insanları da yanlışa sevk etmede kandırma vasıtası olarak kullanılır. İnsanlar başkalarını kendi düşündükleri gibi düşünmeye veya hareket etmeye ikna etmek için onları kullanırlar. Bu nedenlerle de yanlışları iyi tanımak gerekir. Bunların yanı sıra yanlışlıkları bilmek şunları da kazandıracaktır:

a) Kişiye muhatabın fikirlerini sağlam bir şekilde değerlendirme gücü verir. İyice muhakeme edilmemiş veya yeterince temellendirilmemiş yahut tutarsız olan

---

[64] Cemal Yıldırım, *Mantık*, 1999, s. 29-30. Nazım Hasırcı, *Klasik Mantık El Kitabı*'ndan naklen, s. 21.

fikirlerin zayıflığını, yeterince doğrulanmadığını yahut tutarsız olduğunu tespit imkânı verir. Haliyle bu durum kişinin itibar kazanmasını sağlar.

b) Nerelerde yanlışa düşülebileceğini bilen kişiye, yanlışa düşmesi muhtemel olan yerlerde, tedbirli olmayı hatırlatır.

c) Pratik hayatta aldanmamayı, mantık oyunlarına gelmemeyi, bazı reklamcı, politikacı, propagandacı ve demagogların her sözüne kanmamayı öğretir.

d) Dil oyunlarına gelmeme ve dili doğru kullanma hassasiyeti kazandırır.

e) Mantık oyunlarına gelmemeyi öğrenen insanın kendine güveni artar. Ayakları daha sağlam yere basar.

f) Mantık hatalarını bilmek kişiye olaylara farklı açılardan bakmasını da öğretir ki bu yaşadığımız hayatta başarılı olmak için önemli kurallardan biridir.

g) Bunlara ilaveten, çeşitli yanlış örnekleri görmenin zevkli ve eğlendirici yanı da vardır. Nitekim çoğu fıkraların mantık yanlışlarından yapıldığı da görülmektedir.[65]

V. R. Ruggerio'nun mantık yanlışları veya yanıltmacalarını hata diyerek dört ana başlık altında yaptığı tasnifte oldukça sistematik ve kolay anlaşılır sınıflandırmadan biridir. O, bu dörtlü sınıflandırmaya de geçmeden önce "en temel düşünce hatasının" salt bize ait düşünceler oldukları için kendi düşüncelerimize bakışımızı yansıtan "benimki daha iyi" hatası olduğunu belirtir. Ona göre, böyle düşünme bir dereceye kadar anlaşılabilir ve doğal ise de daha nesnel gerekçeler bunu desteklemediği sürece bu tutumu aşırı bir şekilde sürdürmek asil, erdemli ve hakikate uygun bir tutum değildir. Aşırı ben merkezli düşünen egosentrik kişilerle biz merkezli düşünen etnosentrik kişilerde görülen benimki veya bizim grubunki daha iyi önyargısı, kişinin bakış açısını daraltan, kendisini daha baştan ötekilerden üstün görme yanılgısına sevk eden, ötekilere ve görüşlerine daima kuşkuyla yaklaşan, normal algılama ve yargılama biçimimizi tahrif eden düşünme hatası zincirine yol açmaktadır. Kusursuz bir objektifliğe ulaşılmasa da, aşırı ben veya biz merkezli düşünme eğilimimizi kontrol etmemiz ve önemli derecede bir objektiflik düzeyini yakalamamız mümkün ve gereklidir. Aşırı benmerkezciliğin üstesinden gelmek için bizimde başkaları kadar yanılmaya açık insanlar olduğumuzu, bizim görüşlerimizin de başkalarınınki kadar hatalı ve yanlış olabileceğini, dolayısıyla, başka insanların görüşleri karşısında olduğumuz kadar kendi görüşlerimiz karşısında da eleştirel, sorgulayıcı ve tarafsızca değerlendirici olmamızın daha doğru ve daha hatadan

[65] Emiroğlu, *Klasik Mantığa Giriş*, s. 255.

koruyucu olduğunu unutmamamız gerekir. Ruggiero, bundan sonra düşünme yanlışlarını, perspektif yanlışları, prosedür yanlışları, ifade yanlışları ve reaksiyon yanlışları olmak üzere dört ana gruba ayırır. Bunların düşünülecek ve değerlendirilecek olaylara karşı kişinin uzaktan bakış açısı veya perspektifi ile başlayan, daha sonra onunla ilgili zihninde yaptığı işlemler, muhakeme ve usul yöntemleri yahut prosedürleriyle devam eden, bu zihinsel muhakemeden sonra ortaya çıkan düşünce ürününün dil ile ifadesinde ortaya çıkan hataları ele alan ve son olarak da ifade edilen düşünceye karşı başkalarının cevaplarına tepki gösterirken gerçekleştirdiğimiz tepki veya reaksiyon yanlışlarını ele alan ardışık ve makul bir sıra düzeninin takip ettiği anlaşılmaktadır.[66] Yanlışlar veya hatalardan bazılarını bu sıraya göre özetleyerek ele almak bize de makul gözükmektedir.

4. Perspektif Yanlışları

4. 1. Sahte İkilem Yanlışı

Sahte ikilem aslında öyle olmadığı halde muhatabın sadece iki seçeneği varmış gibi gösterilmesidir. Burada herhangi bir konu ile ilgili tek makul seçeneğin onu toptan kabul etmek ve karşıtını da toptan reddetmek zorunluluğu varmış gibi hissedilir veya karşı tarafta durumun böyle olduğu izlenimi uyandırılır. Bu yanlış, en makul yaklaşımın belki de iki aşırı ucun herhangi birinde değil de onların ortasında bir yerde bulunabilme ihtimalini, daha ölçülü ve mutedil görüşleri benimseme olasılığını, her iki görüşü de kısmen kabul etme gibi seçenekleri bertaraf eder. Oysa çoğu zaman iki aşırılık arasındaki ölçülü ve dengeli görüşler, en makul görüşler olabilmektedir. Bu yanlışın klasik örneği, "Zebra siyah mıdır beyaz mıdır?" sorusudur. Kişi, ya siyah ya da beyaz demeye zorlanmaktadır. Oysa bunlardan birini seçme zorunluluğu olmadığı gibi, böyle bir tercih gerçeklere de uymamaktadır.[67]

Bu yanlışa sahte ikilem yanlışı adı da verilmektedir. Konu ile ilgili bir başka örnek şöyledir:

-Başkan George W. Bush Kongre ortak oturumuna şöyle hitap eder, (20 Eylül 2001)

"-Şimdi her bölgede her ülkenin alması gereken bir karar var. -Ya bizim yanımızdasınız, ya da teröristlerin".

---

[66] Ruggiero, 2004, s. 86-91. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 145.

[67] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 146.

Bu ifadede net bir şekilde yanlış ikilem hatasının yapıldığını görüyoruz. Seçenekler yalnızca bizim yanımızda olmak ya da teröristlerin yanında olmaktan ibaret değildir. Diğer bir seçenek de hiçbirinin yanında olmamaktır. Böylesi yanlış ikilemlerle karşı karşıya kalındığında, öncelikle sorunun bu ikilemli haliyle uygun bir soru olmadığını zira bu konudaki bütün seçeneklerin bu ikisinden ibaret olmadığını belirtmek, iki ucun dışındaki alternatifleri de ortaya koymak ve mümkün olan bütün alternatifleri hakkaniyetli bir biçimde değerlendirmeye almak gerekir.[68]

4. 2. Mutlakçılık Yanlışı

Mutlakçılık yanlışı, kuralların mutlak geçerli olduğu ve asla istisna kabul etmediği zannından doğan düşünce hatasıdır. Mutlakçılar, açık ve net kesin ve basit doğrular olmasını arzularlar ama hayatın her alanında böyle kesinlikler ve netlikler bulmak mümkün değildir. Özellikle toplumsal hayatta karşılaşılan pek çok sorunun cevabı açık uçlu, yoruma açık, karmaşık ve muğlaktır. Mutlakçılar aşırı derecede basitleştirilmiş acele genelleşmeler yapmaya, görüşlerini değiştirmeye karşı isteksizlik göstermeye ve kendi görüşlerini dogmatikçe savunmaya yatkındırlar. Bu hataya düşmemek için her konuda kesin, net ve basit bilgiler, cevaplar veya kurallar bulunabileceğini bilmek ve kabullenmek gerekir.[69]

4. 3. Görececilik Yanlışı

Mutlakçılığın karşı kutbunu oluşturur. Mutlakçılar kuralların istisnası olabileceğini kabul etmek istemezken görececiler de istisnaların var olmasının gerçekte hiçbir kural olmadığı anlamına geldiğine inanırlar. Her görüş istisnalı ve görece ise, hiçbir görüşün veya ahlaki değerin diğerinden daha iyi olmadığı, benimseyeceğin herhangi görüşün otomatik olarak doğru sayılacağı varsayılır. Bir kimse bir şeyin doğruluğunu veya iyiliğini ispat etmeye çalışsa relativist kişi buna itiraz eder. “Kimin doğrusundan bahsediyorsun?”. Benim doğrumun seninkinden farklı olmadığını nereden biliyorsun?” “Herkesin doğrusu kendine!” Relativizmin hatası epistemik (bilimlerin) veya etik (ahlaki) hakikatin keşfedilmediği, insanlar tarafından icat edildiği iddiasıdır. Oysa eleştirel ve mantıksal düşünce kapasitesine ve etik sorumluluk hissine sahip, temizi kirliden, sevabı günahtan, vs. ayırt etmeyi çok

---

[68] Walton, 1993, s. 40-41; Ruggiero, 2004, s. 96, 134. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 146.

[69] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 146.

önemser ve bunu mümkün görürler. Relativizm hatasından kurtulmak veya korunmak için, bazı görüşler, inançlar ve davranışların diğerlerinden daha iyi olduğunu ve bunlar arasında en iyiyi bulma gayretinde olmanın en insanca ve akıllıca tutum olduğunu zaman zaman kendine ve gerekirse ötekilere hatırlamak gerekir.[70]

4. 4. Düşünmeden Benimsemek Yanlışı

Düşünmeden, doğru ve iyi olduğunu bilmeden, tembelliğimizden veya kendi düşüncemizi oluşturup savunmaktan korktuğumuzdan dolayı başkalarının düşündüğü gibi düşünmek, inandığı gibi inanmak yaptığı gibi yapmak, kalabalığa uymak, hatalı bir perspektif, yanlış bir tutumdur. Çünkü böyle yaptığımızda kendimizi başkalarıyla birlikte de olsa aldatılmaya, kandırılmaya ve sömürülmeye açık hale getirmiş oluruz. Nitekim reklamcılar, politik partiler, sosyal gruplar ve kulüpler bireylerin kendi başına düşünmelerinden ziyade fazla düşünmeksizin kendileri gibi düşünüp davranmalarını teşvik eden reklamlar ve propagandalar yaparlar. Oysa daha doğru olan her şeyden önce kendi kendine neyin doğru veya makul olduğunu sormak ve cevabı bulduktan sonra bulunduğunuz yerin çoğunluğun benimsediği bir yer mi azınlığın benimsediği bir yer mi azınlığın benimsediği bir yer mi olduğuna pek aldırmaksızın doğru bildiğiniz yolu takip etmektir. Bunu yapabilmek için de iç ve dış baskılara karşı durabilen bir huy geliştirmek ve kendi kararlarını kendin vermeye alışmak gerekir.[71]

4. 5. Bilgisizliğe Dayalı Yanlış

Bir önermenin doğru olduğunu bilmemek onun yanlış olduğunun kanıtı olarak alınır. Bu, tıpkı "Dünyanın güneş etrafında döndüğüne dair hiçbir delil görmüyorum, o halde dönmüyordur" diyen Orta Çağ adamlarının yaptığı hata gibidir.[72]

Diğer bir örnekte şöyledir: Biri Yunan biri Mısırlı iki arkeolog, hangisinin daha gelişmiş bir medeniyetten geldiği konusunda tartışmaktadır. Yunan şöyle der: "Korint'te kazı yapılırken şehrin altına döşeli bakır kablolar bulduk. Bu M.Ö altıncı yüzyılda telefona sahip olduğumuzu kanıtlar !"

---

[70] Ruggiero, 2004, s. 99. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 147.
[71] Ruggiero, 2004, s. 97-98. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 148.
[72] Thomas Cathcart; Daniel Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider,* Nihan Yeğengil (çev.), İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011, s. 27.

Ve Mısırlı cevap verir: “Pekâlâ, bizde Gize de antik kentin altını kazdık ve hiç kabloya rastlayamadık. Bu da onların çoktan kablosuz bağlantıya geçmiş olduklarının kanıtıdır!”
Aynı şekilde günümüz filozoflarından ve yeni ateistlerden Sam Harris agnostisizme karşı aynı şeyi vurgular; (agnostikler der ki) olumsuzu kanıtlayamazsınız (buraya kadar iyi). Bilimin Yüce Tanrı’nın varlığını çürütmesinin bir yolu yoktur. (bu kesinlikle doğru). Ancak, fizikokimyacı Peter Atkins plüton gezegeninin yörüngesinde bir çaydanlık olduğu teorisi hakkında da aynı derecede agnostik olmamız gerektiğini ifade etmiştir. Bunu çürütemeyiz. Ancak bu yörüngede bir çaydanlık olduğu teorisinin, Tanrı’nın olmadığı teorisiyle eşit düzeyde olduğu anlamına asla gelmez.[73]

5. Prosedür Yanlışları

5. 1. Delillere Önyargılı Yaklaşım Yanlışı

Prosedür hatalarından biri kendi ön yargılarına uyan deliller aramak, onları seçip öne çıkarmak ve kendi önyargılarına göre çarpıtarak yorumlamaktır. Bu hatadan kaçınmak için önce kendi önyargına karşı olanların görüşlerini incelemek, daha sonra kendi görüşlerini destekleyenlerin delillerine bakmak yarar sağlayabilir. Ayrıca her zaman delillerin en makul yorumunu benimsemeye kararlı olmak ve bu yönde tutum geliştirmek faydalı olacaktır.[74] Örneğin; siyaset uzmanlarının ve politikacıların birçoğu Vietnam savaşından çıkarılması gereken derslerden bahseder. Melvin Laird, Başkan Richard Nixon’un dönemindeki savunma bakanı delillere bakarak şöyle bir ders çıkartmıştır “Size bağlı insanlara ihanet etmeyin.” “Görev İhmali” kitabının yazarı Binbaşı H. R. McMaster: “Askeri liderler başkanın savaşla ilgili görüşünü kabul ederek suç ortağı olmamalıdır” der. “Şerefiyle Kaçmak” kitabının yazarı eski büyükelçi Fransis Terry McNamara: “Korkakça Kaçmayın” der. Eski müşterek kurmay başkanları başkanı ve eski dışişleri bakanı General Colin Powell, Powell doktriniyle; “Askeri harekâta yalnızca son çare olarak başvurulabilir ve yalnızca ulusal güvenlik açıkça risk altında olduğunda yapılır. Güç kullanması

[73] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington’a Gider*, ss. 29-30.
[74] Ruggiero, Vincent Ryan, 2004, *Beyond Feelings*: *A Guide to Critical Thinking*, New York: McGraw-Hill, s. 106, 136, Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s.148.

gerekiyorsa, bu düşman tarafından kullanılan güce karşı ezici ve orantısız olmalıdır. Savaş için güçlü bir halk desteği ve net bir çıkış strajedisi olmalıdır" der[75].

5.2. Çifte Standart Yanlışı

Çifte standart, kendi savunduğumuz görüşleri ve delilleri değerlendirirken başka, karşı çıktığımız görüşleri değerlendirirken başka standartlar veya kriterler kullanmaktır. Çifte standart sadece delilde değil kullanılan dilde de görülebilmektedir. Bunlardan kaçınmak için, değerlendirme kriterlerini baştan belirlemek ve sonra onları tutarlı ve kararlı bir biçimde bütün verilerin değerlendirilmesinde eşit ölçüde kullanmak gerekir.[76]

5. 3. Hemen Sonuca Varma Yanlışı

Bu hata, yeterli delil olmaksızın ve yeterince inceleme yapılmaksızın çabucak bir sonuca varmayı ifade eder. Bu huyda olanlar, örneğin bir adamın karısından başka bir kadınla bir taksiye bindiğini görseler, hemen, buradan onun metresi olduğunu çıkarırlar; oysa o, bu adamın bir yakın akrabası da olabilir. Ya da biri bu kişilerden birine selam vermeden geçse, hemen onun kibirli ve burnu büyük biri olduğu sonucunu çıkarırlar; oysa adamın o an çok acelesi olmuş veya onu görmemiş olması muhtemeldir. Bu hatadan kaçınmak için, tek bir sonuca karar vermeden önce bütün olası seçenekleri düşünüp değerlendirmek ve ondan sonra sonuçlardan birine karar vermek için yeterli delil olup olmadığına bakmak ve yeterli delil yoksa hiçbir yargıda bulunmamayı tercih etmek gerekir.[77]

5. 4. Aşırı Genelleştirme veya Aşırı Basitleştirme Yanlışı

Aşırı genelleştirme, bir grubun sadece bir kısmına uyan bir özelliği onların tamamına atfetmektir. Oysa deneyimlerimiz sınırlı ise iddialarımız da ona oranla sınırlı ve mütevazı olmalıdır. Örneğin eğer New York'a gittiniz ve birkaç kaba adamla karşılaştıysanız "Bazı New Yorklular kabadır" demeniz doğrudur ancak "New Yorklular kabadır" veya hatta "Çoğu New Yorklular kabadır" demeniz doğru olmaz.

---

[75] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, s. 125.
[76] Yaran, *İnformel Mantık*, ss. 148-149.
[77] Ruggiero, Vincent Ryan, 2004, *Beyond Feelings: A Guide to Critical Thinking*, New York: McGraw-Hill, s. 108, 136. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s.149.

Aşırı Basitleştirme ise karmaşık fikirleri daha kolay anlaşılacak şekilde basitleştirmek değil, bunu aşırı derece yaparak fikirleri tahrif etmek ve insanları yanlış yönlendirmektir. Örneğin "eğer öğrenciler öğrenmemişse, öğretmen öğretmemiştir" demek aşırı basitleştirmektir. Bu hatadan kaçınmak için yüzeysel fikirleri kabul etmeyi reddetmek ve olayları kendi doğal karmaşıklıkları içinde anlamaya gayret etmek gerekir.[78]

5. 5. Nedensel İlişki Yanlışı

Nedensel ilişki yanlışları bazen tümevarımsal bazen de istatistiki akıl yürütmelerinde görülebilir. İki olayın birbirine paralel gelişme göstermesi veya iki olayın karşılıklı olarak birbirini tetiklemesi gibi hususlar, tek yönlü olan neden-sonuç ilişkisi ile karıştırılmamalıdır. Örneğin, Kuzey Avrupa'daki leylek popülasyonu ile çocuk doğum oranı arasındaki istatistiki bir korelasyon görüldüğü iddiasından hareketle bu ikisi arasında nedensel bir ilişki olduğu sonucunu çıkarmak nedensel ilişki yanlışıdır.[79] Sebep-sonuç yanlışı olarak ta isimlendirilen bu yanlışın sıkça görüldüğü alanlardan biri de istatistiktir. Yani bir olgunun sayısal verisinin, sayısal veri olarak ifade edilen bir başka olgunun sebebi olarak varsayılmasıdır. Bu tekniğin önemli bir özelliği sayıların etkileyici kesinliği ile kandırılmış olmamızdır. Öyle bir sayı dizisinin aslında diğer sayı dizisi ile alakasız olduğunu idrak etmeyi ihmal edebiliriz. Benjamin Disraeli, İngiltere'nin eski Başbakanı bir konuşmasında şöyle der;

-"Üç tür yalan vardır: yalanlar, lanet olası yalanlar ve istatistikler."

John Paulos, matematik profesörü ise şöyle der;

"-Tüm istatistiklerin % 79.48'i hemen oracıkta uydurulmuştur."

Rıta Mae Brown, feminist düşünür şöyle der; "Her 4 kişiden biri ruh hastalığından muzdariptir. Üç arkadaşınızı kontrol edin. Onlar iyiyse o kişi sizsiniz demektir." Sebep-Sonuç yanlışlarına başka bir örnek şöyle verilebilir: Melvin ölüyordu. Çok ama çok yaşlıydı hayatı boyunca çok cefa çekmişti. Karısı, Trudy yatağın kenarına oturmuş onun alnını siliyordu. Yetmiş yıldan uzun bir süre birlikte yaşamışlardı.

"-Söylesene Trudy, hani kıt kanaat geçindiğimiz o kriz günlerini hatırlıyor musun?" diye sordu.

---

[78] Ruggiero, Vincent Ryan, 2004, *Beyond Feelings*: *A Guide to Critical Thinking*, New York: McGraw-Hill, s.111, 136. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s.150.

[79] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 150.

Trudy "-Tabi ki hatırlıyorum. Bütün o zamanlarda senin yanındaydım" diye cevap verdi.
"-İki işte birden çalıştığım ve bir yandan da okula gittiğim savaş sonrası o fakirlik yıllarını hatırlıyor musun?"
"-Tabi ki. O zamanda senin yanındaydım, canım"
"-İşimi kaybettiğimde de yanımda mıydın?"
"Elbette, canım. Daima seninle oldum. Her zaman"
Melvin bir an sesiz kaldı sonra sevgi dolu karısına baktı.
"Bak, Trudy. Sanırım kötü şans getiren sendin."[80]

İstatistiklerle ilgili yanlış çıkarımlar olabileceğiyle ilgili bir örnek de şudur: Chicago üniversitesi ekonomisti Steven Levitt tarafından ortaya konulan en çok tartışma yaratan sebep-sonuç olgusu, Roe-Wade davasında kürtajın yasalaştırılması kararının suç oranında on iki ile on yedi yıl kadar sonra büyük bir düşüşe neden olduğu iddiasıdır. Levitt, istenmeyen çocukların istenenlere oranla daha sorunlu gençler haline geldikleri, suça ve uyuşturucuya daha yatkın oldukları şeklinde akıl yürüterek çoğu yokluk ailelerden olmak üzere istenmeyen çocukların ortadan kaldırılmasının potansiyel suçlu sayısını azatlığını savunur. Levit'in argümanı yeterli koşul testinden geçemiyor çünkü suç oranlarının düşüşünde aynı süreçteki (1980'ler ve 90'lar) diğer muhtemel sebepleri göz önünde bulundurmamaktadır, Örneğin uyuşturucu tedarikindeki düşüşün sonucunda o zamanlar kokain kullanımı hızla azalmıştır.[81]

5. 6. Tertip ve Taksim Yanlışı

Tertip ya da bileşim (yahut bütünleme) yanlışı, makul gerekçelere dayanmaksızın, bir bütünün bazı parçalarının özelliklerinden bütünün özelliklerine geçme yanlışıdır. Örneğin, her bir oyuncu tek tek iyi oldukları için bir takımın oyunu kazanacağını savunmak bu hatayı gösterir. Çünkü oyuncular iyi olmasına rağmen aralarında işbirliği olmayabilir ve takım kazanamayabilir. Taksim ve Bölme Yanlışı da bunun tersidir. Örneğin, bir üniversitenin ve dolayısıyla oradaki öğretim

---

[80] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, ss. 108-109.
[81] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, ss. 115-116.

üyelerinin iyi olmasından, oradaki her bir hocanın iyi olacağı hükmünü çıkarmak taksim yanlışı işlemektir.[82]

5. 7. Tez Ekleme Yanlışı

Eğer ortaya paradoksal bir önerme getirildiyse ve kanıtlaması zor ise, doğru ama doğruluğu çok da belirgin olmayan bir başka önermenin kabul edilmesi için muhalife sunulur ve sanki ispatı buradan çıkaracakmış gibi yapılır. Muhalif kuşkulandığı için yeni önermeyi reddederse, bu yargının saçmalığını gösterip zafer kazanmış oluruz; yok eğer önermeyi kabul ederse, şimdilik akıllıca bir şey söylemiş olmanın avantajıyla çabamızı sürdürürüz. Ya da buna bir önceki hileyi ekleyerek paradoksumuzu kanıtladığımızı iddia ederiz. Böylece bir şey yapabilmek için aşırı derecede utanmaz olmak lazımdır; ama bu hile yine de pratikte görülen bir şeydir. Bütün bunları içgüdüsel olarak yerine getiren kişilerde vardır.[83]

5. 8. Sonuç Uydurma Yanlışı

Sonuç Uydurma Yanlışı, yanlış çıkarımlarla ve kavramları çarpıtarak, muhalifin tezinden aslında hiç olmayan ve hiç kastetmediği saçma ve tehlikeli önermeler zorlayarak çıkarılır. Böylece sanki o tezden kendi aralarında ya da kabul edilmiş gerçeklerle çelişen önermeler çıkıyormuş gibi görünür. Bu görünüşteki dolaylı çürütme, yani bir şeyi karşıtının saçma ya da olanaksız olduğunu göstererek ispatlama ya da neden olmayan bir şeyi neden gibi alarak yanıl[t]ma uygulamasıdır.[84]

5. 9. Karşı Örnek Bulma Yanlışı

Karşı örnek yoluyla gerçekleştirilen bir tür yanlıştır. Genel bir önermeye uymayan tek bir örnek ya da istisna ile iddia çürütülmüş sayılır. Mesela “Bütün geviş getiren hayvanlar boynuzludur” tezi sadece deveyi örnek göstermekle çürütülmüş olur. Örnek, bir genel doğrunun uygulanmaya çalışıldığı bir özel durumdur, bu durum o genel önermenin temel kavramı altında kapsanmak istenir ama onunla ters düşer ve böylece bütün önerme geçersiz olur. Ancak, bu arada hata da

---

[82] Walton Douglas N. *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation* (Cambridge: Cambridge University Prass 1993, s. 23. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık,* kitabından naklen, s. 150.

[83] Arthur Schopenhauer, *Eristik Diyalektik,* Ülkü Hıncal (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012, s. 39.

[84] Schopenhauer, *Eristik Diyalektik,* s. 48.

yapılabileceğinden, muhalifin getirdiği örnekler karşısında şunlara dikkat edilmelidir:

1) Getirilen örneğin doğru olup olmadığına bakmak: Bazı meselelerin tek doğru çözümü, ortada gerçek olmayan bir durumun olduğudur; mesela birçok mucize, hayalet öyküleri vb. böyledir;

2) Getirilen örneğin gerçekten öne sürülen genel doğrunun kavramı altında yer alıp almadığına bakmak: Bu bazen yalnızca görünüşte böyledir ve ancak keskin bir ayrımla açığa çıkar;

3) Getirilen örneğin öne sürülen genel doğruyla gerçekten çelişip çelişmediğine bakmak: Bu da çoğu zaman sadece görünüştedir.[85]

5. 10. Zayıf Benzetme Yanlışı

Bir benzetmede benzeyen ve benzetilen arasında birkaç ortak özellik bulununca bunların her yönden benzediği iddiasında bulunmaktır. Ancak güçlü ve zayıf benzetmeleri birbirlerinden ayırt etmeden önce, doğası gereği hiçbir benzetmenin mükemmel olmadığını anlamamız gerekir. Mükemmel olsaydı, benzerlik değil özdeşlik olurdu yani karşılaştırılan iki şey bazı yönlerden değil, her yönden birbirinin aynı olurdu. Bu nedenle, mutlak anlamda tüm benzetmeler bir bakıma zayıftır; yani kusurludur. Ancak bazı benzetmeler diğerlerinden çok daha zayıftır.

En zayıf benzetmeler aşağıdaki kusurlardan birine veya her ikisine birden sahiptir;

1) Karşılaştırılan şeyler veya olaylar arasındaki benzerliğin varsayılan temel noktaları belirsizdir.

2) Benzerlikten yapıldığı varsayılan çıkarımlar uymuyordur.

Örneğin;-Otuz sekiz ayağı eksik bir kırkayak gibi odama süzüldü.[86]

Zayıf benzetmelerin dikkat çeken bir özelliği de aşırı derecede duygulara hitap etmeleridir.

[85] Schopenhauer, *Eristik Diyalektik*, ss. 49-50.
[86] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, s. 48.

6. İfade Yanlışları

6. 1. Duyguya Başvurma Yanlışı

Birçok yanlış tartışma esnasında rasyonel ve makul kanıtlar göstermek yerine merhamet, korku, coşku, grup dayanışması gibi duygulara başvurmakla ilgilidir. Günlük bireysel tartışmalardan politik tartışmalara, dini veya felsefi tartışmalara, oradan ekonomik pazarlar ve reklamcılığa kadar hayatın birçok alanında rasyonel kanıtlar ve gerekçeler yerine duygulara başvurulduğu görülür. Örneğin, ödevini zamanında teslim etmeyip geç veren bir öğrenci bunun kabul edilmesi için öğretim üyesini ikna etmeye çalışırken, fakir olduğu için öğrenciliğin yanında çalışmak zorunda da olduğunu, eşinin kendisini terk ettiğini, köpeğinin öldüğünü, babaannesinin çok hasta olduğunu ve bunların hepsinin ödev teslim zamanında üst üste geldiği gibi duygusal gerekçelere başvurduğunda, duyguya başvurma hatasını merhamete başvurma, acındırmaya çalışma türünü kullanmaktadır. Duygular, kanıtlamanın yönünü değiştirebilmekte ve bu yüzden de bazen ilgisizlik, ilişkisizlik, konu dışılık yanlışları kategorisine sokulmaktadır. Fakat bazen de tartışmanın sadece sapması değil zamanından önce bitirilmesine yol açmaktadır. Bu durumda ilgisizlik değil, zamanından önce bitirme hatası veya hilesi yapılmış olmaktadır.[87]

Yeri geldiğinde duygulara başvurmak elbette yanlış değildir. Burada yanlış olarak belirtilen, rasyonel tartışmalardan, ciddi eleştirilerden kaçmak amacıyla veya savunduğu görüşü rasyonel anlamda temellendirmeye ilişkin ispat yükünden kurtulmak arzusuyla duyguya başvurmak veya popüler dilde "duygu sömürüsü yapmak" veya "dramatize etmek" denilen türde haddinden fazla duygusal abartıya kaçmakla yapılan hata, hile veya yanlıştır.[88]

6. 2. Tehdide Başvurma Yanlışı

Bir görüşün kabul ettirilmesi için uygun ve yeterli kanıtlar, güçlü ve konuyla ilişkili deliller göstermektense, güce ve tehdide başvurma, gözdağı vermeye ve sindirmeye çalışma taktikleri de duyguya başvurmaya benzer yönleri de olan bir başka yanlış türüdür. Bunlar genellikle bir görüşü desteklemek için gösterilebilecek sağlam deliller olmadığında bu durumu gizlemek için başvurulan yanlış yollardır.

---

[87] Walton Douglas N., *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 20, 82, 107. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 151.

[88] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 151.

Yukarıda, her tür duyguya başvurmadan ziyade duygu sömürüsü yapma anlamındaki duygusallaştırmanın yanlış olduğunu belirttiğimiz gibi, burada da tartışma esnasında makul bir dille gelecekte olabilecek bir tehlikeyi hatırlatma veya uyarı türündeki tehditlerin her zaman başlı başına yanlış sayılmayabileceğini burada yanlış sayılanın daha ziyade bu tür gerekçelerin abartılması, istismar edilmesi delilsizliğin gizlenmesine gerekçe yapılması, kişilerin görüş ve delillerini ortaya koymaktan vazgeçirilmeye çalışılması gibi hatalı ve hileli hususlar olduğu belirtilmelidir.[89]

6. 3. Karmaşık Soru Yanlışı

Karmaşık soru yanlışı, hatası veya hilesi, sorulan bir soru, muhatabı istemediği veya daha sonra pişman olacağı cevabı vermeye ya da soruyu soranın görüşüne uygun cevap vermeye zorlayacak tarzda soru sorulduğunda ortaya çıkar. Bundaki aldatma stratejisi, tartışmanın bir sonraki aşamasında onu yenmek için kullanılabilecek bazı kabulleri onun kendisine söyletmek için cevap verecek kişiyi tuzağa düşürmeye veya kafasını karıştırmaya çalışmaktır. Bunun klasik örneği "Eşini dövmeyi bıraktın mı sorusudur". Bu sorunun muhatabı ne şekilde cevap verirse versin sıkıntılı bir duruma düşecektir; zira sadece iki alternatifli olup, "evet veya hayır" ile uygun bir biçimde sorulmuş olan bu soruya cevap veren kişi, her iki durumda da bir eşi olduğunu ve onun en azından geçmişte dövdüğünü kabul etmiş olmaktadır. "Evet" dediğinde bıraktım ama geçmişte dövmüştüm anlamı "hayır" dediğinde "geçmişte dövdüğü gibi şimdi de dövmeye devam ettiği" anlamı çıkmaktadır. Bu tür sorulara başka örnekler vermekte mümkündür:

Her zaman yalancı mıydın yoksa şimdi mi başlıyorsun?

Hükümet fonlarını ahlaki olmayan şekilde kullanmak suretiyle elde ettiğin parayla karlı yatırımlar yaptın mı?

Yukarıda açıklanan birinci örnekteki soruyla karşılaşan kişi "her zaman" da dese, şimdi başladım da dese, yalancılıkla suçlanmaktan ve itibar kaybetmekten kurtulamayacaktır. İkinci örnek soruya cevap veren kişi, "evet" değil, "hayır" cevabını bile vermiş olsa, bu cevabı bekleyen kişi diyaloğu şöyle sürdürebilecektir. Öyleyse hükümet fonlarını ahlaki olmayan şekilde kullandığını kabul ediyorsun. Sizi

---

[89] Walton Douglas N., *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation* Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 20. Cafer Sadık Yaran, İ*nformel Mantık*, kitabından naklen, s. 152.

hemen istifaya davet ediyorum. Hükümet fonlarını ahlaki olmayan şekilde kullanmanın işten kovulmak için yeterli bir neden olduğunu bilmiyor musunuz?

Karmaşık soru yanlışının bazı türlerinde amaç karşıdakini istemeyeceği bir cevap vererek tuzağa düşürmek değil, soruyu soranın görüşünü desteklemeye meylettirecek tarzda sorulur. Karşıdakinin kendi görüşünü etki altında kalmadan belirtmesine imkân vermediği için bu tür sorularda bir tartışma taktiği olarak bazı kişilerce kullanılsa da mantıksal açıdan yanlış sayılır.

Kar siyah mıdır yoksa sen de beyaz olduğunu sanan aptallardan mısın?

Pasifizm niçin ahlaken yanlıştır?

Bu soruları soran kişinin amacı muhatabını tuzağa düşürmek değil, yanına çekmeye çalışmaktadır; ama yeterince düşünmesine ve kendince cevap vermesine fırsat vermeden bunu yapmak istemektedir. Hatalı olan da sorunun sorulması değil, aşırı ön yargı yüklü olması ve karşıdakine eşit fırsat tanımamasıdır.

Tartışmalarda karşı tarafın sorduğu sorulara cevap verirken çok dikkatli olmak gerekir. Çünkü bu soruların çok büyük bir kısmı ve hatta tamamı, bir şey öğrenmek için değil, alınan cevabı aleyhte kullanmak için sorulmaktadır. Bu yüzden cevap verirken, muhatabın eline koz vermemeye, onun tuzağına düşmemeye dikkat etmek gerekir. Bu tür sorulara "evet" ya da "hayır" demeden cevap vermek ya da duruma göre soruya soruyla cevap verme yoluna gitmek ve böylece ispat yükünü karşı tarafa atmak yahut da ilk olarak sorulan sorunun sorulma biçimini sorgulamak daha uygun olabilir. Ayrıca önyargı yüklü ve daha baştan kendi tarafına çeken sorular karşısında da önce sorunun sorulma biçimini sorgulayıp düzeltmeli, daha sonra uygun görülen cevap verilmelidir. Başka bir deyişle, bir tartışma esnasında bir soru ile karşılaşıldığında önce o sorunun bir soru yanlışı, soru hilesi taşıyıp taşımadığı düşünülmeli, hile olduğu kanaati oluşmuşsa bunun ne tür hile olduğu değerlendirilmeli ve gerekirse bu durum açıkça belirtilmeli ondan sonra eğer cevap vermek gerekli görülüyorsa, sorunun düzeltilmiş haline uygun bir biçimde cevap vermeye geçilmelidir.[90]

[90] Walton Douglas N., *Informal Logic:A Handbook for Critical Argumentation* Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 19-59. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, s. 153.

6. 4. Uygun Olmayan Otoriteye Başvurma Yanlışı

Otoriteye başvurma normal şartlar altında meşru bir tartışma ve kanıtlama yolu olmakla birlikte, yanlış olan, otoriteye karşı çıkmaya cesaret edilemeyeceği varsayımıyla uygun olmayan otoritelerin uygun olmayan yerlerde aldatıcı bir taktik olarak kullanılarak uzman görüşüne güvenin istismar edilmesidir. Eğer otoriteye başvuru, otorite sayılan kişinin uzmanlık alanın dışındaysa, bu tür bir kanıt sorgulamaya açık sayılır ve hatalı bir kanıtlama girişimi olarak eleştirilebilir. Örneğin büyük bir fizik otoritesi olan Einstein'in ekonomik veya politik konularda güvenilir otorite olarak gösterilmesi, uygun olmayan otoriteye başvurma yanlışıdır. Otorite ve uzman gibi kelimelerin "uzmanlara göre" gibi ifadelerle başlayan cümlelerde çok genel ve belirsiz anlamda kullanılması da uygun olmayan otoriteye başvurma yanlışının bir başka türü sayılır. Ünlü film yıldızlarının, futbolcuların vb. yiyecek içecek, giysi, vb. reklamlarında otorite gibi gösterilmeleri de, bu yanlışın bir başka türlerindendir. Dolayısıyla, bazı durumlarda meşru ve hatta kaçınılmaz olan otoriteye başvurma yöntemiyle yanıltılmamak için, otoritenin konuşulan konu ile ilgili alanlarda gerçekten otorite olup olmadığı, o alandaki başka otoriteler ile aralarında görüş ayrılıkları bulunup bulunmadığı, otoritenin görüşünün o konudaki öteki güvenilebilir görüşlere uygun olup olmadığı gibi sorgulamalar yapılarak diyalog sürdürülmelidir.[91]

6. 5. Eş Sesli Lafız Yanlışı

İki veya daha fazla anlama gelebilen eş sesli kelimelerin aynı kanıtlama süreci içinde farklı anlamlarda kullanılmasıyla yapılan bir kelime, oyunu yanlışıdır. Örneğin İngilizcede end kelimesi hem amaç hem son anlamına gelir. Bundan hareketle oluşturulan şu örnekte söz konusu hata işlenmektedir.

Mutluluk hayatın amacıdır *(end).*

Hayatın sonu *(end)* ölümdür.

O halde, mutluluk ölümdür.

---

[91] Walton Douglas N., *Informal Logic:A Handbook for Critical Argumentation* Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 172-97. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, ss. 154-155.

Bu yanlışın yapıldığını göstermek için iki ayrı anlamıyla kullanılan kelimeyi belirlemek ve bu anlamlardan biri ilgili bağlamla uyumlu ve birbiriyle tutarlı iken, bir diğerinin uyumlu ve tutarlı olmadığını göstermek gerekir.[92]

6. 6. Yuvarlak Konuşma Yanlışı

Yuvarlak Konuşma Yanlışı, bir ifadeyi doğru kılan tüm içeriği yeniden biçimlendirmek ile yapılan yanlıştır. Örneğin; Üç beysbol hakeminin verdikleri kararları tartıştıkları düşünüldüğünde;

1.Hakem: Ben gördüklerime göre karar veririm!

2. Hakem: Ben ne olduysa ona göre karar veririm!

3. Hakem: Ben karar verene dek onları hiçtir.

3.hakem gerçekliği uygun gördüğü şekilde tanımlamanın kendi yetkisinde olduğunu anlayan adamdır ve bu yanlışı en güzel şekilde gerçekleştirmiştir.[93]

Bu yanlışa aynı zamanda; *Teksas'lı Keskin Nişancı* yanlışı da denmektedir. Bu yanlışa bu ismin verilmesinin sebebi şöyle açıklanır: Evin ambarının kapısına ateş edip bir dizi delik açarsınız ve sonra etrafına bir hedef çizersiniz. "Gördünüz mü çocuklar? Her seferinde tam isabet!" Size bahşedilen bu sonucun öteden beri hedeflediğiniz şey olduğunu söylersiniz. Böylelikle başarısızlık başarıya dönüşmüştür. Başka bir örnekte: Teksas'ın güneyindeki Armstrong Çiftliği'nde ev sahibi Harry Whittigton'ı saçmayla yüzünden, boynundan ve göğsünden vurduktan sonra Cheney'in, "Bu bizim önce vur, soruları sonra sor tarzındaki dış politikanızı doğruluyor" demesine benzer.[94]

6. 7. Kanıtı Varsayma Yanlışı

Kanıtlanması gereken şeyi varsayarak gizli bir kanıtı varsayma yapılır. Bunun yolları şunlardır:

1) Başka bir isim kullanarak, örneğin "onur" yerine "itibar", "bakirelik" yerine "erdem" vb. ya da birbirinin yerine geçen kavramlarla, örneğin "omurgalılar" yerine "kırmızı kanlı hayvanlar" denilir.

---

[92] Yaran, *İnformel Mantık*, ss. 155-156.
[93] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, s. 19.
[94] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, s. 21.

2) Tartışmalı bir noktayı kabul edilebilir bir genellemeye katarak, mesela tıbbın belirsizliklerle dolu olduğunu ileri sürerken tüm insanların bilgisinin belirsizliğini varsaymaktır.
3) Eğer tersine iki şey birbirinden çıkarsanıyor ve bunlardan biri kanıtlamak isteniyorsa, diğeri varsayılır;
4) Eğer genel bir önerme ispatlanacaksa her bir tekil önermenin kabul edilmesi ile sağlanır.[95]

6. 8. İsim Seçme Yanlışı

Bir kişinin bir şeye karşı duygusal tutumu, ona işaret etmekte kullanılan terimler kullanılarak sık sık ve kolayca etki altına alınabilir. Daha pozitif terim kullanımı bir şeyi normal olarak kullanılan kelimenin kullanılmasına oranla daha az negatif görünmesini sağlayacak daha pozitif veya nötr bir kelime ifade etmektir. Örnek olarak "sivil ölümler" terimi yerine "yan hasar" teriminin kullanılması verilebilir.[96]

Bu yanlış hakkında bir başka kitapta "Çakallık" ismi kullanılarak şöyle bir açıklamada bulunulmuştur. Bu yanlış genellikle insanın yüzüne karşı yapılır ve bir terim gözlerinizin önünde daha hafif ve ya daha yumuşak bir terim ile yer değiştirir. Bu ustaca kullanıldığında yapılan hileyi anlayamazsınız. Örneğin; Avrupa'da ve günümüz Türkiye'sinde isteğe bağlı kürtaj taraftarlığı kadın hakları ya da tercih yanlıları olarak ortaya çıktılar. Hâlbuki burada gizlenmiş olan şey çocuğu anne karnında öldürmektir. Doğal olarak kendilerine çocuk öldürme taraftarları demeyeceklerdir. İşte burada ortamı bulanıklaştırıp, belirsizleştirerek diğerlerine oradan uzaklaştırıp hedefe ulaşma çabası vardır. Başka bir örnek ise, bir adam ana caddede yürürken onu durdurup "Rappaport! Sana ne oldu böyle? Sen kısa boylu, şişman bir adamdın. Oysa şimdi uzun boylu, zayıf bir adam olmuşsun. Eskiden iyi giyinen, temiz bir adamdın. Şimdi ise saçın, sakalın birbirine karışmış".

Diğer adam "Ben Rappaport değilim" der. Ve adam cevabı yapıştırır "Demek adını da değiştirdin!"
Cumhuriyetçi bir danışman olan Frank Luntz, "İşe yarayan sözler" adlı kitabında politikacılara şunları tavsiye eder: Telefon dinleme yerine elektronik sinyal alma,

[95] Schopenhauer, *Eristik Diyalektik*, s. 22.
[96] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 176.

sondaj çalışması yerine enerji araştırması, vergi reformu yerine vergi mevzuatında sadeleştirme[97] denilerek güzel bir aldatmaca yapılabilir.

7. Reaksiyon Yanlışları

7. 1. Konu Dışılık Yanlışı

Konu dışılık, konuyu saptırma, değiştirme veya ilgisiz sonuca götürme yanlışı, tartışma ilgisiz bir yöne kaydırıldığı veya kanıt alakasız bir sonucu ispatlamaya doğru yönlendirildiği, konu veya kanıt saptırıldığı zaman ortaya çıkar. Öne sürülen kanıt geçerli olabilir ancak buradaki sorun veya yanlış, öne sürülen kanıtın asıl tartışılmakta olan konuyla ilgisinin olmaması, o konunun dışına çıkılmış olunmasıdır. Örneğin bir mahkemedeki ceza davası duruşmasında cinayetle suçlanan bir sanık aleyhinde konuşan savcı cinayet işlemenin korkunç bir suç olduğunu çok başarılı bir biçimde savunabilir. Ne var ki, kanıtlamanın bu doğrultuda götürülmesi duygusal olarak etkileyici olabilirse de, eğer avukatın amacı sanığın cinayet işlemekten suçlu olduğunu kanıtlamak ise yapılan konuşma amaçlanan sonuçla doğrudan ilgili değildir, amaçlanan konudan sapılmış, dikkatler yanıltıcı bir biçimde başka tarafa doğru yönlendirilmiştir. Akıllıca ve usulünce yapılan bir ikna konuşması yahut diyaloğunda tarafların görevi öne sürdüğü tezin ispatlanmasına odaklanmak ve konu dışına çok fazla çıkmamaktır. Eğer karşı taraf öne sürülen kanıtlar karşısında zor durumda kaldığını anlayarak konuyu saptırmaya ve ilgisiz yönlere çekmeye çalışıyorsa bu durumun gözden kaçmadığı gösterilerek asıl konuya gelip öncelikle onun sonuca bağlanması gerektiği hatırlatılmalıdır.[98]

Görüldüğü gibi konuyu saptırma yanlışında; muhatabın veya dinleyicinin dikkatini tehlikeli bir konudan başka bir tarafa çekmek için başka bir konu öne sürme bulunmaktadır. Diğer bir örneği incelediğimiz de;

Röportajcı: Muhalifiniz göçmenlik reformunu savunuyor. Ona katılıyor musunuz?

Aday: Sanırım bu büyük ulusun karşı karşıya olduğu daha önemli sorun, terörizm sorunudur. Bu sorunun üstesinden nasıl geleceğimizi size anlatayım.

Dikkatin çekildiği yön ne kadar ilginçse, bu taktik o kadar başarılı olur. Bu yanlışlıktan kaçınmak isteyen kişi, konunun değiştirildiğini belirtmeli ve muhatabı

---

[97] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, s. 36.

[98] Walton Douglas N., *Informal Logic: A Handbook for Critical Argumentation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 19-20, 65. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, ss. 154-155.

asıl konuya davet etmelidir. Bu yanlış ve yanıltmaca türü, şu Temel fıkrasında görülmekte, Fadime'nin evlilik isteği, Temel'in yaşlılığa dayalı konu dışılık hilesiyle savuşturulmaktadır:

Fadime (Temelle 10 yıl resmi nikâhsız yaşadıktan sonra);

-Temel biz artık evlensek diyorum.

Temel: Fadime, bu yaştan sonra bizi kim alır?[99]

Asıl meselenin göz ardı edilmesi ve kişinin konunun özünü saptırarak kendi işine yarayacak başka bir argümanla olayı kapatmaya çalışması bu yanlışın yapılmasının önemli bir sebebidir. Bir başka örnek olarak şunu verebiliriz; Bir adam akşam yürüyüşüne çıktığında arkadaşı Joe'yu bir sokak lambasının altında elleri ve dizleri üzerine çökmüş halde görür;

"-Ne arıyorsun Joe?" diye sorar.

Joe,"-Arabamın anahtarını düşürdüm" diye cevap verir.

"Tam burada mı?"

"-Hayır, şuradaki çalılarda. Ama burada ışık daha iyi."

"Burada ışık daha iyi" olgusunun yaygın bir örneği medyadaki günlük borsa raporlarında görülür. Ekonominin o gün nasıl gittiğinden bize haberdar ediyormuş gibi görünür, fakat her ekonomist size bu raporların ekonomik tablonun bütününün yalnızca bir kısmını gösterdiğini söyleyecektir. Örneğin, o gün yoksulluk seviyesinin altında kalan veya işini kaybeden Amerikalı sayısı hakkında günlük bir rapor duymayız. Bunun nedeni sadece politik yönlendirmeler değildir; ölçmeleri daha zor olduklarından bu rakamların günlük verilerinin mevcut olmamalarıdır. New York Borsası'nın Büyük Paneli'ndeki rakamları okumak çok daha kolaydır. Orada ışık daha iyidir![100]

7. 2. Kişinin Kendisini Eleştirme Yanlışı

Belki en yaygın informel yanlış, kişinin kendisini eleştirme yanlışı ya da daha kısa bir ifadeyle "kişiye karşı" yanlışıdır. Bu yanlışta, savunulan görüşe karşı çıkmak yerine onu savunan kişiye karşı çıkma onun karakterine, sahip olduğu bazı özelliklere veya yaptığı bazı işlere dikkat çekerek, aslında bu özelliklerle doğrudan ilişkili olmayan bir konudaki görüşüne karşı çıkma yanlışı işlenir. Bu yöntem, mantık

---

[99] Yaran, *İnformel Mantık*, ss. 157-158.
[100] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, ss. 24-25.

açısından yanlış sayılmasına karşın, günlük tartışmalarda oldukça etkili olduğu için birçok kişinin sıklıkla başvurduğu bir yoldur.

Diğer yanlış türlerinde belirttiğimiz bir hususu burada da tekrar etmeye yarar vardır. Burada yanlış diye belirtilen şey, her zaman için geçerli olmaktan ziyade belli durumlarda yanlış olan bir tutumu belirtir. Tartışılan konu doğrudan doğruya kişinin karakteri ve güvenirliği gibi hususlarsa, bu bağlamda kişinin karakterine eleştiriler yöneltmek ve onun geçmiş davranışlarından örnekler vererek güvenilir biri olmadığını savunmak, burada bahsedilen türden bir yanlış değildir. Burada yanlış sayılan, muhatabın kişiliği ile doğrudan ilgisi olmayan bir konuda tartışma yaparken ve tartışılan konu ile ilgili kanıtlar öne sürmek yerine onun kişiliğine saldırıya geçmektir. Kişiye karşı yanlışının bazısında kişinin karakterine, bazısında özel durumlarına ve tarafsız olmadığına ve benzeri yönlerine karşı çıkılır. Mary buna karşı çıkıyor; fakat o Afrika kökenli olduğu için, onun görüşü çürüktür.[101]

7. 3. Sen de Yapıyorsun Yanlışı

Kişiye karşı yapılan yanlışların bir çeşidi de sen de yapıyorsun yanlışıdır. Bu yanlışta muhatabın karşı çıktığı görüşü kendisinin de yaptığı, bir anlamda ikiyüzlü olduğu, dolayısıyla öne sürdüğü görüş ve kanıtlara itibar edilemeyeceği gösterilmeye çalışılır. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken onun öne sürdüğü kanıt olması gerekirken bunun üzerinde durulmayıp bu hatayı onun da işleyip işlemediği üzerinde durulması tartışmanın yine kanıttan ziyade kişiye karşı yöneltilmesi hatasının bir türünün işlendiğini göstermektedir ve buda hata sayılır. Bunun gündelik hayatta karşılaşılabilecek örneklerden biri, sigara içmeye başladığı anlaşılan çocuğuna sigara içmenin zararlarını, sağlığa olumsuz etkilerini tek tek anlatarak izah etmeye çalışan anne babaya karşı çocuğun, öne sürülen kanıtları değerlendirerek cevap vermek yerine şu kısa cevabı tercih etmesidir: “Siz kendiniz de içiyorsunuz!” Bu elbette tümüyle alakasız ve yanlış bir cevap değildir. Ama onu yanlış kılan, anne babanın kanıtları değerlendirilmeden buna geçilmesidir. Önce sağlıkla ilgili öne sürülen kanıtlar değerlendirip babasının niçin sigara içtiğini sorgulasa bu hata işlenmiş olmazdı. Kişiye karşı çıkmanın bir türü olan “sen de, siz de” karşılığının hata olması, karşı tarafın kanıtlarının gücünü hissedince minderden kaçma bahanesine dönüşünce ya da kanıtın gücünü kanıt kullanmaksızın düşürmeye

[101] Yaran, *İnformel Mantık*, ss. 157-158.

çalışınca ortaya çıkmaktadır. Bu hata politikacılar arasında da sık görülür. Şöyle bir örnek verilebilir:

Tony Blair sürekli küresel ısınmaya karşı duyarlı olmamız gerektiğini söylüyor, ama kendisi de daima jumbo jetler ile uçuyor; dolayısıyla bu konuyu fazla önemsememek gerekir.

Bu kanıt yanlış bir akıl yürütme içermektedir; zira eğer küresel ısınma ile ilgili Blair'in kanıtları inandırıcı ise onun kendisinin de soruna katkıda bulunup bulunmaması kanıtlarının güçlülüğü ile fazla ilişkili değildir. Önemli olan kişiler değil kanıtlardır. Kanıtlar sağlamsa, onu savunan kişilerin karakteri de kanıtın gösterdiği doğrultuda hareket edip etmemeleri de kanıtın kendi içinde sağlamlığı ile ilişkili değildir ve bunlardan dolayı geçersiz sayılamazlar. Muhatabımızın şu ve ya bu türde bir kişiye karşı yanlışı işlediği fark edildiğinde, bu hatayı işlemekte olduğunun farkında olduğu belirtilerek, karekter ve zekâ gibi hususlar ile öne sürülen kanıtlar arasında özel bir ilişki olmadığı hatırlatılarak, onun sağlam veya inandırıcı kanıtlarımıza karşı çıkmak istiyorsa, bu kanıtları değerlendilerse ya da başka karşı kanıtlar öne sürerek bize karşı çıkmasının daha doğru olacağı hatırlatılmalıdır.[102]

7. 4. Yansıtma Yanlışı

Kişinin kendisini eleştirme yanlışlarının çeşitlerinden bir diğeri "senin ananda öyle" adıyla da kullanılan yansıtma dediğimiz yanlıştır. Bu yanlışa günlük dilde sıkça kullanılan birkaç örnek verebiliriz.

Sokak ta oynayan iki çocuktan biri diğerine şöyle der:

"-Ben seninle oynamam! Senin baban içki içiyormuş." (Peki, burada çocuğun suçu var mı?)

Diğer bir örnekte:

Dini konularda bilgisizce (biraz da art niyetlice) kameralar karşısında açıklama yapan bir gazeteci kendini ispat adına din adamına şöyle söyler:

"-Hocam! Benim büyük büyük dedem memleketin en büyük imamlarından biriydi"

(Peki, bu neyi ispatlar?)

Görüldüğü gibi bu yanlış bazen karşıdakini rencide etmek için kullanıldığı gibi bazen de kişinin kendisini ispat etmek adına da kullanılmaktadır. Konu ile öne sürülen

[102] Crews-Anderson, Timothy A. 2007, *Critical Thinking and Informal Logic*, Tirril: Humanities-Ebooks s. 50-52. Cafer Sadık Yaran, *İnformel Mantık*, kitabından naklen, ss. 159-160.

argüman arasında hiçbir bağlantı olmamasına rağmen bu yanlış kişiyi desteklermiş gibi görülmektedir.

Günümüz de bazı bölgelerimizde güdülen kan davaları da temelde bu yanlıştan kaynaklanmaktadır. Nesilden nesile devam edebilen bu yanlışlar insanların hayatını karartmakta, belki de sebebini bile doğru dürüst bilmedikleri bu davanın yolunda ömürleri çürüyüp bitebilmektedir.

7. 5. Etiketleme Yanlışı

Muhalifin karşımıza çıkardığı bir iddiayı kısa yoldan saf dışı bırakmak ya da en azından üzerine şüphe gölgesi düşürmek için onu nefret edilen bir kategoriye dâhil ederiz. İddianın bu kategoriyle sadece hafif bir benzerlik veya başka iğreti bir bağlantı içinde görünmesi yeterlidir. Mesela "bu yapılan hainliktir, zalimliktir, utanmazlıktır" sözü gibi. Bunu yaparken iki şey varsayılır:

1) Bu iddianın gerçekten söz konusu kategoriye özdeş olduğu veya en azından onun içinde yer aldığıdır.

2) Bu kategorinin önceden çürütülmüş olduğu ve doğru tek bir kelime bile içermediğidir.[103]

7. 6. Korkuluk Adam Yanlışı

Korkuluk adam veya bostan korkuluğu yanlışı, muhatabın görüşünün reddedilmesi veya bertaraf edilmesi daha kolay olacak şekilde kötü yansıtılması, abartılarak sunulması, tahrif edilerek belirtilmesidir. Gerçek bir adama nispet ile kargaları ürkütmek için bahçe kenarına yapılmış içi saman dolu, ceket giydirilmiş ve şapka takılmış korkuluk ne kadar gerçekten uzaksa ve bir tür hile ise, bir kişinin güçlü kanıtını önce zayıf gösterip sonra o zayıf halini çürütmek de informel bir kanıtlama yanlışı veya hilesi sayılır. Bu hilede muhatabın savunduğu görüş, gerçek gücü ve delilleri ile değerlendirilmeden eleştirilip gözden düşürülmüş olur. Bu taktik ile karşılaştığını anlayan kişi, kendi delillerinin karikatürize edilmesine izin vermemeli, delillerini en güçlü ve somut hali ile yeniden ortaya koymalıdır.[104]

[103] Schopenhauer, *Eristik Diyalektik*, s. 64.
[104] Yaran, *İnformel Mantık*, s. 160.

7. 7. Kaygan Yamaç Yanlışı

Kaygan yamaç yanlışı, karşı tarafın önerisi veya görüşünün, birbiri ile bağlantılı sonuçların kaçınılmaz bir biçimde birbirini izlemesi sonucunda büyük bir felaket ile karşılaşacağı şeklinde bir itiraz veya eleştiridir. Burada, atılan adımların kaygan bir yamaçtan aşağı kayılmaya başlandığında bir daha kolay kolay durdurulamayacağı gibi, bir öneriyi kabul etme yönünde atılacak ilk adımın da kaçınılmaz bir şekilde ilk adımı izleyecek çok daha büyük felaketlere yol açacağı ve durdurulmasının kolay olmayacağı ve hatta imkânsız olacağı savunulur. Bu tür savunma yeterli delillere dayanmaksızın yapıldığında kaygan yamaç yanlışı yapıldığı söylenir. Örneğin, yasalara uygun bazı durumlarda kürtaja izin verilebileceği görüşü, böyle bir adımın atılmasının insan hayatına saygının kaybedilmesine yol açacağı, bu saygının kaybının da bir süre sonra, ekonomiye katkısı olmayan insanların elimine edileceği, toplama kampları getirilmesiyle neticeleneceği iddiasıyla eleştirilmeye çalışıldığında kaygan yamaç yanlışı yapılıyor demektir.[105]

7. 8. Gerçeğin Yeniden Tanımlanması Yanlışı

Bu yanlış, siyasetçilerin oldukça sık başvurduğu bir yanlıştır. Politikacıların ve siyaset uzmanlarının cesaretini, düpedüz ortaya koydukları bir çelişki yakalandığında, bunları ele alış biçimlerinden daha çarpıcı olarak hiçbir şey gösteremez. Evet, bazen “hatalar yapılmıştır” diye itiraf ederler, tam olarak hataları yapanın kim olduğu sorusunu göz ardı etmeyi ihmal etmezler. Ve zaman zaman yanlış tetiklenen bir sinapsın herhangi bir masum kurbanının başına gelebileceği gibi nörolojik bir sürçmeyi öne süren “yanlış söyledimi” sunarlar. Ancak bu oldukça zayıf bir bahanedir. Mantık hatalarını bilenler bu tür bahanelere başvurmaz onlar yeni bir hileye başvururlar. Gerçeğin kendisinin tanımına ve değiştirdikleri bu tanımlarla ne hata yaptım demeleri gerekir ne de dilleri sürçmüş olur bilakis mutlak doğruyu anlattıklarını söylerler. Amerikan eski başkanı Ronald Reagen yaptığı epistomolojik savuşturmayı örnek olarak sunuyoruz. Biz rehinelere karşılık silah veya herhangi başka bir şey takas etmedik-Tekrar ediyorum, bunu yapmadık- ve yapmayacağız. Ronald Reagan, 13 Kasım 1986.

Rehinelere karşılık silah takası yapmak üzere Humeyni’yle iş birliği yapma niyeti taşımadığımı söylemeliyim. Ronald Reagan, 6 Aralık 1986.

---

105 Yaran, *İnformel Mantık*, s. 161.

Birkaç ay önce, Amerikan halkına rehinelere karşılık silah takası yapmadığımı söylemiştim. Kalbim ve gönlümden geçenler bana hala bunun doğru olduğunu söylüyor, fakat gerçekler ve bulgular böyle olmadığını söylüyor. Ronald Reagan, 4 Mart 1987.

Gazetecilerin bu davanın üzerinde durup aslında rehinelere karşılık silah takası yapmış olduğunu göstermeye devam etmesinden sonra Başkan gerçekleri her seferinde çok iyi kalıbına uydurarak tanımlamıştır.[106]

Çalışmaya rehber olacak mantık yanlışları hakkında genel olarak bilgiler verildi. Bundan sonra çalışmanın ana kısmını oluşturan üçüncü bölümde *"Tanrı Yanılgısı"* kitabındaki mantık yanlışları incelenecektir.

[106] Cathcart; Klein, *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider*, ss. 132-133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TANRI YANILGISI KİTABINDAKİ MANTIK YANLIŞLARI

Bu bölümde Dawkins'in "*Tanrı Yanılgısı*" adlı kitabı, "mantık yanlışları" açısından incelenerek sıkça kullanılmış olan yanlışlardan bahsedilecektir. Buradaki amaç, söz konusu kitabın yanlışlarını noktası virgülüne irdelemek değildir. Nitekim en güzel denilen çalışmalarda bile birtakım yanlışlar bulmak mümkün olabilir. Bu yüzden gerek objektiflik, gerekse bilimsellik açısından bariz bir şekilde gözüken ve sıkça tekrar edilen yanlışlar üzerinde durulacaktır.

1. Einstein'nın Ateist Olduğu İddiasında "Gerçeği Yeniden Tanımlama" Yanlışı

Kitap, toplam on bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümün ana başlığı "İçten İnanan Bir İnançsız"dır. Bu bölümde yazar, bir bilim insanı olan Einstein'nin ateist olduğu üzerinde durmuştur. Einstein'in ateist olup olmadığı konusuna değinmeden önce kendisi hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Albert Einstein (14 Mart 1879-18 Nisan 1955), Yahudi asıllı Alman teorik fizikçidir. Albert Einstein, özel görelilik ve genel görelilik kuramları ile iki yüzyıldır Newton mekaniğinin hâkim olduğu uzay anlayışında bir devrim yapmıştır. 1999 yılının sonlarında 100 ileri gelen fizikçiyle gerçekleştirilen milenyum oylamasında Einstein, tüm zamanların en iyi fizikçileri arasında birinci sırayı almıştır. Einstein, hayatı boyunca 300'den fazla bilimsel makale yayınlamıştır, ayrıca 150'den fazla bilim dışı çalışmaları da olmuştur. Başarıları ve eserleri nedeniyle Einstein sözcüğü, "dahi" ile eşanlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır.[107]

Dawkins, kitabının birinci bölümüne dünyaca ünlü bu bilim insanının ateist olduğunu iddia ederek başlamıştır. Bu iddiasını gerçekleştirebilmek için de deizm ve panteizm gibi inanç çeşitlerine farklı anlamlar yükleyerek tanımlamalar yapmıştır. Daha sonra bu tanımlamalara dayanarak Einstein'in ateist olduğunu okuyucularına inandırmaya çalışmıştır. Dawkins kitabında şöyle der: Bir "deist", doğaüstü bir

[107] http://tr.wikipedia.org/wiki/Albert_Einstein (15.03.2015)

zekâya inanır ancak bu zekânın eylemleri öncelikle evreni kontrol eden kanunları düzenlemekle sınırlıdır. “Deist Tanrı” asla daha sonra müdahale etmez ve kesinlikle insan meselelerine özel bir ilgi duymaz. Panteistler doğaüstü bir Tanrı’ya hiç inanmazlar ancak Tanrı kelimesini doğanın ya da kâinatın ya da işleyişe hükmeden kanunların doğaüstü olmayan eş anlamlısı olarak kullanırlar. Ancak, bu eş anlamlılık doğaüstücülüğü içermez. Deistlerin Tanrı’sı teist’lerinkinden farklı olarak duacılara cevap veremez ve günahlar veya günah çıkartmalarla ilgilenmez. Düşüncelerimizi okumaz ve değişken mucizeler ile müdahale etmez. Deistler ile panteistler arasındaki ayırım, deist Tanrı’nın bir çeşit kozmik zeka olması, evrenin kuralları için mecazi ya da şiirsel eş anlam olmaktan öteye geçmemesidir. Panteizm uyarılmış ateizmdir. Deizm sulandırılmış teizmdir.[108]

Yukarıda yapılan panteizm tanımı, bilinen kabul gören panteizm tanımından tamamıyla farklıdır. Panteizm’in felsefe ve dini litaratürdeki tanımı şöyledir: Panteizm yaratanla yaratılan şeyler arasında ayrılık tanımayan, Tanrı ile kâinatın tek varlık olduğunu iddia eden ve temeli eski Yunan’a dayanan doktrindir.[109] Panteizmde, her şey Tanrı'nın bir parçası olarak kabul edilir, Tanrı her şeydir ve her şey Tanrı'dır. Tanrı doğada, nesnelerde, insan dünyasında vardır. Panteizm, Yunanca pan ("tüm" anlamında) ve theos ("Tanrı" anlamında) köklerinden türetilmiştir.[110]

Panteizm Allah ile âlemi bir ve aynı, hatta Allah’ı âlemin yegâne cevheri sayan düşünce akımına verilen bir isimdir. Panteizm düşüncesinde madde ve ruh bağımsız varlığa sahip değildir. Ancak bütün varlıkların tek sebebi olan üstün bir cevherin yani Tanrının sıfatları ve görünüşleridir.[111]

Tanrı’nın dünya ile olan olumlu ve organik ilişkisi bakımından deizmi aşan ve Tanrının dünyaya aşkın değil de, içkin olduğunu öne süren Tanrı anlayışı ya da görüşüdür. Başka bir deyişle panteizm, Tanrı’yla evrenin bir ve aynı olduğunu öne sürer; sonlu ve sınırlı dünyanın ezeli-ebedi, sınırsız ve mutlak varlığın bir parçası, görünüşü ya da tezahürü olduğunu savunur.[112]

Panteizmi Tanrı’yı ve tabiatı bir ve aynı gören, ruhsal tanrısal ve maddi şekilde iki değil tek bir cevher olduğunu öne süren, bu cevherin de sonsuz ve sınırsız olması sebebiyle Tanrısal bir cevher olduğunu savunan Tanrı tasavvuru olarak

[108] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 25.
[109] Ahmet Nedim Serinsu, *Dini Terimler Sözlüğü,* Ankara: MEB Yayınları, 2009, s. 294.
[110] http://tr.wikipedia.org/wiki/Panteizm (26/02/2015).
[111] Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 538.
[112] Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s. 1245.

tanımlayabiliriz. Ateist için Tanrı hiç yokken, panteist için aksine Tanrı her şeydir yahut her şey Tanrı'dır.[113]

Görüldüğü gibi panteizm'in gerçek tanımı ve içeriği ile Dawkins'in yaptığı panteizm tanımı arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Dawkins panteizm'i kendine göre yeniden yorumlamış ve ateizm ile aynı şey olduğunu okuyucularına inandırmaya çalışmıştır. Kitapta Dawkins'in ifadeleri şöyle devam eder: "Tanrı incedir ancak kötü niyetli değildir" ya da "Tanrı zar atmaz " ya da "Evrenin yaratılmasında Tanrının seçme hakkı var mıydı" gibi ifadelerdeki Einstein'cılığın deistik değil de panteistik olduğunu ve kesinlikle teistik olmadığını düşünmek için her türlü sebebe sahibiz. "Tanrı zar atmaz" cümlesi "Her şeyin kalbinde rastgelelik yatmaz" olarak tercüme edilmelidir. "Evrenin yaratılmasında Tanrının tercih hakkı var mıydı?", "Evren herhangi bir başka yolla meydana gelebilir miydi?" anlamına gelir. Einstein "Tanrı" sözcüğünü tamamen mecazi ve şiirsel anlamda kullanıyordu. Stephen Hawking ve yer yer dinsel mecazın diline kayan çoğu fizikçi de öyle der.[114]

Burada da görüyoruz ki Dawkins, panteizm ile ateizmin aynı şey olduğuna inandırmış olmanın verdiği güçle, Einstein, panteist olan bir ateist olarak ilan edilmiştir. Yukarıda görüldüğü gibi kelimelere mecazi anlamlar yüklemekle kalınmamış "böyle tercüme edilmelidir, ya da şu anlama gelir" gibi cümlelerle zorlama anlamlar yüklenip gayet açık olan cümlelere bambaşka anlamlar verilme gayreti içine girilmiştir. Adeta "ben yaptım oldu" anlayışı ile şekillendirilmeye çalışılmış sözler bir edebilik içermediğine göre bu sözleri mecazi anlamda kabul etmek ya da "Einstein şiirsellik olsun diye Tanrı kelimesini kullanıyor aslında o Tanrıya inanmıyor" diyebilmek, bu değerli bilim adamının fikirlerini kişinin kendi görüşleri doğrultusunda saptırarak gerçeği, kendi fikirlerine uyacak şekilde tanımlamaya çalışmak demektir. Mantık ilminde bu duruma "Gerçeği Yeniden Tanımlama Yanlışı" adı verilmektedir.

Açık şekilde yapılmış olan bu yanlış Einstein zamanında da yapılmış olacak ki Einstein, bu durumdan şikâyetini açıkça belirtmiştir. Konu hakkında Jammer kitabında şöyle der: Einstein ateist olarak anılmaya sürekli karşı çıkmıştı. Mesela Prens Hubertus ile yaptığı bir sohbette "Beni asıl sinirlendiren şey Tanrı diye bir şey olmadığını söyleyen insanların görüşlerini desteklemek için benden alıntı

[113] Cafer Sadık Yaran, *Din Felsefesine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012, ss. 116-117.
[114] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 25.

yapmalarıdır" demişti. Einstein ateizmi reddediyordu, çünkü bireysel bir Tanrı anlayışını kabul etmeyişini Tanrı'yı inkâr etmek olarak görmüyordu.[115]

Dawkins, aynı zamanda, kitabında Einstein'in Tanrı hakkındaki sözlerinden insanların işlerine geleni seçtiklerini ifade ederek bu durumun büyük bir yanlış olduğuna vurgu yapıyor. Ancak görülüyorki ironik bir şekilde Dawkins de aynı hatayı işliyor.[116]

Araştırmada karşımıza çıkan diğer bir sonuç şudur ki; Einstein ateist olmayı kabul etmediği gibi panteist olmadığını da gayet açık ve net ifadelerle açıklamıştır. Einstein, Spinoza'nın Panteist olmasına dikkat çekerken aslında kendisinin ne ateist ne de panteist olduğunu açık biçimde dile getirmektedir: Ben ateist değilim ve kendime panteist diyebileceğimi de düşünmüyorum. Aslında çok sayıda farklı dilde yazılmış yüzlerce kitapla dolu bir kütüphaneye giren küçük bir çocuğa benziyoruz. Çocuk bu kitapları mutlaka birisinin yazmış olduğunu biliyordur ama bu kitapların nasıl yazıldığını bilmez. Bu kitapların yazıldığı dilleri anlamaz. Çocukta kitapların gizemli bir düzene göre yerleştirildiğine dair belli belirsiz bir kuşku uyanır ama bu gizemin ne olduğunu bilemez. Bence en akıllı insanın bile kafasındaki Tanrı düşüncesi bu çocuğun haline benzemektedir. Evrenin muazzam bir düzen ve belirli kurallar çerçevesinde işlediğini görür ama bu kuralları pek anlamayız. Belirli sınırları olan aklımız, takımyıldızlarını hareket ettiren gizemli gücü kavramaktadır.[117]

Flew konu hakkında kitabında şu açıklamaları yapıyor: Richard Dawkins, *Tanrı Yanılgısı* adlı kitabında Einsten'ın ateist olduğu yönündeki eski görüşümü (ki şu an tam tersi görüşteyim) ileri sürmektedir (Dawkins'in arkadaşı olan Flew, eski bir ateisttir).

Dawkins böyle yaparak Einstein'ın ne ateist ne de panteist olduğu yönündeki kesin ifadelerini göz ardı etmiş oluyor. Bu oldukça şaşırtıcıdır, çünkü Dawkins, Jammer'dan sık sık alıntı yaparken, Jammer ve Einstein'ın kendi iddiasını çürütecek türden sayısız ifadesini atlamaktadır. Einstein elbette bireysel bir Tanrı anlayışına inanmıyordu. Fakat şunları söylüyordu: Bireysel bir Tanrı inancına karşı çıkılmasının gerekip gerekmediği oldukça farklı bir meseledir. Freud, bu görüşü en son kitabında desteklemiştir. Ben şahsen asla bu tür bir uğraş içerisine girmem. Çünkü ben bu tür bir inancı, yaşama karşı aşkın (yüce) bir bakış açısı yolculuğuna

---

[115] Jammer, *Einstein ve Din*, s. 48. Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, kitabından naklen, s. 98.
[116] Aczel, *Bilim Tanrının Varlığını İnkar Edebilir mi?*, s. 91.
[117] Jammer, *Einstein ve Din*, s. 48. Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, kitabından naklen, s. 99.

tercih ederim ve bir gün bir kişi çıkıp da insanlığın büyük kısmını metafiziksel ihtiyaçlarını karşılayacak daha yüce bir vasıtaya yönlendirebilecek mi diye merak ediyorum. Jammer sözlerine şöyle devam ediyordu: "Özetlemek gerekirse, Einstein, tıpkı İbni Meymun ve Spinoza gibi, dini düşüncede antropomorfizmi kesin bir dille reddediyordu." Fakat bireysel bir Tanrı anlayışını inkâr etmenin mantıklı tek sonucunu Tanrı'nın doğayla özdeşleştirilmesinde bulan Spinoza'nın aksine Einstein, Tanrı'nın kendisini "evrenin kanunlarında insanoğlundan duymamız gereken bir ruh olarak" gösterdiğini ileri sürmüştü.[118]

Erhan Ayşan konu hakkında şu açıklamayı yapar; Evet, "Tanrı zar atmaz" gerçekten de oldukça ünlü bir sözdür. Peki, ne zaman ve nasıl söylenmiştir? Bir ifadeyi doğru anlamak için, onun nedenine niçinine, zamanına, yerine bakmak gerekir, öyle değil mi? Einstein'ın teistliğini ortaya koymada yararlı olacağını düşündüğüm için, bu konuyu biraz açmak istiyorum. 1920'lerin sonlarıydı. Alman teorik fizikçi Werner Heisenberg kuantum fiziğinde "belirsizlik ilkesini" henüz oraya atmıştı. Bu ilke şöyle diyordu; bir parçacığın yeri ve hızı aynı anda belirlenemez. Yani atom altı bir parçacığın belirli bir anda ya yerini belirleyebiliriz ya da hızını. Ama aynı anda her ikisini birden asla. Einstein, Heisenberg'in makalesini okuduğunda tam anlamıyla çileden çıktı. O, evrende her şeyin belli kurallar ve formüller ile işlendiğini inanıyor ve onları bulmaya çalışıyordu. Belirsizliğin bir bilimsel gerçek olarak karşısına çıkması onun moralini çok bozmuş, bir o kadar da sinirlendirmişti. Zaten kuantum fiziğinin kendisinden pek hoşlanmıyordu, çünkü birçok belirsizlik ve tutarsızlıklar içeriyordu. Şimdi karşısında bir de "belirsizliğin formülü" duruyordu. Bu durum onu oldukça rahatsız etmişti. İşte tam bu dönemde arkadaşı ve meslektaşı Max Born'a şu mektubu yazdı: "Kuantum kuramı pek çok sonuç üretiyor ama bizi Tanrı'nın gizlerine hemen hemen hiç yaklaştırmıyor. Ne olursa olsun bence, Tanrı zar atmaz". Bu mektup, Einstein'ın diğer birçok mektupları ile birlikte halen orijinal nüshalarıyla saklanmakta ve bir vakıf aracılığıyla dünyanın birçok şehrinde "Einstein sergisi" adıyla halka gösterilmek üzere ülke ülke dolaştırılmaktadır[119] (Örneğin, o mektup ve belgeler, aynı isimli sergi ile 2007 Kasım–2008 Mart tarihleri arasında İstanbul'da sergilendi ve ben onları görme mutluluğunu yaşadım). Her şey bir yana, Einstein'in elinden çıkmış bir mektuptaki

[118] Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, ss. 99-100.
[119] Ayşan, *Yanılgılar ve Tanrı,* s 47.

bu iki cümlelik alıntı bile onun teist olduğunu, hem de tüm çalışmalarını Tanrı ile ilişkilendiren ciddi bir teist olduğunu kanıtlamaya yetmektedir.

Bu sözler üzerine onun yakın arkadaşı ve meslektaşı Max Bord şöyle demiştir: "O, Tanrı'nın dünyayı kurarken temel aldığı yasaların, aklın gücü ile kavranabileceğine inanıyordu." Einstein, "Genel görelilik kuramı üzerine evren bilimsel düşünceler" adlı makalesi yayınlandıktan sonra bu konuda şöyle demiştir: "İnanıyorum bilimsel dünyasındaki tüm ince kurgulamalar derin bir dinsel duygudan kaynaklanmaktadır ve böylesi bir duygu olmadan da verimli olmaları olanaksızdır." Dawkins bir ateist misyoner olarak, Einstein'ın Tanrı hakkındaki bu sözlerine kitabında yer vermiyor. Fakat onun "insan suretindeki bir Tanrıya inanıyorum" cümlesi üzerindeki spekülasyonlara bolca yer vermiştir.[120]

Ortaya çıkan argümanlar gösteriyor ki Einstein Tanrı'nın varlığına inanan bir bilim insanıdır. Dawkins'in kendi fikirleri doğrultusunda yaptığı tanımlamalar ve açıklamalar mantık hatalarından "Gerçeği Yeniden Tanımlama Yanlışı" grubu içine giren yanlış olmaktan öteye geçememiştir. Özetle bu konuda Einstein şunları ifade etmiştir: Şuna hiç şüphe yok ki, dünyanın rasyonelliği ya da idrak edilebilirliğine duyulan dini sezgi benzeri inanç, üstün bir düzenin araştırıldığı bütün bilimsel çalışmaların ötesindedir. Kendisini deneyimler dünyasında ortaya koyan üstün akla duyulan, yoğun bir hisle örülmüş olan bu sarsılmaz inanç, benim Tanrı anlayışımı temsil etmektedir.[121]

2. Dinin Saygı Duvarıyla Örülmesi İddiasında "Kanıtı Var Sayma" Yanlışı

Dawkins, aynı bölümde 'Hak edilmemiş saygı' başlığı altında dine duyulan gereksiz saygıdan bahsetmektedir. Dawkins'in konu hakkında açıklaması şöyledir. "Toplumumuzda neredeyse herkesin kabul ettiği şöyle yaygın bir sanı vardır: Dinsel inanç bilhassa saldırılara karşı savunmasızdır ve olağan dışı kalınlıkta bir saygı duvarıyla korunması gereklidir ki bu saygı her insanoğlunun birbirine göstermekle yükümlü olduğu saygıdan farklı bir sınıftadır."[122]

Görüldüğü gibi dinsel inançların saldırılara karşı savunmasız olduğuyla ilgili bir açıklamada bulunulmuş ancak bu tezi ispatlayacak bir delil ortaya konmamıştır. Burada şu soruların sorulması gerekir. Dinlerin savunmasız olduğu kanısı nereden

---

[120] Ayşan, *Yanılgılar ve Tanrı*, s 46.
[121] Henry Margenau-Roy Abraham Varghese, *Kosmos, Bios, Teos,* 2002, s. 23. Emre Dorman, *Mordern Bilim: "Tanrı Var"*, kitabından naklen, s. 13.
[122] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 26.

gelmektedir? Bu iddia ile ilgili ciddi bir bilimsel araştırma yapılmış mıdır? Şayet yoksa (açıklamaya bakarsak öyle gözüküyor) herhangi bir delil ortaya koymadan öne sürülen bu iddia bilimsel ve doğru olarak kabul edilemez.

Konu araştırıldığında karşılaşılan argümanlar şöyledir: Örneğin İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de dine saygı adına "ayetlerin irdelenmeden, anlamadan, fikir yürütmeden sadece kabul edilmesi gerekir" şeklinde bir ifade asla söz konusu değildir. Tam tersi Kur'an'daki birçok ayette kendisini yalanlayan insanlara karşı ciddi bir "meydan okuma" görülür. Bu konuda birkaç örnek ayet verilebilir: "Bu Kur'an Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş bir şey değildir. Ancak kendinden önceki kitabı doğrulayan ve o kitabı açıklayandır. Onda şüphe yoktur. O âlemlerin rabbindendir. Yoksa "onu Muhammed uydurdu mu diyorlar? De ki: eğer sizler doğru iseniz, Allah'tan başka, gücünüzün yettiklerini çağırın da hep beraber onun benzeri bir sure getirin".[123]

"Yoksa onu kendisi mi uydurdu diyorlar? De ki: Eğer bu davada sadık iseniz Allah'tan başka güvendiklerinizden, çağırabildiklerinizi çağırın da Kur'an'ın misli on süre getirin. Velev ki haberleri uydurulmuş olsun, sadece belagatine benzer olsun".[124] "De ki: Andolsun ki, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere insanlar ve cinler bir araya toplansa, birbirine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler".[125]

"Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'an'dan herhangi bir şüpheniz varsa ve iddianızda sadıklar iseniz. Allah'tan başka bütün şahitlerinizi çağırın da haydi onun benzeri bir sure getirin. Eğer bunu yapamazsanız, Kur'an'da ki bir sureye benzer bir sure getiremezseniz ki bunu asla yapamayacaksınız, o halde odunu insanlar ve taşlar olan ateşten sakının. Çünkü o, kâfirler için hazırlanmıştır."[126] Hala Kuran'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı.[127]

Görüldüğü gibi Kur'an insanları düşünmeye ve anlamaya davet ettiği gibi inanmak istemeyen herkese "Becerebilirseniz benzer bir kitap getirin ya da bu kitapta bir yanlış bulun" gibi ayetlerle meydan okuyarak mücadeleye hazır olunduğunu ifade ediyor. Bu meydan okuma geçerliliğini hala sürdürmektedir.

---

[123] el-Yunus, 10/37-38.
[124] el-Hud, 11/13.
[125] el-İsra, 17/88.
[126] el-Bakara, 2/23-24.
[127] en-Nisa, 4/82.

Bununla birlikte, günümüzde bilimin ateizmden çok teizmi yani Tanrı'nın varlığını destekler hale gelmesi asıl ciddi bilimsel dayanaklara ihtiyacı olan görüşün ateizm inancı olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bugün Amerika ve İngiltere'de bir kitapçıyı gezerseniz, özellikle fizik alanındaki bulgulardan yola çıkarak inanca yol bulmuş bilim adamlarının eserleriyle karşılaşabilirsiniz. Dünyanın en ünlü ateist düşünürlerinden biri olan Antony Flew'in, 2004 yılında "evrende bir tasarım bulunduğuna işaret eden kanıtlarla ikna olduğunu ve yaratıcıyı kabul ettiğini açıklaması bu duruma en güzel örneklerinden biridir.[128]

Sonuçları 2001 yılında açıklanan ünlü insan Genomu projesini yürüten ABD Ulusal İnsan Genomu Araştırma Enstitüsünün Başkanı Francis Collins, 27 yaşına dek bir ateist olarak yaşamıştır. Ateizmden vazgeçmesini sağlayan süreç, bazı hastalarının din sayesinde büyük manevi güç kazandıklarını fark etmesi ile başlamıştır. Daha sonra, ünlü Hristiyan düşünür C. S. Lewis'in Tanrı'nın varlığı ile ilgili rasyonel argümanlarını incelemiş ve bunlardan etkilenmiştir. Görünen o ki, Collins doğayı inceledikçe Allah'ın varlığına daha çok kanaat getirmiş; DNA da bulduğu "muazzam bilgi" ise onu Tanrı'nın varlığı konusunda kesin olarak ikna etmiştir.[129]

Günümüzde Darwinizm'in "canlıların kökeni" iddiası ateizmi çıkmaza sokan önemli bir sorundur. Darwin'in bu sorunu çözdüğü sanılmıştı. Oysa Darwinizm özellikle 1980'lerden bu tarafa ciddi bir bilimsel kriz içindedir. Bulunan fosiller, evrim teorisinin "hayat ağacı"nı bir türlü doğrulamamaktadır. En basit canlıda bile rastlanan olağanüstü komplekslik, organizasyon ve bilgiye "tasarım" dışında ikna edici bir cevap getirilememektedir. Bu durum göstermektedir ki dinin değil ateizmin savunulmaya ihtiyacı vardır. Bunun en güzel ispatı son otuz-kırk yılda ortaya çıkan verilerdir. Bilimsel sonuçlar önce evrenin bir başlangıcı olduğunu göstermiştir. Oysa ateizm "Evren sonsuzdan beri vardır" argümanına dayanmaktadır. Daha sonra evrendeki fiziksel ve kimyasal kanunların şaşırtıcı biçimde, tam da insan yaşamı için gereken değerlerde olduğu ve burada çok hassas bir ayarlama *(fine tuning)* bulunduğu anlaşılmıştır. O nedenle ki uzun yıllar ateist olan ünlü İngiliz fizikçi Fred

---

[128] Mustafa Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012, s. 12.

[129] Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* s. 33.

Hoyle "öyle gözüküyor ki, bir süper-akıl, fizik ve kimyayı düzenlemiş" demek ihtiyacını duymuştur.[130]

Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki eskiden hep "insanlar niçin Tanrı'ya inanır?" diye sorulur ve bir dizi psikolojik faktörler (ölüm sonrasından korkmak ya da güçlü bir varlığa sığınmak gibi) sayılırken artık "insanlar niçin ateist olur?" diye de sorulmakta ve yine buradaki psikolojik faktörler incelenmektedir.[131] Örneğin evrim teorisinin kurucusu sayılan Darwin'in inancının yok olmasının sebebinin, gördüğü bilimsel kanıtlardan ziyade, yaşadığı psikolojik travma ile ilgili olduğu iddia edilmektedir. Onu dini inançtan soğutan en büyük etkenin, kızı Annie'nin 10 yaşında iken hastalanarak ölmesi olduğu ifade edilmiştir. Darwin'in üç kuşak sonradan torunu olan Randal Keynes, *Annie'nin Kutusu: Darwin, Kızı ve İnsan Evrimi* adlı kitabında bunu detaylarıyla anlatmıştır. Aslında bu travma Darwin'e has da değildir. Newyork Üniversitesi psikoloğu Paul C. Witz, *Ateizmin Psikolojisi,* adlı 1999 basımı kitabında önde gelen ateist düşünürlerin çoğunun şaşırtıcı biçimde sorunlu aile hayatlarına sahip olduğunu inceler.[132]

Demek oluyor ki Tanrı inancı kör ve dayanaksız bir inanç değildir. İnsanlar bilim, akıl ve mantığın gösterdiği yolu takip ettikleri müddetçe Tanrı'yı bulabileceklerdir. Görünen odur ki, günümüzde "inancın" değil "ateizmin ve ateistlerin" savunulmaya ve korunmaya ihtiyaçları vardır. Çünkü günümüzde bilim, ateizmi değil, inancı ve Tanrı'nın varlığını desteklemektedir. Sonuç olarak ifade etmek gerekir ki Dawkins'in yaptığı çıkarım yanlış bilgiler vermekle kalmayıp; bunları kanıtlanmış ve kesin bilgilermiş gibi sunması "Kanıtı Var Sayma" yanlışı olarak karşımıza çıkmaktadır, bu nedenle yapılan açıklamalar mantık yanlışı olmaktan öteye geçememektedir.

3. Tektanrıcılıktan Tanrıtanımazlığa Gidileceği İddiasında "Kaygan Yamaç" Yanlışı

Bu bölümün ana başlığı "Tanrı varsayımı"dır. Bölüme genel olarak bakıldığında daha çok karşımıza mantık hatalarından "Kaygan Yamaç Yanlışı" adı verilen yanlış çıkmaktadır. Dawkins'in bir iddiası vardır. Ona göre dinler çoktanrıcılıkla ortaya çıkmış; daha sonradan tektanrıcılığa dönüşmüştür. Zaman

---

[130] Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* s. 47.
[131] Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* s. 15.
[132] Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* ss. 44-45.

geçtikçe, özellikle bilim ve fen ilerledikçe tektanrıcılık da Tanrı tanımazlığa dönüşecektir iddiasıdır.

Dawkins'in "dinlerin çoktanrıcılıkla ortaya çıktığı" iddiası herhangi bir bilimsel veri açıklanmadan ortaya atılmıştır. Hâlbuki dinler tarihi kitapları incelendiğinde "hem ilkel dinlerde hem de diğer inanç sistemlerinin hemen hepsinde Allah inancı vardır" bilgisi karşımıza çıkmaktadır.

Batıda 18. yüzyıldan itibaren dinin menşei konusunda kutsal kitapların verdiği bilgi dışında bazı kaynakların tespitine çalışılmış; Arkeolojik, Antropolojik ve Paleontolojik araştırmalarla elde edilen neticeler ve muhtelif kaynaklar değerlendirilerek, ilkel kabile dinlerinden en gelişmiş olanlarına kadar bütün dinlerde "Tanrı" kavramının bulunduğu anlaşılmıştır. Adrew Lang (1844-1912) Güneydoğu Avustralya'daki ilkel kabileler hakkındaki son bilgilere dayanarak, insanların ahlaki adaba uyup uymadığını denetleyen ve gökte bulunan bir "Yüce Tanrı" kavramına her yerde rastlandığını ortaya koymuştur. Wilhelm Schmidt de, *Der Ursprung der Gottesidee* isimli eserinde bütün ilkel kabilelerde mutlaka bir yüce varlık inancının delilleri bulunduğunu ispat etmiştir. Onun başkanlığını yaptığı Viyana Etnoloji Ekolü, bu yüce varlığın merhametli, şefkatli, lütuf sahibi olarak tasavvur edildiğini ve gökte varlığını sürdürdüğüne inanıldığını ortaya koymuştur. Bütün dini gelişmelerin başlangıcında görülen "her şeye kadir bir yüce varlık" inancının tarihi-kültürel değişmeler sonucu daha sonraları politeizm, animizm gibi inançlara dönüştüğü, bununla beraber bu eski inancın izlerinin hala mevcut olduğu tezi ilmi çevrelerce açıklanmıştır. Avustralya, Polinezya, Kongo, Moğolistan ilkel kabilelerinde, Zulular da Güney Afrika avcı yerlilerinde ve benzeri ilkel toplumlarda yüce varlık ulu Tanrı inancı onların en eski kültürlerinin önemli bir parçasını oluşturmaktaydı.[133]

Bozkır Türk topluluğunun asıl dini gök Tanrı inancı ve ona ibadetten oluşmaktadır. Bu inanç sisteminde *"Tengri"* ye (Tanrı) yaratıcı ve mutlak kudret sahibi bir varlık olarak inanılmış, yüceliğini belirtmek amacıyla "semavî olarak nitelendirilmiş ve genellikle gök Tanrı diye anılagelmiştir. İnsanların mukadderatını belirleyen, hayata doğrudan müdahale eden, emreden ve emrine uymayanı cezalandıran Tanrı, hayatın ilkesidir. Eski Araplarda ise İslâm öncesinde Arapların

---

[133] Günay Tümer, *"Din" mad.,* DİA, IX, s. 315-317. Cevdet Kılıç, *İslam Felsefesi,* kitabından naklen, ss. 51-52.

büyük çoğunluğunun puta taptığı bilinmektedir. Bununla birlikte, çeşitli kabilelere ait olup sayısı yüzlerle ifade edilen putların üstünde bir yüce Tanrının bulunduğu inancını taşıdıkları da anlaşılmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de, "Allah", "aziz" ve "âlim" diye adlandırdıkları bu yüce Tanrı'nın kendilerini ve bütün kâinatı yarattığına, Güneş'i ve Ay'ı belli bir nizama bağladığına yağmur yağdırmak suretiyle yeryüzünü canlıların beslenmesine elverişli hale getirdiğine inandıkları[134], onun adına yemin ettiklerini[135], sıkıntılı ve tehlikeli zamanlarda ona sığındıkları[136] ve onu Kâbe'nin rabbi kabul ettikleri belirtilmektedir.[137] İslâm öncesi Arapları bazı dualarında, deyim, atasözü ve özellikle şiirlerinde Allah kelimesini oldukça fazla kullanmışlardır. Bunların dinî hayatında görülen yüce Tanrı inancını Hz. İbrahim'den kalan Hanif dinine bağlamak isabetli görünmektedir. Bilindiği gibi hem Hz. Peygamber'in hem de birçok Arap kabilesinin soyu Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'e ulaşmaktadır.[138] Muhtelif ayetlerden anlaşılacağı gibi Resul-i Ekrem, ebedî kurtuluşu gaye edinen evrensel çağırısını, hitap ettiği kitle arasında kabul gören ve kısaca Hanif diye adlandırılan inanç üzerine oturtmuştur.[139]

Görüldüğü gibi yapılan tarihsel ve dini araştırmaların tümü, dinlerin Tektanrı inancı olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Hâlbuki Politeist yani çoktanrıcı inançlar zamanla ortaya çıkmış inanç şekilleridir. Kısacası durum Dawkins'in iddiasının tam zıddıdır. Aynı zamanda şu hususu da belirtmek gerekir ki günümüzde dünya üzerinde hâkim inanç önceki yüzyıllarda olduğu gibi monoteist yani tektanrıcı inançlardır. Yapılan bilimsel araştırmalar ve yeni buluşlar evreni mükemmel bir düzen içinde yaratmış yaratıcının olduğunu ispatlamaktadır.

Dünya üzerinde birçok bilim adamı sadece bilim ve akla dayanarak Tanrı'ya inanmakta ve bu örneklerin sayısı hızla artmaktadır. Bu konu hakkında yıllarca ateist olarak yaşayıp bilimsel bulgular sonucu Tanrı'ya inanmaya başlayan Alister McGrath anıları arasında şunları ifade eder: Bir yüzyıldan fazla bir süredir, önde gelen sosyologlar, antrapologlar ve psikologlar çocuklarının, "Tanrı Yanılgısının" bir daha dönmeyecek şekilde arkada bırakacağı yeni bir çağın şafağını göreceklerini ilan

[134] el-Ankebût, 29/61, 63; el-Zuhruf, 43/9.
[135] el-En'âm, 6/109; en-Nahl, 16/38.
[136] el-En'âm, 6/40-41; el-Yûnus, 10/22.
[137] el-Kureyş, 106/3.
[138] Topaloğlu, *Allah İnancı,* s. 12.
[139] Âl-i İmrân, 3/67.

etmişlerdi. 1960'lı yıllarda dinin ortadan kalkmakta olduğu, bunun yerini artık seküler bir dünyanın aldığı söylenirdi. Bu sözler bazılarımızın kulağına çok hoş gelirdi. 1960'lı yıllarda ben bir ateistim ve dinin sonunun gelmesini amansız bir hazla beklerdim. Kuzey İrlanda'da yetişmiştim ve dinle ilgili gerilimleri ve şiddeti ilk elden yaşamıştım. Özgür düşünen aklıma göre çözüm açık seçik bir şekilde ortadaydı. Dinden kurtulunduğu takdirde bu tür şiddet ortadan kalkardı. Gelecek parlak ve Tanrı'sızdı.

O zamandan beri değişen iki şey oldu. Birincisi, din önemli bir geri dönüş yaptı. Günümüz dünyasının o kadar önemli bir unsuru ki, sadece bir kuşak öncesinde ölümün bu kadar büyük bir güvenle önceden bildirilmesi şimdi tuhaf geliyor. Belki de en çok Skeptics Society ve Skeptic dergisinin yayıncısı olarak tanınan hümanist yazar Michael Shermer, 2000 yılında, tarihte Amerikan nüfusunda Tanrı'ya inananların bu kadar yüksek olduğu başka hiçbir dönem olmadığını söylediğinde bunu kuvvetli bir şekilde anlatmıştı.[140]

Alman filozof Nietzche Tanrı'nın öldüğünü gelecekte Tanrı'nın olmayacağını iddia etmiş olsa da günümüzde Tanrı varlığını devam ettirmekle kalmıyor daha önce hiç bu kadar canlı olmamış gibi görünüyor. İkinci önemli nokta ise, "benim kendi tutumumun değişmesi oldu". Gençken ateizmin gerçeği ve geçerliliği konusunda tutkuyla ve tamamıyla ikna olmuşken, daha sonra, Hristiyanlığın ateizme göre çok daha ilginç ve entellektüel açıdan heyecan verici olduğu konusunda ikna oldum. Özgür düşünmeye ve herhangi bir çağın katı gerçeklerine karşı başkaldırmayı bilmeye her zaman değer vermişimdir. Bununla birlikte, özgür düşüncemin beni götüreceği yerden hiç şüphelenmemiştim.[141]

Örneklerden diğer çarpıcı olanı da dünyanın önde gelen ateistlerinden olan Antony Flew'in hayatının büyük bir kısmını ateist olarak geçirmesine rağmen bilimsel kanıtlara dayanarak seksen bir yaşında Tanrı'ya inanmaya başlamasıdır. Kendisi Tanrı'ya inanma sürecini şöyle anlatır: Tanrı'yı keşfimin, doğaüstü fenomenden hiç bahsetmeden tamamen doğal bir düzeyde geliştiğinin altını çizmeliyim. Geleneksel olarak doğal teoloji denen bir uygulamaydı. Bilinen dinlerin

---

[140] Micheal Shermer, How We Believe: Science, Skepticism and the Search for God. New York: Greffman, 2000, s. 16-31. Alister McGrath, *Dawkins Yanılgısı*,kitabından naklen, s. 9.
[141] McGrath, *Dawkins Yanılgısı*, s. 7.

hiç biri ile bir bağlantısı olmadı. Ayrıca, Tanrı'yla ilgili kişisel bir deneyimim ya da doğaüstü veya mucizevi denecek türden bir deneyim yaşadığımı da iddia etmiyorum. Kısacası, Tanrı'yı keşfedişim inancın değil, akli muhakemenin bir yolculuğudur.[142] Kitabının diğer bir bölümünde Flew şöyle devam eder: Bir kez daha söylemeliyim ki benim ilahi varlığı keşfetme yolculuğum şu ana kadar aklın uzun bir hac yolculuğu olmuştur. Bilimsel sonuçların peşinden gittim ve bu sonuçlar beni kendiliğinden var olan değişmez, maddi olmayan her yerde hazır ve nazır ve her şeye kadir bir varlığı kabul etmeye götürmüştür.[143]

Bilim insanları için evrende önemli olan nokta yalnızca doğada düzenlerin olması değil, bu düzenlerin matematiksel olarak kesin evrensel ve birbirine bağlı olmasıdır. Einstein bu duruma "somut mantık" adını vermiştir. Bizim sorgulamamız gereken soru, doğanın bu şekilde bir bütün haline nasıl geldiğidir. Bu kesinlikle Newton, Einstein ve Heisenberg gibi bilim adamlarının sordukları ve cevapladıkları sorudur. Bu kişilerin buldukları cevap ise "Tanrı'nın Aklı" olmuştur. Bu düşünme biçimi yalnızca Isaac Newton ve James Maxwell gibi modern çağ öncesindeki teistik bilim adamlarında rastlanan bir şey değildir. Aksine modern çağın çok sayıda önemli bilim adamı, doğanın kanunlarını "Tanrı'nın Aklı"nın sonucu olarak görmüştür.[144] Özellikle, dünyaca ünlü fizikçi ve kozmolog olan Paul Davies ve felsefeci John Barrow, Einstein, Heisenberg ve diğer bilim adamlarının görüşlerini geliştirerek doğanın temelindeki mantık ile "Tanrı'nın Aklı'nın arasındaki ilişki hakkında kuramlar oluşturmuşlardır. Her ikisi de bu araştırmaya yaptıkları katkılardan ötürü *"Templeton"* ödülüne layık görülmüşlerdir. Çalışmaları birçok tartışılan meselelere ışık tutarken çok sayıda yaygın yanlış anlamayı da düzeltmektedir. Paul Davies, "Templeton" ödülünü alırken yaptığı konuşmasında "Bilim, ancak bilim adamı Tanrı'yı tamamen kabul eden bir dünya görüşü benimsediğinde ilerleyebilir" demiştir. Davies, fizik kanunlarının esasen var olduğunu ve bilim adamlarının yapması gereken şeyin bunları icat etmek değil, ortaya çıkarmak olduğuna inanmaktadır.[145] Aynı zamanda Dünyaca ünlü Oxford Üniversitesi matematik profesörü John C Lennox *Aramızda Kalsın Tanrı Var* adlı kitabının kapak kısmında

---

142 Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, s. 93.
143 Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, s. 145.
144 Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, s. 96.
145 Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, s. 104.

şu sözleri ifade etmektedir. “Bilim Tanrı’yı gösteriyor, ama bazı bilim adamları bunu itirafa hazır değil.”

Bu örneklerin yanı sıra ilginçtir ki Dawkins, evrenle ilgili ateistik görüşünün bilime değil inanca dayandığını bir röportajında itiraf etmiştir. Edge Foundation “kanıtlayamadığınız halde doğru olduğuna inandığınız şey nedir?” diye sorduğunda Dawkins’in cevabı şöyle olmuştur: “Evrendeki bütün hayatın, zekânın, yaratıcılığın ve tasarımın, Darwin’ci doğal seleksiyonun doğrudan ya da dolaylı bir sonucu oluğuna inanıyorum” demesi onun da ateizmin temel görüşü olan Darwin’ci seleksiyonun hala ispatlanamadığı gerçeğini kabul ettiğinin bir göstergesidir.[146] Nitekim Dawkins kitabının ikinci bölümünde Tanrı’ya duyulan inancı yedi sınıfa ayırmıştır. Birinci sınıf insanlar “koyu teisttir.” Her aşamada inancın azalarak devam ettiği ve en son aşamada (yani yedinci aşamada) “koyu ateist” olarak nitelendirilen bu sınıflandırmada Dawkins kendisini altıncı sınıf inananlar grubuna sokmuştur.[147] Yani “Kesin olarak bilemem ancak Tanrı’nın epey olanak dışı olduğunu düşünüyorum ve burada olmadığını var sayarak hayatımı sürdürüyorum” diyen “fiilen ateist” grup içerisindedir. O zaman aslında Dawkins Tanrı’yı reddetmekle birlikte bugüne kadar yapılan bilimsel araştırmalar ve sonuçları “Tanrı’nın yokluğunu” ispatlayamadığı için kendisini yedinci sınıf inananlar grubuna yani “Tanrı’nın olmadığını bilirim” sınıfına koyamamıştır. Nitekim Dawkins’in “*Tanrı Yanılgısı”* kitabının dördüncü bölümünün ana başlığı oldukça ilginçtir. Başlık, “Neden Neredeyse Kesin Olarak Tanrı Yoktur” dur.[148] Burada akla gelen ilk soru Dawkins, başlığı “neden kesin olarak Tanrı yoktur” şeklinde kullanmadığıdır. Hâlbuki anlam bakımından birbiriyle çelişen kelimeleri tek cümlede kullanmak bir anlatım bozukluğudur. Ancak Dawkins, Tanrı’nın yokluğuna inandırabilmek için “kesin olarak” tabirini kullanmış, bu durumu ispatlayamadığı için de “neredeyse” tabirini de ekleyerek başlığı meydana getirmeye çalışmıştır. Çünkü Dawkins’in kendisi de Tanrı için kesinlikle yoktur diyememektedir.

Konuyu bitirmeden önce bir noktadan daha bahsetmek gerekir. Ateistler Dawkins’in kitabının “Tanrı Varsayımı” bölümünde ifade ettiği “insanların ilahi güçlere atfettikleri olguların zamanla bilim tarafından açıklanması şablonuna

---

[146] Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış,* s. 15.
[147] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 54.
[148] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 107.

ingilizcede *"God of the Gaps"* (boşlukların Tanrısı) denmektedir. Farklı açıdan bakıldığında bu görüşte de, iki yönden yanlış bulunmaktadır: Birincisi, bilimin bir olguyu doğa olayları ile açıklaması, aslında o olgunun ilahi bir niteliğinin olmadığını göstermez. Örneğin cisimleri yere düşüren "yer çekimini" ele alalım. *"God of the Gaps"* argümanına göre, eskiden insanların "Tanrı'nın cisimleri yere çekme kanunu" gibi bir isim verdiği bu güce, bilim "yer çekimi" adını vermiş ve böylece "boşluğu doldurmuştur". Oysa gerçekte burada yapılan sadece bir isim değişikliğidir. Aradaki fark, yer çekiminin seküler bir terim olmasıdır. Aslında bu noktada neden yer çekiminin tam da mevcut değerlerinde olduğunu düşünmek gerekir. Yer çekimi daha kuvvetli veya daha zayıf olabilecek iken neden mevcut şiddetindedir? Farklı şiddette olsa, evren farklı bir yer olur muydu? Bu, bilim dünyasında son 30 yıldır araştırılan bir konudur ve araştırmayı yürüten bilim adamları çok ilginç bir sonuca varmışlardır: Sadece yer çekimi değil, evrendeki tüm fiziksel güçler, dahası elementlerin kimyasal özellikleri, insan yaşamı için olması gereken en ideal değerdedir. Bu "Antropik Principle" olarak bilinen ve çoğu bilim adamının ateizme karşı güçlü bir argüman saydığı önemli bir bilimsel görüştür. Bu nedenledir ki, evrendeki tüm olgular için fiziksel açıklamalarda bulunulsa bile aslında teizmin (Allah'ın varlığı görüşünün) rasyonel kanıtları ortadan kaldırılmış olmaz. *"God of the Gaps"* iddiasının ikinci hatası ise, doğanın sadece işleyişinin değil, kökeninin de doğal etkenlerle açıklanabileceğine dair, erken ve son derece dayanaksız bir öngörü ile yola çıkmasıdır. Eğer canlılık hakkındaki bilgimiz arttıkça onun doğal etkenlere indirgenebilir olduğu yönündeki veriler de artsaydı o zaman *"God of the Gaps"* iddiasının bu ikinci yönünü inandırıcı olabilirdi. Oysa yukarıda da belirttiğimiz gibi son yüz yıldır ortaya çıkan bilimsel bulgular, bunun tam tersidir. Canlılık hakkında bilgimiz arttıkça, onun daha önceden hayal bile edilemeyecek kadar karmaşık oluğunu ve bu karmaşıklığın doğal süreçler ve rastlantılar ile üretilmiş olamayacağını görüyoruz. Zaten, "akıllı tasarım teorisi" bu nedenle bilim dünyasında giderek güçleniyor. Teorinin önde gelen kuramcılarından Michael Behe ısrarla, "bu teori bilmediklerimize değil, bildiklerimize; hücrenin içinde son 30 yıldır keşfettiklerimize dayanıyor" der. Özetle, bir yaratıcının varlığını kabul etmenin, bir *"God of the Gaps"* argümanı olduğu şeklindeki klasik ateist görüş bilimsel yönden

dayanaksızdır. Bu görüşe inanılabilir tabii; ama dayanağı bilim değil bilimden bağımsız bir dogma olarak ateizmdir.[149]

Öte yandan "ateizm" özellikle pozitif bilimlerin ilerlediği çağımız insanının gözlem ve tecrübelerinden çıkan sonuçlara da ters düşmektedir. Tabiatın kuruluş ve işleyişinin sırları bilim adamlarının gayretleri sayesinde ortaya çıktıkça bu çok karmaşık fakat kendi içinde ahenkli işleyişin bir yaratıcısı ve yöneticisinin bulunmasının gerektiğini gören göz ve işleyen akıl için zaruret haline gelmektedir. Bu noktada Dawkins'in öne sürdüğü dinlerin çoktanrıcı olarak başlayıp bilim ilerledikçe tektanrıcı olacakları tezi bilimsel delillere dayanmayan yanlış bir öncüldür. Bilim ilerledikçe Tektanrıcılığın da sona ereceği ve inançsızlığın başlayacağı iddiası bu yanlış öncüle dayanan yanlış bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Dawkins'in "Kaygan Yamaç Yanlışı" dediğimiz yöntemle ispatlamaya çalıştığı tezi şimdiden çökmüş görünmektedir.

4. Dua Deneyi İddiasında Tertip Yanlışı

Dawkins, bu bölümde büyük dua deneyi başlığı altında bir tez öne sürer ve bunu bir örnekle ispatlamaya çalışır. Yazarın "Tanrı'ya iman" konusunda şöyle bir iddiası vardır: İnançlı insanların Tanrı'ya inanıyor olmalarının en büyük sebebi ettikleri duaların Tanrı tarafından kabul edileceğine inanmalarındandır. Bu inancı çürütmek için Dawkins bir deneyden bahseder. Deney şöyledir; Darwin'in kuzeni olan Francis Galton dua etmenin insanlar üzerindeki etkisini bulmak için rastgele seçilmiş arazi parçalarına dua edip bitkilerin daha hızlı yetişip yetişmeyeceğini görmek üzere arazinin birine dua eder, diğerine etmez. Yetişen bitkilerin boylarında dua edilen arazi ile edilmeyen arasında hiçbir fark yoktur.[150] O halde Tanrı duayı kabul etmemiştir. Dolayısıyla Tanrı yoktur.

Büyük dua deneyi diye başlıkla tanıtılan deneyi daha iyi anlayabilmek için dua ne demektir bu konuyu biraz açalım. Dua sözlükte "çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek" anlamına gelir. Dini literatürde ise dua insanın bütün benliğiyle Tanrı'ya yönelerek tüm isteklerini O'na arz etmesi demektir. Duanın ana gayesi insanın Tanrı'ya halini arz etmesi ve O'na niyazda bulunması olduğuna göre

[149] Akyol, Bilim, *Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* s. 22.
[150] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 64.

dua, Tanrı ile kul arasında bir diyalog anlamını taşır.[151] Yani dua özünde Tanrı'ya inanan insanların yaptığı bir eylemdir. Çünkü dua insanın inandığı sonsuz güç ve kudret sahibi Rabbi ile arasında bir köprü kurmasıdır. Hatta dua dünya üzerinde pek çok dinde bir ibadettir, zikirdir ve Tanrı'ya saygı göstergesidir. Yoksa insanlar Tanrı'yı test etmek için dua etmezler. Tam tersi insanlar Tanrı'ya inandıkları için dua ederler. Yani burada dua bir sebep değil sonuçtur. Bu nedenle sonucun sebep olarak gösterildiği bir deney doğru bir deney değildir. Dolayısıyla kanıt yanlış bir kanıttır ve bu çalışmaya da ancak mantık ilminde "Kanıtı Var Sayma" yanlışı denilebilir. Aynı zamanda deney olduğu iddia edilen bu çalışmada her seferinde farklı sonuç çıkması ihtimali oldukça yüksektir. Hâlbuki bilimsel deneylerin her ihtimali göze alarak sayısız tekrar edilmesi gerekir. Şayet her seferde aynı sonuç çıkıyorsa bunun bilimsel bir değeri vardır. Aksi takdirde tek bir örnekle ve sadece bir kere deneyerek bilimsel çalışma yapılmaz. Yapılırsa da bunun bilimsel bir anlamı olmaz. Neticede, bu duruma mantık biliminde tek bir sonucu bakarak genel bir sonuç varma yanlışı yani "Tertip Yanlışı" da denir.

Ayrıca şu hususu belirtmek gerekir ki bilim somut ve ölçülebilen şeylerle uğraşır. Oysa dua somut değildir ve ölçülemez. Dua diye bir parametre kullanarak bir bilimsel çalışma yapılamaz. Diyelim ki dua bir şekilde ölçülebilir hale getirilse bile önceden de belirttiğimiz gibi duanın olmazsa olmazı duayı yapan kişinin, dua ettiği şeye yani Tanrı'ya inanmasıdır. Darwin'in kuzeni ve aynı zamanda ateist olan Galton'un inanmadığı bir Tanrı'ya dua etmesi ne kadar samimi olabilir?[152] Dawkins bu deneyin ardından hastaların iyileşmek için dua etmesinin gereksiz ve anlamsız olduğundan bahseder. Ancak burada şu örneği hatırlatmak gerekir ki insan Genomu projesini yürüten ABD ulusal insan Genomu Araştırma Enstitüsünün Başkanı Francis Collins, 27 yaşına dek bir ateist olarak yaşamıştır. Collins'in ateizmden vazgeçmesini sağlayan süreç, "bazı hastalarının din sayesinde büyük manevi güç kazandıklarını" fark etmesi ile başlamıştır.[153]

Aynı zamanda Dawkins'in yaşamında rehber edindiği evrim teorisinin mimarı sayılan Charles Darwin 1876'da (67 yaşında) yazdığı yaşam öyküsünde Tanrı'ya çocukken ettiği duaları ve karşılığını aldığını şöyle anlatmaktadır: "Okul yaşamımın ilk günlerini anımsıyorum; zamanında varmak için çok hızlı koşmak

---

[151] Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü,* s. 128.
[152] Ayşan, *Yanıgılar ve Tanrı*, s. 77.
[153] Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* s. 33.

zorunda kalıyordum; hızlı bir koşu genelde başarılı olmama yetiyordu. Bununla birlikte, kuşku içinde kalıp bana yardım etmesi için Tanrı'ya dürüstçe yakardığım zaman, hızlı koşmanın değil, yakarmanın bana nasıl yardımcı olduğunu anımsıyorum. Bana nasıl yardımcı olunduğu genelde hayret vericiydi"[154] diyerek duanın kendisine nasıl yardımcı olduğunu anlatmaktadır.

Son olarak da şunu belirtmek gerekir ki inananların çoğunun "Tanrı dualarını kabul ediyor" diye inandıklarını söylemek aynı zamanda mantık biliminde "Aşırı Genelleme" yanlışı olarak kabul edilir. Bir araştırma yapmadan dua eden insanlara bu ithamda bulunmak bilimsel olmadığı gibi etik de değildir.

5. Yahudi Tanrısıyla İlgili İddialarda "Etiketleme" Yanlışı

Tanrı Yanılgısı kitabında Yahudilerin Tanrı'sı olarak ifade edilen cümleler incelenmiştir. Dawkins eski Ahit'in Tanrı'sı hakkında şöyle der: Tartışmaya açık olarak bütün hayali karakterler arasında en tatsız olanıdır. Kıskanç ve bundan gurur duyan, dar kafalı, adaletsiz, bağışlamak bilmez bir hâkimiyet bağımlısı, kindar, kana susamış, bir etnik temizlikçi, eşcinsel düşmanı, ırkçı, bebek katili, soykırımcı, evlat katili, bir salgın hastalık gibi tehlike saçan megalomanyak, sadomazoşist, kötücül, dönek, bir zorba ve bir kadın düşmanıdır.[155]

Burada insanların kişisel tercihleri içinde ve kutsalları olarak değer verdikleri Tanrı kavramı hakkında pek çok mantık hatasının yapıldığı görülüyor. Görünen en bariz mantık hatası ise "Etiketleme Yanlışı"dır. Gerçi ağır itham ve hakaretler içeren bu sözlerin mantık hatasından daha öte evrensel etik kurallarına ve bilimselliğe yakışır bir tavır olarak kabul edilmez olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, burada mantık yanlışlarından bahsedildiğine göre öncelikle ifade edilmesi gereken yanlış, insanların bilinçaltında ön yargılar ve olumsuz fikirler oluşturacak şekilde "Etiketleme Yanlışları"nın yapılarak "Tanrı" kavramının "Korkuluk Adam" haline getirilmeye çalışıldığıdır.

Anlatılanın gerçekliğini daha iyi anlamak açısından Yahudilerin Kutsal kitabı olan Tevratta Tanrı'nın nasıl anlatıldığını incelemekte yarar vardır. Tora'ya (Tevrat) göre Tanrı, her şeyin üstünde katî hükümranlık sahibidir. O, dünyadan tamamen

---

[154] Charles Darwin, *Özyaşam*, çev.: Hüsen Portakal, Ed.: Francis Darwin, 'Charles Darwin Yaşamı ve Mektupları' içinde, İstanbul, 1996, s. 18-19. Caner Taslaman, *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı,* kitabından naklen, s. 113.

[155] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 36.

değişiktir, yasalara ve kısıtlamalara tabi değildir, herkesten ve her şeyden güçlüdür. Tanrı birdir.[156] Rabi Sama,[157] deki metni "Her şeyin sahibi Tanrı'nın ardından gideceksin" şöyle yorumlar: "Tanrı fakiri giydirir. Sen de giydireceksin. O, hastaları ziyaret eder. Sen de edeceksin… "O'na yakınlaşmak için O'nun iyiliklerinden esinlenmek gerekir." Tanrı'nın en büyük eseri insanoğludur. İnsanoğlu dünyanın mükemmelleşmesine katkıda bulunacaktır.[158]

Modern çağ döneminin ünlü filozoflarından ve Almanya'daki aydınlanma akımı'nın öncülerinden Moses Mendelssonn (1729-1786) bünyesinde en yüksek düzeydeki zekâyı, dürüstlüğü ve gücü barındıran, dünyayı yaratan ve ruhun ölümsüzlüğünü taahhüt eden üstün varlık Tanrı fikrini takdir etmekte bir güçlük çekmez. Raphael Hirsch (1808-1888), Yahudilikte Tanrı'yı insani ahlaki bilinçlenme ile mutluluğa ve tam özgürlüğe kavuşturan hür ve her şeyden üstün bir ruhsal varlık olarak tanımlar. Öte yandan, insanoğlunun esas amaçlarından biri Tanrı'yı taklit etmektir. İnsanoğlu icra ettiği her iyi eylemde bunu yapmalıdır. Çünkü bu eylemler, Tanrı'nın iyiliği yaratmasına paraleldir. Ancak insanoğlunun bunu yapabilmesinin en uygun şekli de, hemcinslerine yaptığı iyi eylemlerdir. Tanrı'nın evreni yaratması, O'nun iyiliğini kabul edecek bir varlığı meydana getirmesiyle oluşabilirdi. Bu da kendisine benzeyen bir varlık olamazdı. Çünkü Tanrı'nın hiçbir şeye gereksinmesi yoktu. O nedenle Tanrı, insan türlerinin barınması için dünyayı yaratmıştır. Maimonides Tanrı korkusunu hissetmek için kişinin Tanrı'nın yaratmış olduğu harika tabiatı izlemesi ve bu ortamda insanoğlunun ne kadar 'ufak' kaldığını, ne derece basit bir zekâsı olduğunu idrak etmesi gerektiğini söyler. Maimonides'e göre; Tanrı'nın bilgisi insan bilgisi gibi ve sonuçlandırıcı değildir. Tanrı'nın bilgisi bir 'lahzada' her şeyin geçmişini, şimdiki halini ve geleceğini içerir ve insanoğlunun eylemsel seçenek hakkını etkilemez. Tanrısal hükümranlık kapsamındaki adaletin kötülükle çelişmesi ile ilgili geliştirilen kuramlara göre; insan kötülüğün tabiatını bilmemekte veya bu yaşamdaki ödül ve ceza ancak bu dünyada gerçekleşen geçici iyilik ve kötülükle ilgili olmaktadır. Ancak gerçek iyilik ve kötülüğün tabiatı sadece Tanrı tarafından bilinebilir. İnsanoğlunun maruz kaldığı deneyimler, toplam kaydında tamamlanmamış bir kademedir. Çünkü kötü bir deneyim bile, daha iyi bir neticeye yol açabilir. Yahudilerin öğretilerini belirleyenler, bu çözümlerin

[156] Tesniye, 4:35,6:4.
[157] Tesniye, 13:5.
[158] http://www.salom.com.tr/haber-86607-yahudilikte_tanri__kavrami_ve_iman (10 04 2015).

yetersizliğini idrak etmişlerdir ve onun için öbür dünyada iyilerin mükâfatlandırılacağı konusuna bol yer ayırmışlardır. Bu durumda Yahudi teolojisi Tanrısal Hükümranlık ilkesini muhafaza ederken, insanın özgürlüğü ile ödül ve ceza kavramlarına da gereken yeri sağlamaktadır.[159]

Görüldüğü gibi Yahudilikte Tanrı kavramı genel ifadelerle bu şekildedir. Belki eleştirilecek ya da açıklanması gereken birtakım kısımlar bulunabilir ancak genel olarak bakıldığında Dawkins'in ifadelerinin hiç de doğruyu yansıtmadığı, anlaşılacaktır. Hâlbuki sonraki bölümlerde de görüleceği gibi ateistleri eleştiren insanları saygısızlıkla, edepsizlikle hatta vahşi olmakla suçlayan Dawkins'in Yahudi Tanrı'sı ile ilgili bu yaklaşımı, aslında eleştirdiği insanlardan çok da farklı değildir.

6. Ateist Sitelere Dayanan "Kanıtı Varsayma" Yanlışı

Üçüncü Bölümün ana başlığı Tanrı'nın varlığı için gösterilen kanıtlardır. Bu kanıtlar incelendiğinde "Delillere Önyargılı Yaklaşım" grubu içinde olan "Kanıtı Varsayma Yanlışı" yapıldığı görülmüştür. Şu örnekleri ele alalım; Eksik Tahribattan Kanıt: Bir uçak kazasında 143 yolcu ve mürettebat öldü. Ancak bir çocuk sadece üçüncü derece yanıklarla kurtuldu. O halde Tanrı vardır. Katışıksız İstekten Kanıt: Tanrıya inanıyorum! Tanrıya inanıyorum. İnanıyorum, İnanıyorum, İnanıyorum. Tanrıya inanıyorum! O halde Tanrı vardır. Duygusal Şantajdan Kanıt: Tanrı sizi sever. Nasıl ona inanmayacak kadar kalpsiz olursunuz? O halde Tanrı vardır.[160] Dawkins'in kitabında bu örnekleri www. godlessgeeks.com/links/godProof.htm internet adresinden aldığını ifade ediyor. Site incelendiğinde sitenin ateizm inancını savunduğu ve delillerinin dini esas taşımadığı görülür. Şayet dini literatürlerde Tanrı'ya inanılması için bu tür mantık dışı deliller sunulsaydı; dinler taraftar bulamaz ya da çok az sayıda inananları olurdu. Hâlbuki dini literatürde kullanılan pek çok delil "mantık ilminden" yola çıkılarak oluşturulmuş bilimsel delillerdir. Özellikle islâm dünyasında geliştirilen bu delillerden bir kısmı şöyledir:

Fıtrat Delili: Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın varlığı, insanlar tarafından doğal olarak kabul edilecek bir konudur. Hem İslâm bilginleri hem de Batılı düşünürler, tarih sahnesinde yer alan milletler incelendiğinde, genellikle her milletin bir Tanrı inancına sahip olduğu sonucuna varılacağını, buna bağlı olarak da selim yaratılışını

---

159 http://www.salom.com.tr/haber-86607-yahudilikte_tanri__kavrami_ve_iman (10 04 2015).
160 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 84.

ve varlığını doğal olarak benimseyeceğini belirtmişlerdir. "Kübûl-i âmme" veya "fıtrat-ı selime" olarak da adlandırılan bu delil ırk, ülke, dil, din ve felsefesi ne olursa olsun, belli bir seviyeye ulaşabilmiş bütün milletlerin evrende hakîm bir yaratıcının eserlerini görebileceklerini ifade eder. Aslında ezelî bir yaratıcının varlığı, yeterli aklî kapasiteye sahip bütün insanlar tarafından daima zarurî olarak kabul edilmiştir. Bu yüce yaratıcıya her zaman tapınılmış, O her dilde bilinmiş, her lisanla anılmıştır. İnsan Allah'ın varlığını içinde hisseder. İnkârın doruğundakilerin bile büyük bir felaketle karşılaştıklarında taşa, toprağa veya ağaca sığındığı görülmemiştir.

Kur'an-ı Kerim herkesin, hatta her şeyin Allah'ı yücelttiğini ifade ederek[161] fıtrat deliline dikkat çekmekle kalmamış, semavî dinlerin ortak noktasını oluşturan Hanif inancının, Allah tarafından insan türünün yaratılış özelliklerinden biri kılındığını ve bunun asla değiştirilemeyeceğini haber vermiştir[162]. Şu halde inançsızlık, insanın doğal yaratılışından uzaklaşmasından ve ona ters düşmesinden başka bir şey değildir. Bu tutum Kur'an'da "ifk" kelimesiyle ifade edilmiştir. Râgıb el-İsfahânî ifki, "herhangi bir şeyi olması gerekenden başka yöne çevirmek" diye açıklar ve bu tutumun inançta haktan bâtıla, sözde doğrudan yalana, fiilde de güzelden çirkine yönelmek şeklinde gerçekleştiğini ayetlerden örnekler vererek açıklar[163]. Ayetlerinde, ilahî gerçekler karşısında ellerinde önemsenecek bir delil bulunmadığı halde tartışanlardan söz edilirken, onların gönüllerinde hiçbir zaman tatmin edemeyecekleri bir kibir bulunduğu, aslında kâinatın insanın dışındaki unsurlarını yaratmanın insana kıyasla daha muazzam bir olay olduğu ifade edilir. Yine aynı sûrenin 62-63. Ayetlerinde; "işte her şeyin yaratıcısı olan rabbiniz Allah budur. O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl aldatılıp döndürülüyorsunuz! Allah'ın ayetlerini bile bile inkâr edenler hep böyle döndürülmüşlerdir" denilmektedir. Sağduyu ve doğal yaratılışa aykırı olarak Allah'ın inkâr edilmesi, Kur'an'da kibir, inat, zulüm, zorbalık, nankörlük ve saptırıcı dış etkenlerle irtibatlandırılır[164], "Ayetlerimizi, sadece o selim yaratılış ahdini bozan nankörler, hem de bir inat uğruna inkâr ederler"[165] buyrulmaktadır.

---

161 el-İsrâ, 17/44.
162 el-Rûm, 30/30.
163 el-Mü'min, 23/56-57.
164 el-En'âm, 6/33; el-Hûd, 11/59; en-Neml, 27/14.
165 el-Lokmân, 31/32.

Dini Tecrübe Delili: Dinî hayatın odak noktasını oluşturan Allah inancının doğup yerleşmesinde şahsî yöneliş ve gayretlerin, içe dönük gözlemlerin önemi çağdaş yazarlar tarafından da kabul edilmektedir. Ancak yüksek bir irade gücüne dayanan bu tür psikolojik tecrübelerin zorluğu bir yana, ulaşılan sonuçların daima isabetli olamayacağı ve sadece tecrübe eden açısından değer taşıyacağı da unutulmamalıdır. Allah'ın varlığını ispat konusunda kullanılan delilleri eleştiri süzgecinden geçiren İbn Rüşd, keşfin yaygın olarak kullanılmayacağını, Kur'an'ın benimsediği yolun düşünme ve incelemeye davetten ibaret olduğunu, dolayısıyla bunun terkinin Kur'an yöntemini hiçe saymak anlamına geleceğini ifade eder. Ancak, nefsin arzularını asgariye indirmenin gerçeğe ulaşma yolunda akla yardımcı olabileceğini de kabul eder. Keşf, dinin benimsenmesinden sonra dini hayatın güçlenmesi ve ruhun Allah'a yücelmesi yolunda, uygulayabilenler için faydalı bir yöntem olarak değerlendirilmelidir.[166]

Her delilin çıkış noktası olarak gördüğü özel bir varlık, olgu veya olay olduğunu daha önce söylemiştik. Dini tecrübe delilinin başlangıç noktası, doğadaki varlıklar ve ahlaklılık gibi genel olgular değil, pek çok insan tarafından anlatılmakla birlikte esas itibarıyla bireysel olarak yaşanan ve bazı özellikleri itibarıyla günlük hayatta yaşanan sıradan olaylardan farklılaşan, sıra dışı yahut olağan üstü yönü olan olaylardır. Çeşitli düzeyler veya türleri olan bu sıra dışı olaylar yahut harikulade haller, öteki delillerin temel olguları durumunda olduğu gibi, bir açıklama gerektirmektedirler. Bu tür olayları doğal yollarla veya doğaüstü olmakla birlikte din dışı yollarla açıklamak mümkünse, yaşanan olay dini tecrübe olmamakta; ama olayın tek açıklaması veya en azından alternatifler dikkate alındığında ortaya çıkan en iyi açıklaması dini kavramlarla yapılan açıklama ise, yani olay en ikna edici şekilde ancak bir Tanrı'nın varlığı ve o olaya neden olmuşluğu şeklinde ise, ortada bir dini tecrübe olduğundan ve yaşanan tecrübenin de bir Tanrı'nın varlığına ve etkinliğine delalet ettiğinden söz edilmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında dini tecrübe türü olayların çok çok eski olduğu bilinen bir gerçektir. Zira dinlerin varlığı, en azından teistik din teorisi açısından bakıldığında, bir bilgelik birikimi veya derin felsefi düşünce sonucu değil, doğaüstü yollarla peygamberlere gönderilen vahiy tecrübesi ile başlamıştır. Doğaüstü bir epistemik kaynak olan vahiy tecrübesi, yine doğal olayların akış düzenini ontolojik anlamda aşan mucize tecrübesiyle desteklenmiştir.

[166] Topaloğlu, *Allah İnancı*, ss. 33-34.

Bunlar dini tecrübenin en üst ve en özel düzeyleridir. İslami terminolojiye bakıldığında, bunların altında, velilere özgü olarak olabilirlikleri kabul edilebilen ama içerikleri itibarıyla hiç kimseyi dini açıdan bağlayıcı bulunmayan keşf ve keramet tecrübeleri, bunların altında da, sıradan dindarlarda görülebileceği kabul edilen ve meunet denilen daha basit düzeyde olağanüstü sayılabilecek deneyimlerin olabilirliğinden bahsedilir. Ayrıca bu tür 'harikulade haller' sınıflamalarında bir de istidrac kavramından bahsedilir; bu da bu tür olağanüstü hallerin normal şartlarda kendisinden beklenmeyecek kişilerde görülmesi ve dolayısıyla dini tecrübe olarak sayılmamasıdır.

Dini tecrübe konusunda ülkemizde gerçekleştirilen ve rastgele örneklem yöntemine göre farklı bölgeler ve kesimlerden 1200 kişi arasında yapılan bir araştırmada insanlara şu tür sorular sorulmuştur: Duaya cevap olarak veya bir ihtiyaç anında Allah'ın yardımının görülüp görülmediği, sağlığa kavuşmada duanın etkisinin olup olmadığı, Allah'ın her yerde hazır ve nazır olduğunun derinden hissedilip edilmediği, özel bir olayda veya genel olarak Allah'ın kişiye yönlendirdiğinin hissedilip edilmediği, beddua karşısında Allah'ın cezalandırdığının görülüp görülmediği, dini içerikli rüya veya sezgilerinin gerçekleşip gerçekleşmediği, bir kişinin aynı anda iki farklı yerde bulunduğu gibi bir hissin yaşanıp yaşanmadığı, var olan her şeyin bütün olarak görülüp görülmediği, vb. Sonuçta, dini tecrübe yaşayanların oranı % 64 çıkmış ve dini tecrübe yaşadık diyenlerin % 89'u yaşadıkları tecrübeyi doğrudan Allah'ın inayetine bağlamışlar, kültürel-dini anlamda sözü edilebilecek bazı aracı seçenekleri bile neredeyse hiç işaretlememişlerdir. Dini tecrübenin Tanrı'ya delaletine itiraz edenler, genellikle bu tecrübeleri ya ruh hastalıkları gibi patolojik vaka olarak ya da cehaletle bağlantılı yanılmalar olarak yorumlamaktadırlar. Her ikisinden kaynaklanan benzer vakaların hiç olmadığı elbette söylenemez. Ancak, bütün dini tecrübeleri bunlara indirgemek gerçeklerle uyuşmamaktadır. Geçmişte dini tecrübe yaşadığını iddia eden pek çok kişi, tarihin gelmiş geçmiş en akıllı ve başarılı insanları arasında olabildiği gibi, ülkemizde yapılan ankette de dini tecrübe yaşadığını belirtenlerin çoğunun ruhsal hastalık ve cehalet gibi noksanlıklardan uzak olduğu görülmüştür.[167]

[167] Yaran, *Din Felsefesine Giriş*, ss. 96-99.

Dini tecrübe dinin doğruluk boyutu açısından önemlidir. Zira dinler esas itibariyle vahye dayanır. Vahiy ise en üst düzeyde ve en özel anlamda da olsa bir dini tecrübe ürünüdür. Allah'ın insanlara yardımı ve yol göstericiliği sadece peygamberlik dönemiyle sınırlamak gibi bir hataya düşülmeyecekse, dini tecrübenin imkânı ve önemi göz ardı edilmemelidir.[168]

Elbette her yaşanan ve olağanüstü gözüken tecrübe gerçek bir dini tecrübe olmayabilir. Bunu niçin dikkate alınması gereken ilkeler veya kriterler vardır. Bunlar arasında Swinburne'ün safdillik ilkesi veya bizim geliştirmeye çalıştığımız eleştirellik yahut tahkik ilkesinden bahsedilebilir. Ancak belli kriterleri aşan tecrübelerin varlığı ve önemini de küçümsememek gerekir. Sahih dini tecrübeler Tanrı'nın varlığı konusundaki tartışmada, ateizm karşısında teizmi desteledığı gibi, Tanrı'nın bu dünyada etkinliğini sürdürüp sürdürmediği konusunda deistlerle teistler arasındaki tartışmada da teistlerin en güçlü dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, sahih dini tecrübelerin varlığı, hem ateizm hem de deizm karşısında teizm açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, dini tecrübe içinde tartışılan hususlardan biri de, kendisi dini tecrübe yaşamayanın başkasının tecrübesini güvenip güvenemeyeceği meselesidir. Bu da, Tanrı inancını, herhangi bir doğal teoloji düşüncesine değil de, Peygambere güvene ve dolayısıyla Peygamberin mucize ve vahiy tecrübesine güvene dayandıranların da makul bir yol izlediklerinin savunulabilmesi açısından önemlidir. Sonuçta, genel olarak bakıldığında ve bir bütün olarak düşünüldüğünde, delillerin çoğu Tanrı inancı açısından sağlam, güçlü, ikna edici yollardır. Bu ifade elbette her inanmayana ya da inanmamakta diretene zorunlulukla ispat etmek anlamından daha mütevazı bir anlam taşımaktadır. Aşırı iddialılığa da zaten gerek yoktur. İmanı sağlayan tek faktör de, inançsızlığı besleyen tek etken de salt rasyonel deliller olmadığı için, rasyonel delillerden ve onları önemseyenlerden, yapabileceklerinin üstünde şeyi beklememek gerekir.[169]

Kozmolojik Delil: Kozmolojik delil adından anlaşıldığı üzere, kozmosdan/evrenden yola çıkan ve orada görülen işaretle, delil ile Tanrı'nın varlığına ulaşan bir delildir. Hemen anlaşılmış olacağı üzere, bu delil artık zihindeki bir kavramdan ve tanımından değil, dış dünyadaki bir realiteden, bir olgudan başlamaktadır; dolayısıyla, a priorı değil a posteriori bir delildir. Aslında (Kant'ın ahlak delili hariç)

---

[168] Cafer Sadık Yaran, *Dini Tecrübe ve Maunet,* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009, s. 27.
[169] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* ss. 99-100.

bundan sonraki bütün delillerle ilgili bir genellemede bulunmak, kolaylaştırıcı bir ipucu vermek, mümkündür. Farklı mantıksal formlar içinde ifade edilebilmekle birlikte, kozmolojik, teleolojik, ahlak delili ve dini tecrübe delillerinin tamamının işleyiş mantığı aşağı yukarı aynıdır. Hepsi hemen hemen iki öncül bir sonuçtan oluşur. İki öncüle, daha basit bir dille iki adım demek de mümkündür. Birinci öncülde veya adımda, sıra dışı bulunan, önemli görülen, üzerinde düşünülmeye değer olan bir varlığa, olguya veya olaya dikkat çekilir. Bu varlık, olgu veya olay; kozmolojik delilde, evren, özellikle evrenin sonradanlığı ve/veya mümkünlüğü; teleolojik delilde, evrenin bütününün veya bir parçasının düzenliliği ve/veya gayeliliği; ahlak delilinde, vicdanın ve ahlaki değerlerin gelişmişliği; dini tecrübe delilinde, yaşanmış olağanüstü olayların veya olağanüstü bir kişisel deneyimin varlığıdır. İkinci öncülde veya adımda, bu varlık, olgu veya olayların tatmin edici bir açıklama gerektirdiği öngörülür ve alternatifler dikkate alınıp elenerek en iyi açıklaması bulunmaya çalışılır. Bu aşamanın temel ilkesi, nedensellik ilkesi veya yeter sebep ilkesidir; her olayın kendisini açıklamaya yetecek yeterli bir nedeninin olduğu, bunun bulunacağı ve zihnin ancak tatmin edici bir neden bulunduğunda rahatlayacağı varsayılır. Bu aşamada, kıyas, tümevarım, analoji gibi farklı akıl yürütme yollarına başvurulabildiği görülür. Üçüncü aşama, sonuç aşamasıdır. Delil olarak dikkate alınan varlığın veya olgunun, en iyi yahut yegâne açıklaması bulunmuştur; o da evreni yaratan, gayesine göre düzen içinde yöneten, insanların doğalarına vicdani duyarlılık yerleştirip ahlaki gelişimlerini sağlayan ve ihtiyaç duydukları bazı özel anlarda onlara normalüstü deneyimler yaşatan bir yüce varlıktır, Tanrı'dır, Allah'tır. Bu genel gidişat ve birbirine yakınlık göz önünde tutulduğunda delilleri anlamak belki daha kolay olabilecektir.[170]

Bu delil için "Yaratılmışlık Delili" de denmektedir. Bu akıl yürütme şekli, islâm tarihi boyunca Müslüman ilim ve fikir adamları tarafından "hudus" ve imkân" delili adlarıyla incelenmiştir. Bilindiği gibi Kur'an'ı Kerim'de insanın, yakın ve uzak çevresinin ve kâinatın (Kur'an'ın ifadesiyle göklerin ve yerin) yaratılışını konu edinen birçok ayet bulunmaktadır. Bu ayetler, insanı hem kendisi hem de dış dünya hakkında incelemeler yapmaya ve düşünmeye davet etmektedir: "Resulüm, 'göklerin ve yerin rabbi kimdir?" diye sor. Sonra da: 'Elbet Allah'tır' diye kendin cevap ver.

[170] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* s. 77.

Onlara şöyle de: 'Öyleyse O'nu bırakıp da kendilerine bile faydası ve zararı dokunmayan şeyleri mi mabut edindiniz?' De ki: 'Kör olanla gözü gören bir olur mu, karanlıkla aydınlık bir sayılır mı hiç? De ki: 'Her şeyi yaratan Allah'tır. Bir ve kâinatın yegâne hakimi olan sadece O'dur.[171]

"Yaratıcı" ve "yaratılmış" ayrımı, benlik bilincine sahip ilk insandan itibaren düşünce konularından birini teşkil etmiştir. Cansızlardan başlayarak bitkilere, hayvanlara ve insana doğru gittikçe hızlanan bir değişim söz konusudur. İnsanlar ve hayvanlar doğar, büyür, ölür; yerlerine türün başka fertleri geçer. Bitkiler, hatta cansız dediğimiz varlıklar da değişmeye mahkûmdur. Demek ki kâinat yaratılmıştır ve devamlı yaratılmaktadır. Her yaratma fiilinin bir fâili olmalıdır. Madde, kendi kendisinin yaratıcısı ve geliştiricisi olamayacağına göre, her şeyin yaratıcısı Allah'tır.

Fizik, kimya, astronomi gibi pozitif bilimlerle meşgul olan bilginler, madde üzerindeki incelemeleri sonucunda maddenin, dolayısıyla tabiatın sonradan yaratıldığını tespit etmiş, ayrıca bugün mevcut olan tabiat düzeninin bir gün bozulacağı kanaatine varmışlardır. Her sonlunun bir başlangıcının olması doğaldır. Başlangıcı olan, kuşkusuz bu özelliği taşımayan bir varlık tarafından meydana getirilmiştir; o da yüce Allah'tan başkası değildir.[172]

Kur'an'da Allah insanın akletmesine ve yarattığı varlıklar üzerinde düşünmesini isterken doğa bilimlerinden metafiziğe, tüm ilim dallarında ve bilimin tüm alanlarında insan aklının ve muhayyilesinin ulaşabileceği son noktaya kadar ilerlemesini ister.[173]

Kozmolojik delil, hem dini hem de felsefi literatürde görülen en eski delillerden biridir. Dini literatürde Hz. İbrahim'in gök cisimleri ile ilgili tefekkürüne kadar geri götürülebildiği gibi felsefi literatürde de Platon ve Aristoteles'e kadar geri götürülebilmektedir. Ancak onu en fazla klasik dönem islam filozofları ve kelamcılarınca önemsendiği ve geliştirildiği genellikle çağdaş Batılılarca da kabul edilir. Nitekim günümüz İngilizce din felsefesi kitaplarının çoğunun 'İçindekiler' kısmında da görülebilen ve ingilizceleştirilmeden olduğu gibi yazılan tek kelime (Kelam) kelimesidir ve kozmolojik delilin hudus versiyonunun başlığı olarak kullanılır. Bu da kozmolojik delilin hudus versiyonunu/türünü kelamcılarının geliştirmiş olduğunun teslimi anlamına gelmektedir. İslam düşüncesi içinde

---

[171] er-Ra'd, 13/16.
[172] Topaloğlu, *Allah İnancı*, s. 30.
[173] Kılıç, *İslam Felsefesi,* s. 203.

kozmolojik delilin daha ziyade iki türü üzerinde durulmuş, bunlardan kelamcıların geliştirdiğine hudus, filozofların geliştirdiklerine imkân delili denmiştir.[174]

Hudus Delili: Hudus, sonradan olmak, önceden yok iken belli bir zamanda ortaya çıkmak demektir; başka bir deyişle, hudus, ezeli olmamak, varlığının bir başlangıcı olmak demektir. Burada hudusundan, sonradan ortaya çıkmışlığından söz edilen elbette kozmosdur, fiziksel âlemin tamamıdır, kısaca, evrendir. Delilin özü, evrenin sonradan var olmuş olmasıdır. Daha sonra bu sonradan olmuş evren için tek yahut en iyi açıklayıcı neden olarak Tanrı'nın varlığı ve evreni yarattığı ve dolayısıyla Tanrı'nın var olduğu sonucuna ulaşılır. Bununla birlikte, hudus delili, Gazali tarafından ve onun geliştirdiği versiyonu esas alan Craig tarafından bir kıyas formunda ortaya konulur ve öncüller o sıraya göre değerlendirmeye alınır. Kıyas formunda ifade edildiğinde delil şöyle dile getirilir:

-Her hâdisin (sonradan meydana gelenin) hudusu (yokken ortaya çıkması) için bir mühdis (meydana getirici neden) gerekir.

-Evren, hadistir (önceden yokken, sonradan meydana gelmiştir).

-O halde, evrenin de bir muhdisi (nedeni) olması gerekir.

Burada birinci öncülün özü, 'her olayın bir sebebi vardır' şeklindeki genel kanaattir. Önce yokken var olan her olayın bir sebebi olduğu, bu sebep olmadığı sürece yokluktan varlığa çıkamayacağı gerçeği, Gazali'ye göre, kabulü aklen zorunlu bir gerçektir. Bu öncül, kısaca belirtildiğinde, nedensellik ilkesinin geçerliliğine dayanır. Nedensellik ilkesi, hayatta karşılaşılan tüm olaylarda görüldüğü gibi bütün bilimsel araştırmaların da temelini oluşturan bir varsayımdır. Yani evren hâdis olduğuna yani varlığının başlangıcı bulunduğuna göre, onun var olması da olmaması da eşittir. Varlığı ile yokluğu eşit olan bir hâdisin var olması ve bu varlığın belirli bir zamana tahsis edilmesi ve ait kılınması onun bir tahsis ediciye (belirleyiciye), bir yaratıcıya muhtaç olduğunu gösterir. Aklın ilkelerinden olan sebep-sonuç prensibine göre her meydana gelenin bir meydana getiricisinin olması gerekir. İşte bu meydana getirici irade ve ihtiyar sahibi, ezeli bir varlık olan Allah Teala'dır.[175]

Tarihte Avrupa'da Galileo'dan sonra evren ile ilgili en önemli buluş hiç şüphesiz 17. yüzyılda Newton'un genel çekim kanununu keşfetmesi olmuştur. Çekim

---

[174] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* ss. 78-79.

[175] Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş,* İstanbul: Ensar Yayınevi, 2014, s. 85.

kanunu, evrenin statik (durgun) olamayacağını göstermesine rağmen, insanlar evrenin genişleyebileceğini düşünememişlerdir ve Avrupa'da statik evren anlayışı Einstein'in 1915 de "genel izafiyet kuramını" ortaya atmasına kadar devam etmiştir. Genel izafiyet kuramı evrenin genişlemesi ya da büzülmesi gerektiğini göstermektedir. Başka bir deyişle o, evrenin bir başlangıcı ve sonu olduğunu ortaya koymaktadır. Ne var ki bu buluş büyük şaşkınlığa sebep olmuştur. Bu modelin mimarı Einstein bile statik ve zamansız bir evren düşüncesini terk etmek istememiştir. Einstein, evrene statik bir görünüm verebilmek için genel izafiyet kuramı denklemlerine "kozmolojik sabit" denen son derece yapmacık ve zorlama olan bir sayı ekleyerek denklemlerin sonucunu değiştirmiştir. Yıllar sonra Einstein, kozmolojik sabiti genel izafiyet kuramının alan denklemlerine koymanın hayatının en büyük hatası olduğunu kabul edecektir.[176]

20. yüzyılda evrenin ezeli mi sonradan mı olduğu konusuna bilim bir daha el atmıştır; yüzyılın ilk yarısında ezeliliği savunan durgun durum (*steady state*) kuramı ile sonradanlık anlamına gelen büyük patlama (*big bang*) kuramı bir süre yarışmışlardır. 1948 yılında Herman Bondi, Thomas Gold ve Fred Hoyle tarafından ortaya atılan durgun durum kuramına göre, galaksiler birbirinden uzaklaştıkça aralarındaki boşluklarda yaratılan yeni maddeden sürekli olarak yeni galaksiler (yıldız kümeleri) oluşmaktadır. Bu yüzden, evren kabaca her zaman uzayın her noktasından aynı görünmekte ve yoğunluk hemen hemen hiç değişmemektedir. Binlerce yılda meydana gelen yeni bir hidrojen atomu gerekli olan maddenin oluşmasını sağlamaktadır. Ancak, burada maddenin temelini oluşturan hidrojen atomlarının nereden ve nasıl oluştuğu, maddeyi nasıl meydana getirdiği sorusu cevapsız kalmaktadır. Evrenin ezeli ve sonsuz olduğunu ve kesinlikle hiçbir değişikliğe uğramayacağını anlatan bu model özellikle materyalist ve ateistler tarafından büyük ilgi görmüştür. Bu kuramın temel tezlerinden birisi de, evrenin ezelden beri hep aynı şekilde olduğu ve hiçbir değişikliğe maruz kalmadığı şeklindedir. Bu noktada şu soruyu sormak gerekir: Evren, niçin hep aynı şekilde kalmaktadır? Bu modelin savunucularına göre evren böyledir; zira aynı kalabilmenin geçerli yolu budur. Bu tezin hararetle savunulduğu dönemlerde bile, böyle bir açıklama doyurucu olmaktan uzaktır. Bu açıklama herhangi bir sandalye için, bu sandalye niçin böyledir? Şeklindeki soruya öyle olması gerektiği için öyledir; bu

---

[176] Şahin Efil, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri,* İstanbul: Pınar Yayınları, 2002, s. 163.

şekilde kalabilmesinin tek yolu budur şeklinde verilen cevaba benzemektedir. Ancak, 1965 yılında Penzias ve Wilson'un mikrodalga radyasyonunu keşfetmesi ile bu kuram büyük ölçüde çürütülmüştür. Düşünce tarihinde pek çok düşüncenin tez ve anti-tez şeklinde ortaya çıktığını biliyoruz. Bu bağlamda, Durgun Durum Modeli de büyük Patlama Modelinin anti-tezi olarak ortaya çıkmıştır. Artık hemen hemen hiç kimse evrenin ezeli ve sonsuz olduğuna inanmamaktadır. Çünkü modern veriler böyle bir düşüncenin savunulmasını imkânsız kılmaktadır.[177]

Bu durum bilim adamlarının durgun durum kuramının terk etmesine ve büyük patlama kuramının bilim adamlarının kahir ekseriyeti tarafından kabul edilmesine neden olmuştur. Böylece, hudus delilinin ikinci öncülüne güçlü bir bilimsel destek gelmiş olur. W. L. Craig'in hudus delilini *Kalam Cosmological Argument* diye yeniden gündeme getirmesi ve din felsefesi kitaplarına girdirmeye başarması da, büyük patlama ve benzeri bilimsel gelişmelerle delilin ikinci öncülünün sağlamlaştığı yönündeki görüşleri ve gerekçeleri sayesinde oldu. Kısacası, big bang desteği önemsiz değildir; zira big bang'den önce de evrenin hudusu savunuluyordu, sonra da savunulmaya devam edecektir. Çünkü her insanın kendi gözlemleri de göstermektedir ki, dünyadaki her şey, değişme yahut oluş ve bozuluş içindedir (gündelik dil ile belirtmek gerekirse) doğup büyümekte ve ölmektedir. Gözlem alanımızdaki her fiziksel varlık ölümlüdür. Büyük dedelerimiz yaşamış ve ölmüştür; bizler bir zamanlar yokken sonradan doğmuş ve halen ölüme doğru ilerlemekteyizdir. Etrafımızdaki canlılar, sevdiğimiz hayvanlar, meyvesinden beslendiğimiz ağaçlar, güzel bulduğumuz çiçekler, zamanında çok sağlam yapılmış olan kaleler ve saraylar, hepsi doğumlu ve ölümlüdür. 'Dünyadaki varlıklar tek tek böyle ama dünyanın bütün de böyledir denemez; böyle denmesi mantıksal anlamda bir terkip hatasıdır' şeklindeki itiraz, belki eskiden biraz daha güçlü görülebilirdi. Ama günümüzde, hem bunda bir terkip hatası olmadığı sağduyu düzeyinde akılla savunulabilir hem de bilimsel açıdan bakıldığında da dünyanın başlangıç yaşı belirtilmektedir. Dünyadaki her tikel varlığın yaşı varsa, dünyanın tamamının yaşı varsa, öteki göksel cisimlerin fizikokimyasal yapıları benzer elementlerden oluşuyorsa, sonuçta, fiziksel evrenin tamamının da bir doğumu, yaşamı ve ölümü olduğunu çıkarsamak yanlış bir şey olmayacaktır. Kısacası, salt kendi gözlemlerimiz üzerine düşündüğümüzde de 'Evren hadistir' öncülünün doğru olduğu sonucuna

[177] Efil, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri,* ss. 156-158.

varırız. O halde, eğer hudus delilinin birinci öncülü de ikinci öncülü de doğruysa, sonuç zorunlu olarak doğrudur. Çünkü bu iki öncül arasındaki mantıksal ilişki, kıyas mantığının geçerlilik kurallarına uygundur. Her hadisin bir muhdisi varsa, evren de hadis ise, onun da bir muhdisi, yani sonradan meydana getirecek ve uçsuz bucaksız büyüklüğü içinde kozmos olarak bir arada tutacak sonsuz ilim, kudret ve irade sahibi bir varlık olmalıdır. O da, Tanrı'dır. Bu haliyle kozmolojik delilin hudus versiyonu, geçerli ve sağlam bir delildir. Evrenin sonradan olduğu şeklindeki bütün deliller geçersiz görülse ve evrenin ezeli olduğu ortaya çıksa, bu durum, evrenin Tanrı'nın varlığına delaletinin sonu mu olur? Hayır. Çünkü kozmolojik delilin bir başka versiyonu olan imkân delili, evrenin ezeli de olabileceği varsayımı üzerine kuruludur.[178]

İmkân Delili: Hudus ve imkan delilleri âlemi inceleyen ve alemden hareketle Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışan deliller olmasına rağmen, kelamcılar daha çok hudus, İslam felsefecileri ise imkan deliline ağırlık vermişlerdir.[179] İmkân delilinin temel olgusu da hudus delilinde olduğu gibi evrendir; fakat evrenin hudusu yahut sonradanlığı değil, imkânı/mümkünlüğü, yani zorunlu bir varlık olmayıp, varlığı da yokluğu da düşünülebilen bir varlık olmasıdır. Varlığı da yokluğu da mümkün olan varlığın nasıl yok değil de var olduğunun bir açıklanması aradığında ikinci adıma geçilmiş olur ve tek açıklama yahut en tatmin edici açıklama olarak, kendisi mümkün değil zorunlu olan bir varlığın evrenin varlığına sebep olduğu kabul edilir. Bu zorunlu varlık, Tanrı'dır. Bu delil de, hudus delili kadar sade bir biçimde olmasa da, genellikle mantıksal öncüller ve sonuç şeklinde şöyle ortaya konur;

-Çevremizde gördüğümüz varlıklar, var olmasının sebebi kendisi olan zorunlu varlıklar değil, var olması da yok olması da düşünülebilen, yok olduğunu varsaydığımızda ne mantıksal ne olgusal herhangi bir çelişkiye düşülmeyen mümkün/olumsal varlıklardır. Örneğin herhangi birimiz var olduğumuz gibi yok da olabilirdik ve bundan hiçbir çelişki, hiçbir sorun çıkmazdı. -Mümkün varlıkların, yokluktan varlığa gelmeleri için, varlıklarını yokluklarına tercih eden, yokluklarındansa varlıklarına sebep olan bir zorunlu varlığa, yani var olması için başka birinin var kılmasına ihtiyacı olmayıp, ezelden ebede her zaman var olan bir

---

[178] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* ss. 80- 82.
[179] Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş,* s. 89.

varlığa dayanmaları gerekir. -Öyleyse, zorunlu bir varlık var olmalıdır; o da Tanrı'dır.

Bu delile yapılabilen itirazlardan biri, mümkün varlıkların birbirine neden oldukları ve bunun sonsuza kadar böyle gitmiş olabileceği, dolayısıyla evrenin ezeliliği kabul edilirse, onun varlığını açıklamak için varlığı zorunlu olan bir Tanrı'ya gerek olmayacağıdır. Ne var ki, bu itiraz, mümkünlerin varlığını tatmin edici bir nedenle açıklama ihtiyacını karşılamamaktadır. Çünkü mümkünler dizisini birbirine ekleyerek ne kadar geriye de gitsek, dizinin veya sürecin tamamı mümkün varlıklardan ve olgulardan oluşmuş bir dizi ve süreç olmaktan çıkmamaktadır. Dolayısıyla, hepsi mümkün olma özelliğini koruduktan sonra, bir mümkün varlık, art arda bin mümkün varlık veya sonsuz mümkün varlık arasında büyük bir fark olmamakta; mümkün varlıklar, çok daha normal, deyim yerindeyse çok daha ekonomik olan yok olma halleri yerine var olma hallerini tercih edip buna neden olan bir varlığın mevcudiyetini zorunlu kılmaktadırlar. Zaten kozmolojik delillerin belki söyleniş itibarıyla en basit olan, fakat evren ve Tanrı ilişkisi üzerinde ciddi tefekküre hazır olan kişiler açısından aynı zamanda en düşündürücü, en dikkat çekici, belki en ikna edici olan özü de şudur: 'Neden hiçbir şey yok değil de bir şeyler var? Hiç var olmamak en doğal olan değil miydi? Örneğin, sıkıca kilitlediğimiz boş bir odamızı, bir sene sonra geldiğimizde yine bomboş bulmak en doğalı değil mi? Eğer orada bir şeylerin var olduğunu görmüşsek ve bu şeylerin varlığı kendi kendine orada bulunmalarıyla açıklanabilecek özellikte değilse, bunu açıklayacak başka bir neden aramaz mıyız? İşte evren de böyledir. Doğal ve normal olan, ister sonradan var olmuş oluşun ister ezeli olsun, evrenin ve içindeki bizlerin hiç var olmamasıdır. Ama evren yok değil de var olduğuna göre, kendi cinsinden olmayan, bir zorunlu varlık tarafından (ya da, Swinburne gibilerin daha mütevazı ifadesiyle, evrenin kendi kendine var olma ihtimalinin çok zayıflığı ile karşılaştırıldığında kendi kendine var olma ihtimali çok yüksek olan bir varlık tarafından) var edilmiş olmalıdır. Evreni yaratan bu varlık, kozmolojik delilin delalet ettiği ve dinin öğrettiği Tanrı'dır.[180]

Teleolojik Delil (Tasarım Kanıtı): Kozmolojik delil, evrenin varlığını, özellikle de belli bir zamanda var edilmiş mümkün bir varlık oluşunu, Tanrı'nın varlığı için çıkış noktası almıştı. Teleolojik delil veya tasarım kanıtı (veyahut daha eski bir ifadeyle nizam ve gaye delili) ise, evrenin tamamında veya bir parçasında görülen düzenlilik,

---

[180] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* ss. 83-84.

gayelilik, inayetsellik, güzellik gibi özellikleri temel olgu olarak yahut birinci öncül ele alır, bunları zengin örneklerle göz önünde canlandırır. İkinci öncül veya adım olarak da, bunların nedeni üzerinde durulur ve ya analoji/benzetme yoluyla ya da tesadüf ve benzeri ateistik alternatif açıklama denemelerini saçmaya irca etme yoluyla tek gerçek açıklayıcı neden olarak Tanrı'nın varlığı ve tasarımlayıcılığına ulaşılır. Bu delil evrendeki düzeni göz önünde bulundurduğu için nizam, her şeyin insanın emrine verilmiş oluşunu dikkate aldığı için "inayet", âlemin belli gaye ve sebeplere yönelik varlık ve olaylarla bulunuşunu, hiçbir şeyin boşyere yaratılmadığını dikkatlere sunduğu için "gaye", kâinattaki geçerli kanunların şaşmazlığını ve sağlamlığını, düzenli ve bilgece oluşunu göz önüne aldığı için "hikmet ve itkan" delili adıyla anılmaktadır.[181]

Tarihsel açıdan bakıldığında teleolojik delilin en eski delillerden biri olduğu görülür. Bilinen din ve felsefe kitaplarında yıldızlı semalardaki düzenin veya insanların çok düzenli ve gayeli organlarının Tanrı'ya delalet ettiğinin vurgulandığının görülmesi bir yana, düşünceleri belirgin yazılı tarihe geçmemiş insanların da kendilerine, hayvanlarına, yiyeceklerine, etraflarındaki dünyaya bakarak, bunların kendiliğinden olmayacak şeyler olduğunu ve bunların arkasında Tanrı'sal bir plan bulunduğunu çıkarsamış olabileceklerini ihtimal dâhilinde görmek çok zayıf bir varsayım olmasa gerektir. Çünkü teleolojik delil denilen delil, evrenin başlangıcı gibi uzaklara gitmeyi, öncüller ve sonuç şeklinde kıyas kuralları bilmeyi, vs. gerektirmemektedir. Birinci öncülü, kendi biyolojik yapımızda şahit olduğumuz düzenlilik ve gayelilik örneklerinden oluşabildiği gibi, bundan Tanrı'ya gidiş de günlük hayatımızda kullandığımız ve evlere veya aletlere benzetilerek yapılabilmektedir. Örneğin, bir ilkçağ filozofu dünyanın düzenliliğini, şehrindeki en muhteşem tapınağın düzenliliğine benzetmiş ve tapınağın arkasındaki dağdan binlerce yıl rastgele aşağı doğru taş yuvarlanmış olmasının neticede düzenli bir tapınağa dönüşmesinin imkânsız olduğu gibi, dünyanın düzeninin de milyonlarca yıl geriye de gidilse rastgele etkileşimler sonucu meydana gelemeyeceğini; bunun yerine, tapınağın akıllı bir planlayıcının, düzenleyicisinin, idare edicisinin olduğunu savunmuştur. Benzer şekilde, ortaçağ İslam dünyasında Gazali de, dünyayı bir saraya benzetmiş ve saraydaki her şeyin düzenli olup bir gayeye hizmet ettiği gibi, dünyadaki canlı cansız bütün varlıkların da, bazısını bilip bazısını bilemediğimiz pek

[181] Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş,* s. 90.

çok hikmetlerle varlıklarını sürdürdüklerini uzun uzun örneklerle göstermiştir. Ona göre, mükemmelce yapılmış binaları ve kusursuzca işleyen organizasyonu olan bir sarayın rastgele vücuda gelmiş ve tesadüfen bu düzenli işleyişini sürdürüyor olduğu, kısaca sahipsiz olduğu düşünülemeyeceği gibi, bir saraydan kat be kat büyük ve hikmetli olan dünyanın da sahipsiz olduğu ve tesadüfen bu hale geldiği düşünülemez. Dolayısıyla, bir sarayın yaptırıcısı ve sahibi olduğu gibi, evrenin de bir yaratıcısı ve sahibi vardır.[182]

İslam dünyasında teleolojik delili en fazla önemseyen, muhtemelen İbn Rüşd'tür. Hudus ve imkân gibi kozmolojik delil türlerini halkın anlamasının zor olacağını savunan İbn Rüşd, bunlar yerine, teleolojik delilin versiyonları sayılabilecek olan inayet ve ihtira adını verdiği delilleri öne çıkarmaya çalışmıştır. İnayet deliline göre, evrende var olan her şey (örn. gece ve gündüz, güneş ve ay, hayvanlar ve bitkiler, ırmaklar ve denizler, toprak ve su, hava ve ateş ve benzeri her şey) insanın varlığına uygundur, insanın varlığı için faydalıdır. Ayrıca, insanların organları ve hayvanların uzuvları da, kendi varlıkları ve özelliklerine uygundur. Bu uyguluğun ve faydalılığın tesadüfen meydana gelmiş olması mümkün değildir. Bu durumda, bu uygunluk, onu kasteden, irade sahibi bir fâilin bunulmuş olmasını zorunlu kılar.

Kur'an-ı Kerim'de gaye ve nizam delilleriyle ilgili birçok ayet vardır. On dört yüzyıl önce inen bu ayetlerin bir kısmının ifade ettiği incelikler ancak pozitif bilimlerin ilerlediği çağımızda anlaşılabilmektedir. Bilimin ilerlemesiyle elbette başka anlamlar da keşfedilecektir. Bu ayetlerden bazılarının meali şöyledir: "Gerçeği benimsememekte ısrar edenler bilmiyorlar mı ki gökler ve yer önceleri bitişik bir halde iken biz onları ayırdık, yaşayan her şeyi de sudan yarattık. Hala inanmayacaklar mı?"[183] "Yeryüzünü uzatıp düzleyen, orada sağlam dağlar yükselten, ırmaklar akıtan O'dur. Her türlü meyveden çift çift yaratan geceyi gündüze bürüyen yine O' dur. Bütün bunlarda iyi düşünenler için kesin belgeler vardır. Yeryüzünde yan yana bulunan arazi parçaları, üzüm bağları, ekinler, tek gövdeli, çatal gövdeli, dallı-budaklı hurmalıklar vardır. Hepsi aynı sudan sulandığı halde biz onların yemişini bir birinden üstün kılıyoruz. Muhakkak ki bunlarda aklını kullanan insanlar

[182] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* s. 87.
[183] Enbiya, 21/30.

için ibretler vardır."[184] Kur'an-ı Kerim'de çokça kullanılan bu delil erken dönemlerden itibaren İslam bilginlerinin ilgisini çekmiş ve hakkında müstakil eserler kaleme alınmıştır.[185]

Ortaçağ Batı dünyasından St. Thomas Aquinas'ın Beş Yol'undan beşincisi de gaye eksenli bir analojik teleolojik delildir. Ona göre, bütün doğal varlıklar bir amaca doğru düzgün bir biçimde hareket eder gözükmektedirler. Bu durum, hedefe doğru düzgün bir biçimde ilerleyen bir ok gibidir. Düzgün ilerleyen oku yönlendiren bir akıllı ve maharetli okçu olduğu gibi doğadaki varlıkları yönlendiren de bir Tanrı vardır. Benzetmeye dayalı akıl yürütmeler gittikçe daha mekanikleşmiş, on sekizinci yüzyılda saat analojisi en fazla üzerinde durulan analoji olmuştur. Pek çok parçası birbiri ile uyum içinde çalışan ve bir amaca hizmet eden saat, bazen bütün evrene, bazen de kulak veya göz gibi çeşitli organlara benzetilmiş ve saatin rastgele oluşmuş olması muhtemel görülemeyeceği gibi gözün de rastgele oluşmuş olamayacağı, bir tasarımlayıcı Tanrı'yı şart koştuğu öne sürülmüştür. Batı düşüncesinde, onsekizinci yüzyılda David Hume ve Kant'ın eleştirileri, ondokuzuncu yüzyılda da Darwinci yorumların ortaya çıkması teleolojik delilin eski popülaritesini kaybetmesine ve 1970'lerden itibaren yeniden canlanmaya başlayıncaya kadar gittikçe gözden düşmesine neden olmuştur. Hume'un "*Tabii Din Üzerine Diayaloglar"* adlı eserinin neredeyse tüm konusu teleolojik delil eleştirisidir. Delile, irili ufaklı pek çok eleştiri yöneltilmeye çalışılan bu eserdeki en büyük itirazlar, analojinin gücü, kötülük sorunu ve düzenliliğini doğal sınırlar içinde kalarak açıklama imkânı üzerinedir. Günlük konuşmalarda olduğu gibi metafiziksel tartışmalarda da analojiye başvurmak son derece kabul edilebilir bir yoldur. Zaten Hume'un kendisi de başka bağlamlarda analojik akıl yürütmelere başvurmaktadır. Kaldı ki, sadece felsefe ve sosyal bilimler değil doğa bilimlerinde bile analojiye dayalı çalışma ve akıl yürütmeler sıklıkla yapılmaktadır. Örneğin, tıpta bir ilacın önce kobaylarda, sözgelimi farelerde, sonra insanlarda denemesi, analojik akıl yürütme temelli bir yöntemdir. Bununla birlikte, analojilerde önemli olan belli bir benzeşim yönünün var olmasıdır, yoksa iki öğenin tüm yönleriyle birbirine benzemesi ve benzetilmesi değildir. Dolayısıyla, saray, saat vb. ile dünya veya göz arasındaki benzeşim noktası, ikisinde de parçaların olması, pek çok parçaların birbiri ile uyumlu olması ve parçaların uyumlu işleyiş sürecinin

---

184 Ra'd, 13/3-4.
185 Topaloğlu, *Allah İnancı,* s. 32.

bir amaca hizmet etmesidir.[186] Böyle benzeşim noktalarının varlığı, ikisinin de bir tasarımlayıcı ve düzenleyicisin varlığını çıkarsamaya yeterlidir. Bunu daha ileri götürmeye ve teisti evrenin yapıcısının çokluğuna zorlamaya çalışmak, analojinin mantığına terstir. Bu, fare ile insanın belli bir takım fizyolojik özelliklerinin benzerliğini dikkate alarak farede yaptığı denemelerin sonucunun insan üzerinde de benzer etkiyi yapabileceğini varsayan bilim adamını, ya bundan vazgeçmeye ya da insanın daha başka pek çok açıdan fare gibi olduğunu kabul etmeye zorlamak gibi yanlış ve anlamsız bir şeydir. Ayrıca, kendisine benzetilen saray veya saat gibi bu örneklerin yapımında pek çok insan rol oynasa da, arka planda genellikle bir sahip veya bir tasarımcı bulunmaktadır. Dolayısıyla, analojiye yönelik itirazlar, analojinin abartısız normal kullanımı karşısında, geçerli değildir.

Teleolojik delile yöneltilen bir başka itiraz, evrende düzenlilikler kadar kötülüklerin de bulunduğudur. Bunun dışında teleolojik delilin uzun bir süre gözden düşmesine neden olan gerekçelerden biri, Hume'un itirazlarında yer verilen ve özellikle canlılarda görülen düzenliliğin doğal nedenlere bağlı kalarak açıklanabileceği tezinin, Darwinci evrim teorisiyle gerçekleştirilebildiği iddiası olmuştur.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı insanlar, canlılarda görülen düzenlilik ve gayeliliklerin; popülasyon içindeki hayatta kalma mücadelesi, adaptasyonda başarısız ve zayıf olanı güçlünün bertaraf etmesi, doğal seleksiyon gibi mekanizmalarla açıklanabildiğini ve dolayısıyla bunlardan hareketle Tanrı'ya gitmeyi öneren teleolojik delil mantığının çöktüğünü öne sürmüşlerdir. Daha sonraki dönemlerde genetik materyaldeki mutasyonun etkisi gibi ek mekanizmaları da açıklama hipotezine katan evrim anlayışını, ateistler tamamen doğru ve yeterli saymış, teleolojik delilin Tanrı açıklamasını resme dâhil etmeye artık gerek kalmadığını ilan etmişlerdir. Bu durum bir süre teistler teleolojik delil yerine başka delillere yönelmelerine yol açmışsa da, Richard Swinburne gibi bazı din felsefecileri 1970'lerden beri Darwinci ateist iddialara karşı genel olarak teizmi savundukları gibi teleolojik delili de savunmayı sürdürmektedirler.

Swinburne'e göre, canlıların bazı özelliklerinin evrimsel bir gelişme etkisi taşıdığı kabul edilmiş bile olsa, bu, ne evrimci ateizmi haklı çıkarır ne de teleolojik

---

[186] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* s. 88.

delilden vazgeçmeyi gerektirir. Cevaplanması gereken pek çok soru varlığını sürdürmekte ve en iyi açıklama hâlâ Tanrı'nın varlığını ve etkinliğini kabul yolu ile sağlanmaktadır. Sözgelimi, evrenin gelişmesine neden olan yasalar niçin var olmuş, neden bu özelliklere sahip olmuştur? Büyük patlamadan beri var olan madde veya madde-enerji, neden sonraki gelişmelere uygun niteliklere daha başlangıçta sahiptir? Kendilerinden daha öncesi olmayan bu ilk madde-enerjinin ve onları evrimleşmeye sevk eden yasaların bilimsel açıklaması olamaz. Çünkü bilimsel açıklama, bir olayı kendisinden bir önceki olayla ve ilk olayın sonraki olaya neden olma düzenini ifade eden yasalarla yapılır. Büyük patlama ile ortaya çıkıp genişleyerek evreni oluşturan madde-enerjinin, kendisinden önceki maddesi de, bu gibi durumlarda meydana çıkışın yasası da bilinmediğine göre, bilimsel bir açıklama yapılmamakta, nihai açıklama olarak Tanrı'ya başvurmak en doğru ve doyurucu açıklama olmaktadır.[187]

20. yüzyılın en etkili ve üretken ateistlerinden biri iken son zamanlarda islama dönen Antony Flew, "kanıtın götürdüğü yere gitme" ilkesine bağlı kaldığı için, son zamanlardaki bilimsel gelişmelere dikkat edince Tanrı'ya inanmaya başladığını ifade etmiştir. Flew'nun kendi dönüşü üzerinde etkili olduğunu söylediği delillerin bir kısmı teleolojik delil kapsamında gerçeklerdir. Bu bağlamda o, önce doğanın kanunlarını kimin yazdığı üzerinde durur. 'Nasıl olup da, hiçbir özelliği olmayan gazlara can veren, bilinci ve zekâyı yönlendiren bir kanunlar kümesi var? Gibi soruların cevabının ilahi bir kanun koyucuya işaret ettiğini görür. Daha sonra o, evrenin bizim geleceğimizi biliyormuşçasına insana uygunluğu ve baştan beri ince ayarlanmış olduğunun ortaya çıkmasını, yine tesadüfle izah edilemez görür ve Tanrı'nın tasarımlayıcılığına başvurmanın kaçınılmazlığını belirtir. Üçüncü olarak, yine teolojik delil bağlamında, "yaşam nasıl başladı?" diye sorar ve "bu kadar akılsız bir evren nasıl olur da özgün amaçları, üreme kabiliyetleri ve genlerde kodlanmış anlamlı bilgi kümeleri olan varlıklar yaratabilir?" diye devam edip, bu ve benzeri gerçekler için yapılabilecek yegâne açıklamanın, sonsuz zekâya sahip bir aklın varlığını kabul etmek olduğu sonucuna ulaşır. Flew'nun ateizmden dönüşü ve buna neden olan bilimsel gerekçelerin açıkça belirtişi, bazıları yaşlanmasına hamletse de, genel olarak delillerin, özelde de teleolojik delilin, yukarda belirtilen Hume, Kant ve Darwin eksenli itirazlara rağmen, hâlâ fazlasıyla güçlü ve ikna edici olduğunun en açık kanıtlarından biri olsa gerektir.

---

[187] Yaran, *Din Felsefesine Giriş,* s. 92.

Akıllı Tasarım: Akıllı tasarım ya da İngilizce orijinal ismi ile *"intelligent design"* doksanlı yılların başından itibaren ABD de bir grup bilim adamı ve düşünürün geliştirdiği yeni bir bilimsel teoridir. Teori özetle şunu ifade eder: Evreni ve canlıları incelediğimizde, bunların bir akıl tarafından düzenlendiğini ve tasarlandığını gösteren kanıtlar bulunmaktadır. Teorinin kurucularından olan Prof. William Dembski de "akıllı tasarım bilimle teoloji arasında bir köprüdür" der. Bu nokta çok önemlidir. Akıllı tasarım inanca değil bilimsel kanıtlara dayanır. Yeryüzünde hiçbir ilahi din olmasaydı da canlılar incelendiğinde bunlar "büyük bir güç tarafından tasarlanmış olmalı" denilebilirdi.

Aslında "akıllı tasarım" teorisinin öncüleri müslüman düşünürlerdir. Nitekim İmam Gazali; balarısı, sinek gibi canlıların bedenlerindeki tasarımları uzun uzun anlatmış ve buradan yola çıkarak Allah'ın yaratma gücüne ve bilgisine dair yorumlar yapmıştır. Gazali'nin evrenin kökeni hakkında ileri sürdüğü kelamı yaklaşımı bugün ABD deki bazı dizayn teorisyenleri tarafından kullanılmaktadır. Teolog ve fizikçi olan William Lane Craig, Gazali'nin evrenin yaratılışı hakkındaki argümanına sık sık "Kalaam Argumment" diye atıfta bulunur ve bunun modern fizik tarafından kanıtlandığını ileri sürer.

Son olarak şu hususu da belirtmek gerekir ki bilim adamları evrenin on beş ile on yedi milyar yıl önce büyük patlamayla ortaya çıktığını kabul ediyorlar. Bu, zamanın ve maddenin bir başlangıcı olduğu anlamına geliyor ki, Tevrat'ın ve Kur'an'ın "Allah gökleri ve yeri yoktan yarattı" hükmüne son derece uygundur. Büyük patlama sonucunda çok farklı evren yapıları ortaya çıkabilirdi, ama insan yaşamı için en uygun fiziksel kanunlar ortaya çıkmış, bu fiziksel kanunları inceleyen pek çok bilim adamı evrende şaşırtıcı bir "hassas ayar" olduğu görüşünde birleşmiştir.[188]

İslam dininde kabul gören Tanrı'nın varlığının ispatı ile ilgili delillerden ve son yıllarda Avrupa'da ortaya çıkan "Akıllı Tasarım" ve "Hassas Ayar" argümanlarından kısaca bahsedilmiştir. Görüldüğü gibi bu deliller araştırılıp, düşünülerek yapılmış, mantık bilimine uygun, aklın ve bilimselliğin kabul ettiği neredeyse ispat noktasına ulaşmış delillerdir. Dawkins"in Tanrı'nın varlığına inanan insanların dayandığı kanıtlar başlığı altında gösterdiği deliller ise inananları aklı

[188] Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* ss. 190-192.

çalışmayan kişiler olarak algılanmasına sebep olunacak kadar basit, sığ ve mantık dışı örneklerdir. Bu sebeple Dawkins"in delil diyerek gösterdiği ve gerçekte ateist sitelerden alınmış bu uydurma örnekler bir kanıt değildir. Kanıt olarak varsayılmıştır. Yani "Kanıtı Varsayma Yanlışı" işlenmiştir.

7. Dinsel Tören Kavramında "Korkuluk Adam" Yanlışı

Bu bölümün ana başlığı "Dinin kökeni"dir. Dawkins, bu bölümde kendi fikirleri çerçevesinde oluşturduğu kavramlardan bahsedecektir. Dawkins ilk olarak dini törenler hakkında bir takım açıklamalarda bulunmuştur. Şimdi bu açıklamalara bir göz atalım; Bir evrimci için dinsel törenler, "güneşli bir orman açıklığında dolaşan tavus kuşları gibi göre çarparlar" (Dan Dennett'in ifadesi). Dinsel davranış karınca banyosunun ya da çardak inşasının insanoğlundaki daha açık hale getirilmiş eşdeğeridir. Zaman israfıdır, enerji israfıdır ve sıklıkla bir cennet kuşunun tüylerinde olduğu gibi aşırı derecede şatafatlıdır. Din, dindar bireylerin hayatlarını tehlikeye attığı gibi, diğerlerinin de hayatlarını tehlikeye atar. Binlerce insan belirli bir dine sadık olmaları yüzünden işkenceye uğramıştır.[189]

Yukarıdaki açıklamalarda okuyanların bilinçaltını olumsuz etkileyecek şekilde ifadelerin kullanıldığını görüyoruz. Aynı zamanda hangi dine ait törenden bahsedildiği açıklanmayarak konu kapalı ve genel bir havaya sokulmuştur. Eğer bütün dinlerin törenlerinin böyle olduğu kast ediliyorsa ki açıklama bunu gösteriyor, bu kesinlikle "Aşırı Genelleme" yanlışını ortaya çıkarır. Nitekim pek çok dinde ibadetler oldukça sadedir. Örneğin İslam dininin ibadetlerinin hiçbiri gösteriş içermez namaz kılarken kıyafetinizin sizi örtmesi ve temiz olması yeterlidir; oruç tutarken bu ibadetin hiç kimsenin haberinin olmasına gerek yoktur; hac yaparken tüm hacılar ihram denilen sade beyaz bir kıyafet giyerler ve dil, ırk, zenginlik gibi ayırımlar olmadan inandıkları tek Tanrı'ya birlikte ibadet ederler.

Bunun yanı sıra dinin insanların hayatını hangi sebepten tehlikeye attığı açıklanmamış yine genel ifadelerle din itici hale getirilmeye çalışılmıştır. Dawkins'in bildiği bir örnek varsa (ki yok gibi görünüyor) bunu bize açıklaması gerekmez miydi? Bu noktada Dawkins belirsizliklere dayanarak, "inananların ibadetleri" hakkında aşağılayıcı hatta korkutucu ifadelerle insanların bilinçaltında olumsuz

[189] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 153.

fikirler oluşturmak istemiş, amacına ulaşmak için de mantık yanlışlarından "Korkuluk Adam Yanlışını" kullanmıştır.

Dawkins kitabının sonraki bölümlerinde ateizm savunması yaparken şu tarz ifadeler kullanarak "Bir ateist kötülük yaptı diye bu ateizme ya da tüm ateistlere maledilemez kötülük o kişi ile alakalı ateizmle değil" tarzında savunmalar yapacaktır. Ancak görüldüğü gibi kendisi konu din ya da dindar insanlar olduğunda "Aşırı Genelleme" yanlışını sürekli kullanacak ithamlarını bu genellemeler üzerinden yapacaktır.

8. İyi Olmak İçin Dört Sebep İddiasında "Sahte İkilem" Yanlışı

Bu bölümün ana başlığı "Ahlakın kökeni neden iyiyiz?" dir. Dawkins "Dindar insanların çoğunun, din olmadan bir insanın nasıl iyi bir kişi olacağını veya olmasını bırakın nasıl iyi bir insan olmak isteyeceğini hayal etmede zorlandığını" ileri sürerek bölümde bu ve bunun gibi soruları tartışacağını ifade eder. Dawkins bir insanın iyi ya da ahlaklı olma durumuna özgecilik adını verecektir. Özgeciliğin Darwinci anlayışta karşılığı kısaca "Sen benim sırtımı kaşı ben de seninkini" mantığıdır.[190] Dawkins insanların birbirine karşı iyi olmalarının sebebini dört maddede açıklayarak şöyle açıklamıştır: Şimdi bireylerin birbirlerine karşı özgecil, cömert, ya da "ahlaklı" olmasını açıklayan dört iyi Darwinci sebebimiz var. İlk olarak genetik akrabalığın özel durumu vardır. İkinci olarak karşılıklı verme yani bireye yapılan iyiliklerin geri dönmesi ve geri döneceği "beklentisiyle" iyilik yapılması vardır. Ara vermeden devam edersek üçüncüsü cömertlik ve kibarlık konusunda bir üne sahip olmanın Darwinci faydası vardır. Dördüncüsü ise, eğer Zahavi haklıysa, (İsrailli hayvan bilimci Amotz Zahavi) özgecil verme, baskınlığın ya da üstünlüğün bir reklamı olabilir. Dikkat çekici cömertliğin taklit edilemez gerçek reklamı satın almak için bir yol olarak kullanması şeklinde özel bir ek faydadır[191] demiştir.

Görüldüğü gibi Dawkins "iyi, ahlaklı olmayı" tamamıyla beklenti, karşılık üzerine kurgulamıştır. Bu Dawkins'de bencil bir ahlak anlayışı olduğunu göstermektedir. Açıklamalar yakından incelendiğinde karşımıza çıkan mantık yanlışları şunlardır: İlk maddede "Yuvarlak Konuşma Yanlışı" denilen yanlış göze

---

[190] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, ss.194-199.
[191] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 201.

çarpmaktadır. Nitekim "Genetik akrabalığın özel bir durumu vardır." denilerek oldukça kapalı bir ifade kullanılmıştır. Şayet kastedilen akrabalar aralarındaki kan bağından dolayı iyilik yapıldığıysa burada karşımıza farklı sorunlar çıkacaktır. Örneğin her akraba birbirine iyi davranmakta mıdır? Davranmıyorsa bu nasıl açıklanacaktır? Ya da akraba olmadıkları halde karşılıksız birbirini seven birbirine iyilik yapan insanlar yok mudur? Eğer varsa ki (olduğu karşı konulmaz bir gerçektir) bunda da özel bir durum söz konusu mudur? Daha birçok bu ve bunun gibi pek çok soru karşımıza çıkacaktır. İşte bu sebeple; kullanılan yuvarlak ifadeler tatmin edici kabul edilemez. Aslında Dawkins'in iyi olmak için dört sebebine bir bütün olarak bakıldığında "Sahte İkilem" yanlışı ön plana çıkartıldığı görülmektedir. İnsanlar ya bu dört sebepten dolayı iyilik yaparlar; ya da iyilik yapmazlar. Sanki üçüncü bir şık yokmuş gibi göstermeye çalışmıştır. Oysaki iyilik yapmak için pek çok farklı sebepler bulunabilir. Örneğin, bunlardan biri de karşılık beklemeden insanın içindeki güzel duyguların dışa vurumu olarak iyilik yapabilmektir. Ancak burada görülüyor ki iyilik denilen kavram oldukça basite indirgenmeye çalışılarak iyilik eşittir çıkar noktasına getirilmiştir. Hâlbuki insanlık var olduğundan beri iyilik denilen kavram varlığını sürdürerek insanlık için vazgeçilmez bir değer olmuştur. İlk bölümde adından sıkça bahsettiğimiz ünlü bilim adamı Einstein, iyi insan kavramının önemini şu sözlerinde vurgular: "Aptallara göre insanlar; ırk, cinsiyet, milliyet, yaş, statü, renk, din ve dil başta olmak üzere 8'den fazla kategoriye ayrılırlar. Hâlbuki olay bu kadar karmaşık değildir. İnsanlar sadece 2'ye ayrılırlar: İyi ve kötü insanlar." Yine Einstein iyi insanlarla yaşama isteğini şu sözlerle anlatır: "Akıllı ve iyi niyetli insanlara özgü bir ada olması için neler vermezdim; öyle bir yer olsa ben bile vatansever kesilirdim." Kuran-ı Kerim'de İsra Suresi yedinci ayetinde İyilik ederseniz kendinize etmiş olursunuz, kötülük yaparsanız yine kendinize yapmış olursunuz buyurulur.

İnsanoğlu hem tüm isteklerini tek başına gerçekleştiremeyecek kadar güçsüz, hem de sevgi, aşk ve merhamet gibi duygularla donatılmış çok özel bir varlıktır. İnsanlar iyiliği yapmayı da kendisine yapılmasını da elbette her zaman arzu etmiş, bu konuda yüzyıllardır kitaplar yazılmış, felsefeler geliştirilmiştir. Hatta "iyi" olarak nitelendirilebilecek davranışlar toplumsal kural haline getirmişlerdir. Bunun yanı sıra pek çok anlayış ve düşünce sisteminde asıl iyiliğin karşılık beklemeden yapılması gerektiğidir. Karşılık bekleyerek yapılan iyilikler insanlar tarafından iyilik değil

çıkarcılık olarak algılanmıştır. Dünyaca ünlü yazar Leo Tolstoy "Eğer iyiliğin bir nedeni varsa, sonunda bir ödülü varsa, o iyilik değildir" der. Yine Fransız şair ve yazarlarından Jean Racine ise "Başa kakılan bir iyilik daima hakaret yerini tutar." diyerek iyiliği ifade etmektedir. Yine dünyaca ünlü Alman müzisyen Beethoven "İyilik yapmaktan üstün bir meziyet bilmiyorum" der.[192] Kısacası iyilik insanlık için vazgeçilmez bir kavramdır. Çünkü iyilik, sevgi, aşk ve merhamet gibi duyguların en güzel şekilde dışa vurumu dur. Ya çıkar için yaparsın ya da iyilik yapmazsın demek, hem iyilik kavramını küçümsemek hem de "Sahte İkilem Yanlışı" yapmak demektir.

Dawkins iyiliğin ve ahlaklı davranışların sebeplerini bu şekilde açıkladıktan sonra "Eğer Tanrı yoksa iyi olmak niye" başlığı altında şunları söyler: Dindar bir insan bu soruyu önüme koyduğunda (ve çoğu bunu yapar) beni aniden cezbeden şey bir meydan okumada bulunmaktır: İyi olmaya çalışmakta ki tek sebebinin Tanrı'nın onayını ve ödülünü almak ya da kınaması ve cezalandırmasından sakınmak olduğunu mu kastediyorsun gerçekten? Bu ahlaklılık değildir, yalnızca yağcılık yapmaktır, dalkavukluktur, her hareketini gözetleyen ve hatta bütün sahte düşüncelerini bile izleyen gökyüzündeki büyük gözetleme kamerasına veya kafanın içine yerleştirilmiş küçük dinleme aletine rol yapmaktır.[193]

Dawkins yukarıda iyiliğin dört sebebinden bahsederken bir insanın ancak çıkar amacıyla iyilik yapacağını ifade etmişken şimdi Tanrı'nın onayını ya da ödülünü almak için iyi olmayı yağcılık ve dalkavukluk yapmak olarak tanımlaması kafa karıştıran bir durumdur. Eğer kişiler insanlara yaranmak yâda başka çıkar ilişkilerinden dolayı iyilik yapılabilecekse Tanrı'ya yaranmak için niye iyilik yapılmasın? Yani insani çıkarlar için iyilik yapmak son derece makul görülürken Tanrı'nın sevgisini kazanmak için yapılan iyiliklerin dalkavukluk olarak algılaması gayet açık bir "Çifte Standartlık Yanlışı"dır.

Konuyu bitirmeden önce şu hususu belirtmek gerekir ki Dawkins'in yapmış olduğu bu mantık yanlışlarının temelinde ateizm inancının temelini oluşturan Darwinizm'in "evrim teorisi" anlayışında "iyilik" kavramının bir sorun olmasıdır. Çünkü Darwinizm, hayatın "yaşama mücadelesi" ile ortaya çıktığını ileri sürer. Bu mücadele, her bireyin bencil bir yaşam savaşı sürdüğünü öngörmektedir. Dahası, böyle olmayan davranışların da "hayatta kalma değeri" taşımadığı için elenmesi

---

192 http://demle.net/tag/iyilik (02/04/2015).
193 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 209.

gerekir. Çünkü eğer bir canlı fedakârlık yapıp kendini tehlikeye atıyorsa, aldığı risk yüzünden yaşama şansı azalır. Yani fedakârlık, evrim teorisine göre yaşama ihtimalini ortadan kaldıran bunun için de elenmesi ve olmaması gereken bir davranıştır.[194] Bu nedenle Dawkins'in iyilik kavramı hakkındaki yanlış fikirleri onun ateizm inancının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

9. Hitler ve Stalin ile İlgili Yorumlarda "Çifte Standart" Yanlışı

Burada peki ya Hitler ve Stalin? Onlar ateist değil miydiler? Başlığını görüyoruz. Konu hakkında Dawkins'in görüşleri şöyledir: "Hitler ve Stalin ateistlerdi. Bu konuda ne diyeceksiniz". Din konusunda yapılan halka açık hemen hemen her konferansımın ardından ve aynı zamanda radyo söyleşilerimin çoğunda bu soru ortaya atılır. Kavgacı bir tavırla sorulan bu soru, kızgın bir şekilde iki varsayımla yüklüdür: Stalin ve Hitler ateist olmakla kalmayıp (1) ayrıca korkunç kötülükleri ateist oldukları için yapmışlardır (2). Varsayım (1) Stalin için doğrudur ve Hitler için şüphelidir. Fakat varsayım (1) her koşulda anlamsızdır. Çünkü varsayım (2) yanlıştır. Varsayım (1) den yola çıkılarak diğerlerini düşünmek tamamen mantık dışıdır. Hitler ve Stalin ortak noktalarının ateizm olduğunu kabul etsek bile ikisinin de bıyıkları vardı, tıpkı Saddam Hüseyin gibi. E ne olmuş? İlginç olan soru, kötü (veya iyi) bireylerin dindar veya ateist olup olmadıkları değildir. Şeytanı zihinlere teker teker sayarak dindar ve ateist kötülerin yoklamasını yapmanın peşinde değiliz.[195] Stalin bir ateistti ve Hitler büyük ihtimalle değildi; Fakat eğer bir ateist olsaydı bile Hitler-Stalin tartışmasının sonucu oldukça basittir. Bazı ateistler kötü eylemler sergiliye bilir. Ancak bu kötülükleri ateizmin adına yapmazlar.[196]

Hatırlanacağı üzere Dawkins, bundan önceki bölümlerin neredeyse tamamında inançlı olarak iddia edilen kişilerin yaptığı kötü bir eylemden yola çıkarak; bütün dinleri ve inananlarını genelleyerek aynı sınıf içinde değerlendirmiş, bunun sonucunda tüm dinlere ve inanan insanlara ağır ithamlarda bulunmuştur. Kitapta bu yanlışa dair fazlaca örnekler bulunduğu için birkaç yeni örnek daha ekleyerek konuya açıklık getirilebilir. Örneğin Dawkins, *Çağdaş Özgür Düşünce* dergisinin editörünün mektup arşivinden bir bölüm aktarır. Ancak, mektubu yazan kişi ismen belirtilmediği gibi kişisel özellikleri de bilinmemektedir. Mektubun bir

---

194 Akyol, *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* s. 27.
195 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 251.
196 Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 256.

kısmı şöyledir: Şeytana tapan pislikler… Lütfen ölün ve cehenneme gidin… Dilerim rektum kanseri gibi acılı bir hastalığa yakalanır ve yavaş yavaş, acı çekerek ölürsünüz. Böylece taptığınız şeytanla tanışırsınız… Hey ahbap bu din özgürlüğü dediğiniz şey bir halta benzemiyor… Bu yüzden siz i…ler ve le… Olar tedbiri elden bırakmayın ve nerelerde dolaştığınıza dikkat edin çünkü Tanrı sizi her zaman görüyor… Eğer bu ülkenin kurulmasına sebep olan temelleri ve bu ülkeyi sevmiyorsanız s…r olup gidin, cehenneme kadar yolunuz var. Tanrının neden böylesi vahşi bir savunmaya ihtiyaç duyduğunu düşünüldüğünü merak etmeden duramıyorum. İnsan onun kendisini idare etmekte fazlasıyla yeterli olduğunu düşünmüş olmalıdır. Unutmayın ki bütün mektup boyunca böylesine vahşice küfür edilen ve tehdit edilen editör kibar ve sevimli bir genç kadındır.[197]

Yukarıda belirtildiği gibi kimin tarafından yazıldığı bile belli olmayan kötü ve çirkin sözlerle dolu bir mektup inançlıların bu tür ifadeler kullanan insanlar olduğuna dair delil gösterir gibi sunulmaktadır. Bu kötü örneği tüm inançlılara genellemek çok ciddi bir mantık hatası işlemek demektir. Dawkins'in yukarıda belirttiği gibi bir ya da birkaç ateistin yapmış olduğu yanlışlar, bütün ateistlere mal edilemez şeklinde açıklamada bulunurken konu inançlı kişiler olduğu zaman tamamen farklı bir tavır sergileyerek "Çifte Standart" yanlışı yapmaktadır. Diğer bir örnekte Dawkins kitabın sekizinci bölümünde 2003 yılında yaşanmış bir olaydan bahsediyor. Olay şöyledir: 2003'de Paul Hill adlı kişi Dr. Britton ve korumasını öldürmek suçundan idam edilir. Dr. Britton'un bir kürtaj kliniği vardır ve Paul Hill'de kürtaja karşı olan bir inançlıdır. Dawkins bu kişinin bu suçu işlemesinin tek sebebinin dindar bir insan olmasından kaynaklandığını düşünmektedir. Ancak, olay sonrasında Paul Hill'in tehlikeli bir psikopat olduğu açıklanmış olsa da Dawkins bu açıklamayı kabul etmez ve kişinin inancından dolayı Dr. Britton ve korumasını öldürdüğü fikrini savunmaya devam eder "Aslında Paul Hill'in bir psikopat olduğunu düşünmüyorum. Sadece çok dindardı tehlikeli evet ama bir psikopat değil. Tehlikeli biçimde dindar".[198]

Görülüyor ki bolca belirsizliğin olduğu ve Paul Hill adlı kişinin hasta bir psikopat olarak açıklandığı bir olay sonrasında dahi inançlı olmak suçlanacaktır. Bu durum "Delilere Önyargılı Yaklaşım Yanlışı"na düşüldüğünü bize göstermektedir.

---

[197] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 196.
[198] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 273.

Ardından yeni bir iddia daha eklenerek Paul Hill gibi kürtaj yapanları öldürmeye hazır pek çok dindar insan olduğu ifade edilecektir. Yani delillere bir kez daha ön yargılı yaklaşılarak tüm inananlar "Aşırı Genelleme Yanlışı" ile genellenecektir. Burada Dawkins gibi düşünerek kişinin dindar olduğuna inansak bile (tıpkı Hitler ya da Stalin'in ateist olmasının, diğer ateistlerinde aynı olacağını göstermediği gibi) bu durum bütün dindarların böyle olduğunun bir ispatı olamaz.

10. Kutsal Kitaplardan " Sonuç Uydurma" Yanlışı

Dawkins kitabında, kutsal metinlerde anlatılan Hz. İbrahim kıssasından bahsetmiştir. Ancak burada dikkat çeken önemli bir husus Dawkins'in kıssayı aktarırken kendi ifadeleri ile olayı anlatmasıdır. Bu, son derece yanlış bir tavırdır. Çünkü objektif ve bilimsel olma adına herhangi bir kitap incelenirken ya da eleştirirken kitaptaki metin olduğu gibi aktarılmalı, daha sonra da konu hakkında açıklamalar yapılmalıdır. Ancak Dawkins, kıssayı anlatırken kendi ifadeleri ile sıkça "Etiketleme Yanlışı"nı yaparak olayı aktarmayı tercih etmiştir. Örneğin Dawkins'in kitabında eski ahitteki İbrahim Peygambere atıfla şöyle ifade edilmektedir: "İbrahim'in hikâyesindeki böylesi tatsız olaylar, (ibretlik olay demek yerine tatsız olay denmesi) oğlu İshak'ı (İslami kutsal metinleri aynı hikâyeyi İbrahim'in diğer oğlu İsmail ile anlatır) kurban etmesi rezilliğiyle (Hz. İbrahim oğlu olunca kurban edeceği adağında bulunmuştur) kıyaslandığında hafif kalır. Tanrı İbrahim'e çok sevdiği oğlunu yakarak kurban etmesini emreder. İbrahim bir sunak hazırlar, üstüne yakacak odun koyar ve İshak'ı bağlayarak odunları üstüne koyar. Oğlunu öldürmek için kullanacağı bıçağı kaldırdığında bir melek dramatik bir şekilde araya girerek Tanrı'nın planındaki bir son dakika değişikliğini bildirir. (Tanrı'nın emrini bildirir demek yerine): Tanrı yalnızca şaka yapmaktadır (Tanrı İbrahim'in sözünü tutup tutmayacağı hususunda imtihan etmiştir demek yerine) aslında İbrahim'i "kışkırtarak" inancını sınamıştır. Modern bir ahlakçı, bir çocuğun bu tür psikolojik sarsıntıyı nasıl atlatabileceğini merak etmekten kendini alamaz. Modern ahlak standartlarıyla bu utanç verici hikâye, çocuk istismarına, orantısız güçlerin ilişkisindeki zorbalığa ve Nuremberg savunmasının kaydedilmiş ilk kullanımına örnek teşkil eder: "Ben yalnızca emirlere uyuyordum" yine de bu efsane üç tektanrılı dinin temelini oluşturan büyük efsanelerden birisidir". Çağdaş ilahiyatçılar bir kez daha İbrahim'in oğlu İshak'ı kurban etme hikâyesini gerçek bir olay olarak görülmemesi gerektiğini öne sürerek itiraz etmişlerdir. Buna verilecek iki uygun

cevap vardır. Birincisi, çok ama birçok insan günümüzde bile kendi kutsal kitaplarındaki olayların hepsini yazıldığı gibi gerçek kabul etmektedirler ve bu kişilerin geriye kalan bizler üzerinde oldukça büyük bir siyasi gücü vardır (özellikle ABD ve İslam dünyasında). İkincisi, eğer yazıldığı şekli ile gerçek görmeyeceksek, bu hikâyeyi nasıl ele almalıyız? Bir kinaye olarak mı? Eğer öyleyse ne için bir kinaye? Takdire değer hiçbir sonuç çıkmayacağından emin olabilirsiniz. Bir ahlaki ders mi çıkartmalıyız? Fakat insan bu dehşet verici hikâyeden ne çeşit bir ahlaki ders çıkarabilir? Unutmayın şu anda kanıtlamaya çalıştığım şey, ahlak kurallarımızı aslında kutsal metinlerden türetmediğimizdir. Eğer öyle yaparsak, metinler arasında güzel olanları ayıklayıp seçer iğrenç olanları reddederiz. Fakat sonrasında hangi öykülerin ahlaken uygun olduğunu belirlemek için bağımsız bir kıstasınız olmalıdır: Bu kıstas nerden geliyorsa gelsin kutsal metinlerden gelemez ve muhtemelen dindar ya da değil hepimiz için geçerli olan bir kıstastır.[199]

Görüldüğü gibi kutsal kitaplarda yazılan bu olay anlatılırken olumsuz "Etiketleme Yanlışı" yapılarak olumsuz yargılamalarda bulunulmuştur. Böylelikle olay anlaşılabilir hale gelmek yerine, yanlış ve abartılı öncüllerden oluşan ifadeler olayı tahrif ederek yanlış sonuçlara varılması sağlanmıştır. Oysa bu durum "Aşırı Basitleştirme Yanlışı"ndan başka bir şey değildir. Zira Kutsal kitaplar incelendiğinde ister eski ahit ister Kur'an olsun bu anlatılan olay metniyle yazılmalı; konu hakkındaki uzmanların açıklamaları dikkate alınmalıydı. Din adamları olsa şöyle derdi diyerek kestirip atmak aynı zamanda yuvarlak konuşma hatası yaparak argümanları farklı mecraya çekmeye çalışmaktır. Örneğin Kur'an-ı Kerim'de konu ile ilgili ayetleri inceleyebiliriz. Saffat Suresi'nde şöyle buyruluyor:

-Rabbim bana Salihlerden olacak bir çocuk bağışla-biz de ona uslu bir oğul müjdeledik.

-(Oğlu) yanında koşma çağına gelince: "Yavrum ben seni rüyamda boğazladığımı görüyorum, artık bak bakalım ne dersin?" dedi. (Oğlu da): "Babacığım ne yapıyorsan yap! İnşallah beni sabır gösterenlerden bulacaksın" dedi.

-İkisi de bu şekilde teslimiyet gösterince onu/oğlunu şakağı üzerine yıktı.

-Ona şöyle seslendik: "Ey İbrahim !-Gerçekten o rüyaya sadakat gösterdin. Güzellik sergileyenleri işte biz böyle ödüllendiririz.-Kuşkusuz bu apaçık bir sınavdır."

[199] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 223.

-Ona büyük bir kurbanlık fidye verdik.-Kendisine de sonrakiler için de (güzel bir ad) bıraktık.[200]

Ayetlerin açıklaması şöyledir: Şüphesiz ki bu**,** İbrahim'in karşı karşıya kaldığı oğlunu kurban etmesi olayı elbette açık bir sınav ve parlak bir imtihandır. Öyle açık sınav ve parlak bir imtihandır ki, gerek İbrahim'in ve gerek oğlunun güzel davranışlar sergilemede en yüksek mertebede bulunan ihsan sahiplerinden oldukları hiç kuşkuya yer bırakmaz. Bu yüzden onların, o güzel davranışlarını mükâfatla karşılayarak öyle seslendik ve ona azametli bir kurbanlık fidye de verdik. Yani İbrahim'e oğlunun yerine kesilmek için büyük bir kurbanlık, kurtuluş fidyesi de verdik.[201]

Yukarıda görüldüğü gibi olay incelenirken olayın nasıl gerçekleştiği doğru anlayarak açıklanmaya çalışılmalıdır. Ayet gösteriyor ki Hz. İbrahim (a.s) çocuğu olursa onu Allah'a kurban edeceğine dair söz vermiş, ancak Hz. İbrahim evladı olduktan sonra verdiği sözü unutunca bu ona rüya yoluyla hatırlatılarak, sözünü gerçekleştirmesi istenmiştir. Ne var ki Tanrı insanların kurban edilmesine asla izin vermez. Ancak Allah (cc) İbrahim'in yemini gerçekleştirmiş olması için evladının yerine kurban edilmek üzere bir kurbanlık bir hayvan (koç) gönderir ve Hz. İbrahim'de böylelikle evladını hem kurban etmemiş hem de sözünü yerine getirmiş olur. Bu noktada ayetlerden Müslümanlar çıkarılacak pek çok dersler bulurlar. Adak adandığında bunun yerine getirilmesi gerektiği, yemin etmenin çok doğru bir davranış olmadığı, ağzımızdan çıkan sözlere çok dikkat etmemiz gerektiği ya da Allah'ın kullarına ne kadar merhametli olduğu gibi. Yani Dawkins'in dediği gibi ayetlerden ahlak kurallarının çıkarılmayacağı doğru değildir Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki Müslümanlar ve Müslüman din âlimleri Hz. İbrahim'le ilgili bu olayı yaşanmış, gerçek bir olay olarak kabul ederler.

Sonuç olarak; Dawkins eserinde kutsal kitaplar hakkında yanlış bilgiler sunmuş ve bu kitaplar hakkında "Etiketleme Yanlışları" yaparak yanlış sonuçlara varmıştır. Aynı zamanda olayın tahrif edilerek yansıtıldığı anlatımda "Aşırı Basitleştirme ve Yuvarlak Konuşma Yanlışları" da sıklıkla kullanılmıştır. Son olarak da Dawkins'in yanlış öncüllerle yanlış sonuçlara vardığını dolayısıyla "Sonuç Uydurma" olarak isimlendirilen yanlışı da işlemiş olduğunu ifade etmek gerekir.

---

[200] es-Saffat, 37/100-108.
[201] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* İstanbul: Huzur Yayınevi, c. 7, 2005, ss. 60-61.

11. İnancını Değiştiren Kişilere Karşı "Çifte Standart" Yanlışı

Dawkins, dokuzuncu bölümde bir tiyatro oyuncusunun ateist olma hikâyesini övgü dolu sözlerle kaleme almıştır. Dawkins'in ifadeleri şöyledir: Amerikalı komedi oyuncusu Julia Sweeney'den ve onun dinin kusurlarını kapatmak ve çocukluğunun Tanrı'sını yetişkinliğindeki kuşkulardan kurtarmak yolunda giriştiği azimli ve sevgi dolu olan komik mücadelesinden bahsetmeliyiz. Julia'nın arayışı mutlu sonla bitti ve şimdi o her yerdeki genç ateistler için beğenilecek bir rol model *Tanrının gitmesine izin vermek* isimli gösterisinin sonuç kısmı belki de gösterinin en dokunaklı sahnesidir.

> Her şeyi denemiştir. Ve sonra… Dönerken eve işten, evimin arka bahçesinde, kafamın içinde küçücük minicik minnacık bir sesin fısıldadığını fark ettim. Ne kadar zamandır oradaydı, emin değilim fakat aniden ses bir derece daha yükseldi "Tanrı Yok" diye fısıldadı. Ve onu duymazdan gelmeye çalıştın. Fakat ufacık bir miktar daha yükseldi ses. "Tanrı Yok, Tanrı Yok. Aman Tanrım, Tanrı Yok" ve titredim. Saldan düşüyor gibi hissetim ve sonra düşündüm: "Fakat yapamam. Tanrıya inanmamayı becerebilir miyim bilmiyorum. Tanrıya ihtiyacım var. Yani bizim birlikte bir geçmişimiz var." "Fakat Tanrıya nasıl inanılmayacağını bilmiyorum. Bunu nasıl yapabilirsiniz bilmiyorum. Yataktan nasıl kalkabilirsiniz, günü nasıl geçirebilirsiniz?" dengemi kaybettiğimi hissetim…düşündüm.. Pekâlâ, sakinleş, şimdi sadece "Tanrıya inanmama gözlüklerini" giyip dene bir an için, sadece bir saniye için. Yalnızca "Tanrı yok" gözlüğünü tak ve etrafa hızlı bir bakış at ve hemen çıkart onu ve gözlüğü taktım ve etrafa baktım. Belirtmekten utanıyorum ki ilk başta başım döndü. Gerçekten şöyle düşündüm, "Peki dünya nasıl duruyor gökte? Yani yalnızca uzayda savrulduğumuzu mu kastediyorsunuz? Bu çok savunmasızca!" Dışarı fırlayıp Dünya'yı yakalamak istedim, sanki uzaydan ellerime düşecekmiş gibi. Ve sonra hatırladım, "Ah tabi, çekim kuvveti ve açısal moment, güneşin etrafındaki dönüşümüzü büyük ihtimalle çok çok uzun zaman boyunca sürdürecek"

"Tanrının Gitmesine İzin Vermek"i bir Los Angeles tiyatrosunda izlediğim bu sahne beni derinden etkiledi. Özelliklede Julia bize iyileşmesinin haberini veren bir gazeteye anne-babasının verdiği tepkiyi anlatınca: İlk gelen telefon annemdendi ve daha çok bir çığlık şeklindeydi. "Ateist mi? Babam aradı ve şöyle dedi: "Ailene ihanet ettin, okuluna, şehrine" sanki Ruslara gizli sırlar satmış gibiydim. İkisi de bundan sonra benimle konuşmayacaklarını söyledi. Babam "Hatta artık cenazeme bile gelmeni istemiyorum" dedi. Telefonu kapattığımda düşündüm, "Sadece beni vazgeçirmeye çalışıyorlar" Julia Sweeney'in yeteneğinin bir yönü de sizi aynı anda

hem ağlayıp hem de güldürmesi: Düşünüyorum da artık "Tanrıya İnanmıyorum" dediğimde anne babam biraz hayal kırıklığına uğramıştı fakat bir ateist olmak tamamen başka bir şeydi.[202]

Aşağıda gösterilen örnekler aslında önceki bölümlerde yanlış örneklendirme olarak zikredilmişti. Dawkins bu dinsel temellere dayanmayan delilleri delil gibi göstermiş ve bu delillerle alay etmişti. Dikkat edersek aşağıda alay edilen örneklerle takdir edilen örneklerin ne kadar benzediği görülebilir.

Katışıksız İstekten Kanıt: Tanrıya inanıyorum! Tanrıya inanıyorum. İnanıyorum, İnanıyorum, İnanıyorum. Tanrıya inanıyorum! O halde Tanrı vardır.[203]

Dawkins bu ve benzeri kanıtlara komik muhteşem kanıtlar diye alay ederken; oyuncu Julia nın ateist olmasını anlatan tiyatro oyununda zikrettiği aynı şekilde bir sesin ona Tanrı yok! Tanrı yok! Diye seslenmesini oldukça etkileyici buluyor. Yine kişisel deneyim Kanıtı diye bahsettiği ve alay ettiği bir başka örnek şöyledir: Üniversite arkadaşlarımdan diğerlerine göre daha akıllı ve olgun olanlarından (oldukça dindar olan) biri, İskoç adalarında kamp yapmaya gitmişti. Gece yarısı o ve kız arkadaşı çadırın içinde bir iblisin sesini duyup uyandılar; Bu, hiçbir kuşkuya yer bırakmaksızın bizzat şeytandı: ses her açıdan şeytaniydi. Arkadaşım bu korkunç tecrübeyi hiçbir zaman unutmadı ve bu onu daha sonra papazlara sürükleyen etkenlerden bir tanesiydi. Genç halim bu korkunç hikâyeden etkilenmişti ve bu hikâyeyi, Oxford'daki Rose ve Crown barında stres atan hayvan bilimcilere nakletmişti. İçlerinden iki tanesinin deneyimli kuş bilimci oldukları ortaya çıktı ve ikisi de kükreyerek güldüler. "Man Adalı Yelkovan Kuşu!" Diyerek neşe ile bağırdılar. İçlerinden biri, bu türün şeytanı çığlığı ve kahkahasının ona sayısız dillerde "Şeytan Kuşu" şeklinde yerel lakap kazandırdığını ekledi.

Dawkins'in olay hakkındaki yorumu şöyledir: Birçok insan Tanrı'ya inanır çünkü kendi gözleri ile onun (ya da bir meleğin ya da hüzünlü bir bakirenin) suretini gördüklerine inanırlar. Ya da Tanrı kafalarının içinde onlarla konuşur. Bu kişisel deneyimden kanıt, bir Tanrı isteyenlere en ikna edici gelen kanıt türüdür. Ancak

[202] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 298.
[203] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 84.

onlar dışındakiler ve psikoloji hakkında az çok bilgi sahibi olanlar için en az ikna edici olanıdır.[204]

Bu noktada şu soruları sormak gerekir. Peki ya Julia'nın duyduğu sesi psikolojiden anlayanlar ikna edici kabul edilebilir mi? Ya da Tanrı'ya inanmama gözlüklerini takıp etrafa bir bakış atmak veya bir saldan düşüyor gibi hissetmek ancak Tanrı'ya inanmak istemeyenler için ikna edici bir kanıt olabilir. Ancak objektif ve bilimsel düşünen insanlar için böyle bir açıklama tatmin edici olamaz.

Dawkins önceki bölümlerde alay ettiği çocukça bulduğu davranış örneklerinin benzerlerini Julia'da da görmüştür. Ancak nedense gerek Julia'nın inanmama gözlüklerini takmasından gerekse hayali sesler duymasından kendi tabiri ile derinden etkilenmiş ve kendisini örnek bir ateist olarak okurlarına sunmuştur. Burada yapılan bir "Çifte Standart Yanlışı'nı" ve "Delilere Ön Yargılı Yaklaşımı" zikretmemek mümkün değildir.

12. Ünlülerin Sözlerine Dayanan "Uygun Olmayan Otoriteye Başvurma" Yanlışı

Dawkins *"Tanrı Yanılgısı"* kitabının başında, sonunda ve çeşitli bölümlerinde kitabından övgüyle bahseden kişilerin sözlerine yer vermiştir. Beklenen odur ki sözü edilen ünlü kişi konu hakkında uzman olsun ve konu ile ilgili bilimsel bir açıklama yapılmış olsun. Ancak incelendiğinde görülüyor ki genellikle bu kişiler konu hakkında uzman olmayıp hayatları boyunca başka işlerle uğraşmış kişilerdir. Bu kişilerin fikirlerine saygı duymakla birlikte otorite olarak yazılamayacağını belirtmek gerekir. Örneğin Thomas Jefferson ABD'nin üçüncü başkanı olup hukuk eğitimi almış bir siyaset adamıdır. Dawkins'in kitabının üçüncü ve dördüncü bölümlerinin başında Jefferson'un din hakkında sözleri bulunmaktadır. Yine kitabın en başında Dawkins kendisi ile aynı görüşte olduğu belli olan ama din ya da bilim adamlığıyla ilgisi olmayan pek çok ismin kitap hakkındaki övgü dolu sözlerine de yer vermektedir. İşte örnek birkaç söz: "Richard Dawkins, bu ülkedeki, süregelen din takıntısından yoksun olan, inanmayan muazzam kitleye güç veriyor" (Terry Saderson İngiltere Milli Laiklik Topluluğu Başkanı, gazeteci) " Oh, bütün hayatımız boyunca inancın erdemi, ruhlar ve batıl inançlarla doldurulduktan sonra,

---

[204] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, s. 86.

gerçekler için, çınlayan bir trompet gümlemesi gibi olan bir kitabı okumak, çok tazeleyici Sanki nefes veriyor." (İngiliz işadamı, Matt Ridley) Bunun yanı sıra bir önceki yanlışta bahsettiğimiz Amerikalı komedi oyuncusu Julia Sweeney'in *Tanrının gitmesine izin vermek* isimli oyunundaki "Tanrı yok" sözlerini ya da Tanrı'ya inanmama gözlüklerini takarak inanmaktan vazgeçişini de örnek gösterir. Tiyatro oyunundaki ifadeler büyük bir ilmi gerçeği anlatıyormuşçasına sözlerin altını çizen Dawkins, aynı zamanda Julia Sweeney'in ateistler için beğenilecek bir rol model olduğunu ifade eder. Şu hususu açıklamak gerekir ki insanlar kişisel fikirlerinin desteklenmesi için ünlü kişilerin benzer fikirlerini kullanabilir. Ancak bilinmelidir ki açıklaması delil gibi gösterilen kişi şayet işin uzmanı konumunda değil ise bu fikirleri "kanıtmış" gibi sunmak bilimsel ve mantıksal olarak doğru olmayan ve mantık yanlışı olarak kabul edilen bir durumdur. Mantıksal olarak bir iddianın doğruluğunu ispatlamak için o konudaki uzman kişilerin açıklamalarını kullanmak ve değerlendirmek zorunluluğu vardır. Aksi takdirde ileri sürülen tez ya da iddia; bilimsel olmaktan ziyade reklam amaçlı yazılmış olur. Dolayısıyla tıpkı yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bu duruma "Uygun Olmayan Otoriteye Başvurma" yanlışı denir.

13. Tanrı'nın Hayali Kahramanlardan Evrimleştiği İddiasında "Zayıf Benzetme" Yanlışı

Kitabının son bölümünde Dawkins, insanlardaki Tanrı inancıyla ilgili yeni bir tez ortaya atmıştır. İddia şöyledir: Teselli edici ve tavsiye verici rollerinde Tanrı'lar, bir çeşit psikolojik "pedomorfozla" binkerlerden mi evrilmişlerdir? Pedamorfoz, yetişkinlikte çocukluk özelliklerinin kaybedilmemesidir. Pekinez cinsi köpeklerin pedomorfik yüzleri vardır: Yetişkinler köpek yavrularına benzerler. Bu evrimde iyi bilinen bir gidişattır, düz yuvarlak alnımız ve kısa çenemiz gibi insani özelliklerimizin gelişimi için önemli olduğu yaygınca görülür. Dinler aslen çocukların kendi binkerlerinden vazgeçmeleri anının nesiller boyunca kademeli olarak ertelenmesiyle mi evrilmiştir: Tıpkı evrim sürecinde alınlarımızın düzleşmesini ve ağzımızın öne çıkmasını hafiflettiğimiz gibi? Sanırım eksiksizlik adına tam tersi olasılığı da düşünmeliyiz. Atasal binkerlerden evrilen Tanrı'lardansa

binkerler atasal Tanrı'lardan evrilmiş olabilir mi? Bu bana daha az olası görünüyor.[205]

Bu bölüm de birbiri ile asla benzeşim kurulamayacak iki unsur arasında benzeşim kurulmaya çalışıldığı görülüyor. Nitekim mantık biliminde benzerlik oluşturan hususun sayısının çokluğu veya azlığı analojik delilin sonucunun gücünü o oranda arttırır veya azaltır. Gerek nitelik gerekse nicelik yönünden iki olay, iki obje veya iki durum arasında benzerlik ne kadar çoksa sonucun doğruluk ihtimali de o oranda fazla olur.[206] Hâlbuki burada benzeyen de benzetilen de, gerek nitelik gerekse nicelik açısından bağdaştırılamayacak durumdadır. Bu sebeple yapılmaya çalışılan analoji asla kabul edilemez.

Aynı zamanda bilinmelidir ki aşırı ve abartılı iddialar kanıtın inandırıcılığını ortadan kaldırır. Yukarıda ki benzetmede iki unsur arasında ne nitelik ne de nicelik açısından benzerlik bulunmadığı gibi evrim teorisi de bilimsel verilerle ispatlanmış bir teori değildir. Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi evrim teorisi (cansız varlıklardan ya da hayvanlardan, insanların evrimleştiği iddiası) bilimselliği ve kabul edilebilirliği ortadan kalkmış, bir ateist söylemdir. Nitekim Dawkins bile bu iddianın ispatlanamadığını kendisi de itiraf ettiği bilinmektedir. Bir röportajında Edge Foundation "kanıtlayamadığınız halde doğru olduğuna inandığınız şey nedir?" diye sorduğunda Dawkins'in cevabı şöyle olmuştur: "Evrendeki bütün hayatın, zekânın, yaratıcılığın ve tasarımın, Darwin'ci doğal seleksiyonun doğrudan ya da dolaylı bir sonucu oluğuna inanıyorum" diyerek[207] evrim ve doğal seleksiyonun kanıtlanamadığını kendisi de itiraf eder. Hal böyle iken Dawkins'in ispatlanmış bir gerçekten bahsediyor gibi açıklamalar yapması bilim değil ideoloji kokan bir ateizm anlayışını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bilinmelidir ki inanan insanlar için Tanrı her şeyin yaratıcısı, kaynağı, hükmedicisidir. Hiç bir şeye muhtaç değildir ve her şey Ona muhtaçtır. Ve adeta her varlık güzelliği ve mükemmelliğiyle Tanrı'nın bir göstergesi ve ispatıdır. Varlıklardaki üstün özelliklerin, en mükemmel şekli, onu yaratan Tanrı'da bulunmaktadır. Ve varlıklar bu özellikleri ile Tanrı'nın varlığının bir ispatıdır. İnananlar, yaratılan varlıkların üstün özelliklerine bakarak yaratıcıyı bulurlar.

---

[205] Dawkins, *Tanrı Yanılgısı*, ss. 318-319.
[206] Yaran, *İnformel Mantık,* s. 129.
[207] Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, s. 15.

Varlıkları Tanrılaştırmazlar. Bu yüzden hayali bir kahraman ile Tanrı ile arasında benzeşim kurmaya çalışmak yanlış bir “Analoji” olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada benzetme yapılırken ya Tanrı kavramı çok araştırılıp, anlaşılmadan yapılarak “Hemen Sonuca Varma Yanlışı” yapılmış ya da “Tanrı” kavramını insanların bilincinde küçük düşürücü yargılar oluşturmak amacı ile “Korkuluk Adam” yanlışı yapılmıştır. Sebep hangisi olursa olsun zayıf benzetmeden doğan mantık hataları yapılmıştır. Bu örnekleme ile hiçbir bilimsel gerçeğe ulaşılamayacağı bilinmelidir.

SONUÇ

Her şeyin hızla sömürüldüğü, değersizleştirildiği ve duyguların anlamsızlaştırılmaya, hatta en kutsal değerlerin bile yok edilmeye çalışıldığı bir dünya içinde yaşamaktayız. Bazen iletişim araçları yoluyla bazen de yayınlanan kitaplarla inananların kafalarında soru işaretleri oluşturulmakta, inandığı değerler aşağılanarak insanlar kendi kültür ve inançlarından uzaklaştırılmaya çalışılmaktadır. Adeta insanların tek bir kültür haline getirilerek asimile edilmeye gayret gösterildiği gözlemlenmektedir. Özellikle, söz konusu çabaların inanç noktasında yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim bu çalışmada ele alınan "*Tanrı Yanılgısı"* adlı kitabın önsözünde Richard Dawkins bu düşüncesini "eğer bu kitap amaçladığım şekilde çalışırsa, kitabı eline alıp kapağını açan dindar okuyucular, okuyup ellerinden bıraktıklarında birer ateist olmuş olacaklar" şeklinde açıkça ifade etmektedir.

Tanrı Yanılgısı kitabı aynı zamanda altı aydan fazla bir süre Amerika'da en çok satan kitaplar arasında yer almış ve kitabın ateizmi dünyada en güzel anlatan kitaplardan biri olduğu iddia edilmiştir.

Çalışmada, bu kitabın incelenmek istenmesinin dayanağını bütün bu iddialı açıklamalar oluşturmaktadır. Eğer kitap bu derece iddialı, aynı zamanda ateizmi bir o kadar güzel anlatan bir kitap ise ateizmi açıklama noktasında da mantıksal ve bilimsel olarak doğruya en yakın yazılan kitaplardan biri olmalıdır düşüncesi hâkim olmuştur. Kitap incelenirken varılan sonuçların objektif ve bilimsel olabilmesi için her bilimin genel yöntemi olan mantık bilimi kullanılmıştır. Bu sayede iddia edildiği gibi ateizmin akla ve bilime uygun bir düşünce ve yaşam tarzı olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Ancak, kitaba genel itibarla bakıldığında yazarın bir bilim adamı olması ve "bilim adamları bir iddiayı ortaya atarken bilimsel verilerle konuşur" düşüncesi hâkim iken kitap irdelendikçe yazarın ateizmi ispatlamaya çalışmak yerine inancı ve inançlıyı karalama yöntemini izlediği fark edilmiştir. Bu karalama da daha çok mantık yanlışlarını yanıltıcı bir taktik olarak kullanarak yapılmıştır. Tam bu noktada kitaptaki mantık yanlışlarını ifade etmenin önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Zira mantık yanlışlarını öğrenmenin ana gayeleri içinde bulunan "Şerri şer olsun diye değil de ondan korunmak için öğrendim, Şerri hayırdan ayıramayan şerrin içine düşüverir!" ilkesi bu durumu açık bir şekilde ifade eder.

Çalışma toplam üç bölümden oluşmuştur. İlk bölümde kitabın yazarı hakkında bilgiler verilerek yazar tanıtılmaya çalışılmıştır. Yazar, İngiliz misyoner bir babanın çocuğudur. Bu dönemde "Hristiyanlığın en medeni versiyonu" dediği Anglikan eğitimi alsa da on beş on altı yaşlarında inancını kaybetmeye başladığını ve üniversiteye gidip de Darwinizm ile tanışınca tamamen inancını kaybettiğini ifade eder. İşte Dawkins bu noktadan sonra hayatını ateizm felsefesi üzerine yaşamaya başlayacak ve tüm çalışmalarını ateizme adayacaktır. Günümüz "Yeni Ateistler" grubu içerisinde zikredilen yazarın en ünlü eseri de "*Tanrı Yanılgısı*" kitabıdır. Bu kitap çalışmamızın ana kaynağı olduğu için kitabın iyi bir şekilde kavranması gerekmektedir. Bu amaçla kitaptaki bölümlerin kısa bir özeti yapılmış, ardından bu kitabı okuyup incelemiş yazar, bilim adamları ve düşünürlerin fikirleri de aktarılmıştır. Konunun uzmanları olan yazarlar kitabın genel olarak bilimsel bir ateizm anlayışını ortaya koymaktan ziyade "Tanrı'ya imana" karşı dogmatik saldırgan bir yöntem izlediği konusunda hemfikirdirler. Dawkins'i dünyanın önde gelen üç entelektüelden biri olarak seçildiğini ilan eden *Prospect* dergisi bile, kitabı değerlendirirken dogmatik, konudan konuya atlayan ve kendisiyle çelişen bir kitap olarak yorumlamıştır. Gerçi kitabın kapak kısımlarında konu hakkında uzman olmayan pek çok ateist kişinin reklam içerikli ifadeleri yer almıştır. Ancak bilinmelidir ki uzman olmayan bu kişilerin bireysel fikirleri delil kabul edilemeyeceğinden bu ifadeler "Uygun Olmayan Otoriteye Başvurma Yanlışı" olmaktan ileri gidememiştir.

Kitabın ikinci bölümünde ise çalışmanın temelini oluşturacak mantık yanlışlarının neler olduğu ya da nasıl yapıldığı gibi konular hakkında açıklamalar yapılmıştır. Özellikle informel mantık yanlışlarının çeşitlerinin sunulduğu bu bölümde yanlışlar gruplara ayrılarak açıklayıcı ve daha anlaşılır şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölüm ise, çalışmanın ana kısmı da diyebileceğimiz *"Tanrı Yanılgısı*" kitabı ele alınarak mantık yanlışlarının ortaya konduğu bölüm olmuştur. Kitap yaklaşık üç yüz elli sayfa ve on bölümden oluşmaktadır. Bölümlerin her biri Tanrı'nın varlığını inkâr etme, inançları ve inançlıları eleştirme üzerine kurgulanmıştır. İlk bölüm, dünyanın en ünlü bilim adamı olan Einstein'in ateist olduğu iddiası ile başlamıştır. Yazar, ünlü bir bilim adamının ateist olması, ateizm inancının bilimsel olduğunun önemli bir ispatı olacağı düşüncesi ile "Gerçeği

Yeniden Tanımlama Yanlışları" yaparak okuyucuyu Einstein'in ateist olduğuna inandırmaya çalışmıştır. Einstein Tanrı'ya inandığını söylemesine rağmen, "o aslında burada şunu söylemek istedi ya da Einstein aslında Tanrı'ya inanmıyor burada şiirsellik olsun diye Tanrı'dan bahsetmiş" gibi açıklamalarda bulunarak Einstein'in sözlerini kendi fikrine uygun hale getirmeye çalışması bu durumun bir ispatı olmuştur.

Yazarın kitabında en çok kullandığı mantık yanlışlarından biri de "Kanıtı Var Sayma Yanlışı"dır. Gerçekte inananların kanıt olarak görmedikleri argümanların Tanrı'ya imanın bir gerekçesi olarak gösterilmesi, kitapta çokça kullanılmış bir mantık aldatmacasıdır. Bununla beraber yazarın en çok kullandığı diğer bir yanlış da "Aşırı Genelleme" yanlışıdır. İnançlılarla ilgili birkaç olumsuz örnek bulunmasının ardından bunu dünya üzerindeki tüm inananlara genelleyen yazar, bu sayede tüm inançlı insanları suçlamaktan geri durmamıştır. Herkesin aynı kefeye koyulduğu bir anlayışla hareket eden yazarın mesele bir ateistin yanlış bir eylemi olduğunda ise tamamen farklı bir yaklaşım içine girerek, 'herkesin yanlışı kendinedir bir ateistin yanlışı sadece kendini ilgilendirir' şeklinde açıklamalarda bulunması "Çifte Standart Yanlışlığı" yapıldığının açık bir göstergesidir. Aynı zamanda kitabın diğer bölümlerinde de oldukça fazla kullanılan "Çifte Standart Yanlışları" kitabın çelişkilerle dolu olmasına neden olmuştur.

Dawkins'in kitabında sıkça kullandığı yanlışlardan biri de "İsim Seçme Yanlışı"dır. Yazar, ateizmden bahsederken insanların bilinçaltında sevgi ve sempati gibi olumlu fikirler oluşturacak şekilde "İsim Seçme Yanlışları"nı kullanmıştır. Ancak konu inanç ile ilgili unsurlara geldiğinde, insanlarda nefret duygusu oluşturacak, korku ve endişeye sevk edecek şekilde olumsuz nitelendirmelerde bulunulmuş, kısaca "Etiketleme Yanlışı" yapılmıştır. Bu etiketlemeler öyle bir boyuttadır ki bahsi geçen inançlar hakkında alt yapısı olmayan insanların "Etiketleme Yanlışları" ile dinsel unsurlardan uzaklaşması mümkün olabilir.

Kitapta problem olarak karşımıza çıkan bir diğer husus iyilik kavramının bencil duygular üzerine kurgulanarak meydana getirilmeye çalışılmasıdır. İnsanı insan yapan temel özelliklerden olan "iyi olma" kavramı ateizm için çok da önemsenmeyecek bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Zira ateizm temelde Darwin'in evrim teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre hayat "yaşama

mücadelesi" ile ortaya çıkmıştır ve bu mücadelede, her birey bencil bir yaşam savaşı sürdürmektedir. Dahası, böyle olmayan davranışlar da "hayatta kalma değeri" taşımadığı için elenir. Çünkü eğer bir canlı fedakârlık yapıp kendini tehlikeye atıyorsa, aldığı risk yüzünden yaşama şansı azalır. Yani fedakârlık, evrim teorisine ve aynı zamanda ateizme göre yaşama ihtimalini ortadan kaldıran bunun için de elenmesi ve olmaması gereken bir davranıştır. Dawkins'in kitabında da iyilik kavramını açıklarken bencil duyguları temel alarak olaya yaklaşması ve pek çok mantık yanlışını beraberinde kullanması bu anlayışın bir göstergesi olmuştur.

Netice itibarı ile Richard Dawkins kitabını yazarken bir bilim adamı objektifliği ve bilimselliğinden ziyade ateizmi bir yaşam tarzı olarak seçen ve bu fikirlerini insanlığa kabul ettirmek için kendini adamış bir ateist olarak karşımıza çıkmıştır. Dawkins'in kitabında inananlara ve inançlılara karşı bir bilim insanına yakışmayacak derecede ağır hakaretlerde, aşağılamalarda bulunması ve saldırgan tutumu, onun tarafgir ruhunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kitabı incelerken ortaya çıkan ve altı çizilmesi gereken diğer bir husus da kitapta ateizmi kanıtlayacak kayda değer bir delilin bulunmamasıdır. Ateist deliller ifade edilirken sürekli varsayımlarla yola çıkılmış; hiçbir sonuca varılamadan yine varsayımlarla konu kapatılmaya çalışılmıştır. İnsanları ateist yapmak için kullanılan yöntem, ateizmi bilimsel olarak ispatlamaktan ziyade dinlere ve inananlara saldırarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak, bu saldırıların tamamı mantık yanlışları içeren bilimsel gerçekliği olmayan saldırılardır.

Çalışmada "*Tanrı Yanılgısı*" kitabındaki tüm mantık yanlışlarını incelemeyip, bariz gözüken ve sık sık tekrar edilen yanlışlıklardan bahsedilmesine rağmen, "Burada aslında şu yanlışta var" denilebilecek pek çok yanlışla da karşılaşılmıştır. Kısacası kitap, hakkında ne kadar çok reklam yapılırsa yapılsın içeriğindeki yanlışlıklardan dolayı inandırıcılığını kaybetmiş bir kitaptır. Bu noktada şu da söylenebilir; geçmişten günümüze ateizm, akli, bilimsel ve mantıki delillere dayanmayan ispatlanamamış bir akım olmaktan öteye geçememiştir. Nitekim ateizmi objektif olarak inceleyen her insanın bu gerçeği görmesi zor olmayacaktır.

KAYNAKÇA

Aczel, Amir, D.; *Bilim Tanrının Varlığını İnkar Edebilir mi?,* Suat İdil (çev.), İstanbul: Ka Kitap, 2015.

Akyol, Mustafa; *Bilim, Din ve Ateizme Dair Modern Ezberlerin Sonu,* İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2012.

Ayşan, Erhan; *Yanılgılar ve Tanrı,* İstanbul: Kavim Yayıncılık, 2011.

Cathcart, Thomas; Klein, Daniel; *Aristoteles ile Bir Karıncayiyen Washington'a Gider,* Nihan Yeğengil (çev.), İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011.

Cevizci, Ahmet; *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010.

Çınar, Aliye; *Tanrı Yanılgısı Üzerine*, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2009.

Dawkins, Richard; *Tanrı Yanılgısı,* Tunç Tuncay Bilgin (çev.), İstanbul: Kuzey Yayınları, 2012.

Dolman, Emre; *Modern Bilim:* "*Tanrı Var",* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011.

Efil, Şahin; *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri,* İstanbul: Pınar Yayınları, 2002.

Emiroğlu, İbrahim; *Klasik Mantığa Giriş,* Ankara: Elis Yayınları, 2011.

________; *Mantık Yanlışları*, Ankara: Elis Yayınları, 2011.

Flew, Antony; *Yanılmışım Tanrı Varmış,* Hasan Kaya-Zeynep Ertan (çev.), İstanbul: Profil Yayınları, 2012.

Hasırcı, Nazım; *Klasik Mantık El Kitabı*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.

Karagöz, İsmail; *Dini Kavramlar Sözlüğü,* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

Kılavuz, Ahmet, Saim; *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş,* İstanbul: Ensar Yayınevi, 2014.

Kılıç, Cevdet; *İslam Felsefesi,* Ankara: Nobel Yayınları, 2015.

Köz, İsmail; Çetin, Ali; *Mantık El Kitabı,* Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Lennox, John, C.; *Aramızda Kalsın Tanrı Var*, Reşit Şahin-Sare Levin Atalay (Çev.), İstanbul: Ufuk Yayınları, 2013.

Mcgrath, Alister; *Dawkins Yanılgısı*, Mine Yıldırım (çev.), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009.

Öner, Necati; *Klasik Mantık*, Ankara: Divan Kitap, 2011.

Özlem, Doğan; *Mantık*, İstanbul: Notos Kitap Yayınevi, 2011.

Schopenhauer, Arthur; *Eristik Diyalektik*, Ülkü Hıncal (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012.

Serinsu, Ahmet, Nedim; *Dini Terimler Sözlüğü,* Ankara: MEB Yayınları, 2009.

Taslaman, Caner; *Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı,* İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2013.

Taylan, Necip; *Mantık,* İstanbul: MÜİF Yayınları, 1996.

Topaloğlu, Bekir; *Allah inancı*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Yaran, Cafer, Sadık; *Din Felsefesine Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2012.

________; *İnformel Mantık*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

________; *Dini Tecrübe ve Meunet,* İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009.

Yazır, Elmalılı, M., Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili,* İstanbul: Huzur Yayınevi, c.7, 2005.

http://www.apologetics.org/articles (01/03/2014).

http://www.ensonhaber.com/turkiyede-dindarlik-arastirmasi (13.04.2015).

http://demle.net/tag/iyilik (02/04/2015).

http://www.salom.com.tr/haber-86607-yahudilikte_tanri__kavrami_ve_iman (10.04.2015).

http://www.youtube.com/watchtv The God Delusion Debate-Richard Dawkins vs John Lennox (preview) (20/02/2014).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Richard_Dawkins (26/02/2014).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Albert_Einstein (15.03.2015).

http://tr.wikipedia.org/wiki/Panteizm (26/02/2015).

ÖZGEÇMİŞ

Sonnur GÜNAYDIN ASAN, Köln/Almanya doğumludur. Bursa Cem Sultan Lisesini bitirdikten sonra Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 1998 yılında mezun oldu. 2013 yılında, OMÜSBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Mantık alanında Yüksek Lisans programına başladı. Halen, Ticaret ve Sanayi Odası Ortaokulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görevine devam etmektedir.

İletişim Bilgileri:

E mail: sonnur.hoca@hotmail.com